Čs. dokumentační středisko
nezávislé literatury
Referenční exemplář dílny
ERLANGEN
XII. 19 89
Josef Jelínek

O B S A H :

Provolání spisovatelů a překladatelů PENu [2]

Usnesení výborové schůze PENu [3]

Václav Havel: Slovo o slovu [4-13]

Jan Trefulka: Umřel Jan Skácel [14-18]

Iva Kotrlá: Korok / a Kalandra/ [19-20]

Bohumil Hrabal: Několik vět [21-36]

Hana Ponická: Římska kapitola [37-47]

Petr Pithart: Neklidný život pražských pomníků a soch [48-61]

Sergej Machonin: Zápisy do tlustého sešitu [62-71]

Dokument

Založení Evropského kulturního klubu [72-74]

Eva Kantůrková: Proč potřebujeme EKK [75-80]

L.Lazarev: Je to i naše bolest [81-84]

Jaroslav Šedivý: Nové souvislosti v evropské politice [85-93]

Milan Hübl: Současné Československo - jeho národně- [94-98]
-národnostní problémy

Ivan Hoffman: O príjemnom aspekte jednej nepríjemnosti [99-101]

Milan Šimečka: Havel od začátku [102-106]

Iva Kotrlá: Z Katalogu čtenářských záznamů [107-113]

Karel Kučera: Knížka o orlických Schwarzebberzích [114-137]

Ota Filip: Bella Italia [138-139]

Eda Kriseová: O švestce [140-141]

Ivan Kadlečík: Škorpióny [142-144]

Ludvík Vaculík: Zatykač [145]

LISTOPAD 1989

Copied from a type-written carbon copy, bound, continuously numbered and
made available by
DOKUMENTATIONSZENTRUM ZUR FÖRDERUNG DER UNABHÄNGIGEN TSCHECHOSLOWAKISCHEN LITERATUR e.V. for research and information purposes. Copyright continues to be held by each individual author and must be strictly observed. If clarification is required, please consult the Centre before publication of any item.

DOKUMENTATIONSZENTRUM
SCHWARZENBERG 6
D-8533 SCHEINFELD
Tel. 09162/7761

O B S A H :

Provolání spisovatelů a překladatelů PENu

Usnesení výborové schůze PENu

Václav Havel: Slovo o slovu

Jan Trefulka: Umřel Jan Skácel

Iva Kotrlá: Korok / a Kalandra/

Bohumil Hrabal: Několik vět

Hana Ponická: Římska kapitola

Petr Pithart: Neklidný život pražských pomníků a soch

Sergej Machonin: Zápisy do tlustého sešitu

Dokument
Založení Evropského kulturního klubu

Eva Kantůrková: Proč potřebujeme EKK

L.Lazarev: Je to i naše bolest

Jaroslav Šedivý: Nové souvislosti v evropské politice

Milan Hübl: Současné Československo - jeho národně-
-národnostní problémy

Ivan Hoffman: O príjemnom aspekte jednej nepríjemnosti

Milan Šimečka: Havel od začátku

Iva Kotrlá: Z Katalogu čtenářských záznamů

Karel Kučera: Knížka o orlických Schwarzebberzích

Ota Filip: Bella Italia

Eda Kriseová: O švestce

Ivan Kadlečík: Škorpióny

Ludvík Vaculík: Zatykač

LISTOPAD 1989

Provolání spisovatelů a překladatelů sdružených v českém centru mezinárodní nevládní organizace Penklub

České centrum Penklubu vyjadřuje ohromení a hněv nad brutalitou zásahu pořádkových sil podpořených příslušníky speciálních jednotek proti pokojné manifestaci studentů. Před padesáti lety ozbrojené složky okupační mocnosti vystoupily násilím proti průvodu českého studenstva, které demonstrovalo za udržení demokracie. Při surovém zákroku byl zavražděn čtyřiadvacetiletý student University Karlovy Jan Opletal. Dne 17. listopadu letošního roku české ozbrojené složky ve službách současné moci, vystoupily proti pokojnému průvodu českých studentů konaném k uctění Opletalovy památky. Při surovém zákroku byly těžce zraněny desítky mladých lidí. Kéž by se nepotvrdily zprávy, že jeden z nich je mrtev. Tímto činem dala naše moc jasně najevo před celým národem a celým světem k jaké tradici našich i světových dějin se hlásí.

Při demonstraci nebyl proti ozbrojeným složkám hozen ani jediný kámen, nebylo rozbito jediné okno, studenti seděli na zemi s rozsvícenými svíčkami a tváří v tvář ozbrojencům mimo jiné provolávali: máme holé ruce, a volali: dialog, dialog. Obdivujeme jejich morální sílu, ukázněnost, i jejich statečnost. Moc, a to nikoliv poprvé, odpověděla na toto volání násilím, tentokráte ještě brutálnějším než v minulosti.

V této tragické chvíli považuje Penklub za svoji morální i občanskou povinnost obrátit se na celý národ, na všechny poctivé občany, nezávisle na jejich postavení, přesvědčení a politické příslušnosti: Chraňme naši mládež a projevme jí svoji solidaritu. Využijme všech legálních a nenásilných prostředků k tomu, aby byla zjednána spravedlnost. Aby v naší zemi byla obnovena demokracie, aby ze svobodných voleb vzešla vláda, která bude sloužit zájmům vlastního národa a nikoliv posílat proti našim dětem výsadkáře připravené je mlátit a mrzačit. České centrum Penklubu se obrací na pracovníky všech sdělovacích prostředků s výzvou: Povězte národu pravdu o tragédii, která se přihodila. Dejte konečně slovo i napadeným. Penklub se obrací na všechny spisovatele i překladatele, aby se k této výzvě připojili.

Usnesení výborové schůze Penklubu ze dne 17.10.1989

1. Ve snaze přispět k obnovení normálních poměrů v české literatuře se výbor Českého centra Penklubu rozhodl pořádat od začátku příštího roku literární večery Penklubu. Jejich smyslem bude seznamovat veřejnost s pracemi českých autorů, a to nezávisle na tom, zda tvoří doma či v zahraničí, zda byli v posledních dvaceti letech publikováni anebo nikoli.

2. Výbor Penklubu ustavil komisi, která pořídí seznam literárních děl, která z důvodů mimoliterárních nemohla být zveřejněna. Výbor má v úmyslu jednat o osudu těchto knih se všemi, v jejich možnostech je tato díla zpřístupnit veřejnosti.

3. Výbor Penklubu z tohoto důvodu podporuje úsilí družstva Atlantis vydávat českou beletrii a má v úmyslu ustavit i družstvo vlastní.

4. Výbor Penklubu odeslal dopis předsedovi vlády Ladislavu Adamcovi, v němž, jak jej k tomu zavazuje Charta Penklubu, protestoval proti uvěznění novinářů J. Rumla a R. Zemana.

5. Výbor Penklubu konstatoval s uspokojením, že slovenský spisovatel Miro Kusý byl propuštěn na svobodu, a věří, že tak byl učiněn první krok k zastavení jeho trestního stíhání, stejně jako ke stíhání slovenské spisovatelky Hany Ponické, publicistů Jána Čarnogurského, Dr. Vladimíra Maňáka a Antona Seleckého.

6. Výbor se rozhodl obrátit se na příslušný parlamentní výbor se žádostí, aby se zástupce klubu mohl zúčastnit diskuse o novém tiskovém zákonu.

7. Výbor se rozhodl obrátit se na kompetentní místa, aby upozornil na neudržitelnost dosud platných předpisů, podle nichž se našim občanům stejně jako cizincům zakazuje převážet přes naše hranice do Československa jakoukoliv literaturu, časopisy i periodika, které nebyly vytištěny v Československu. Tento zákaz brání v přístupu k hodnotám světové kultury i k nezbytným informacím. Výbor žádá, aby tyto předpisy byly zrušeny a v kompetenci státních orgánů zůstala jen ochrana před díly zjevně ohrožující obecnou mravnost (jako jsou pornografické tiskoviny či videokazety) a i v těchto případech, aby bylo konečné slovo ponecháno soudům.

8. Na své schůzi konané dne 17. října přijal výbor šedesát dva nové členy. Výbor konstatoval, že přijímání členů bude sice nadále pokračovat ale již v míře, která odpovídá možnostem klubu. Pověřil svého předsedu Jiřího Muchu, aby projednal s ministrem kultury otázky spojené s plnou obnovou činnosti klubu a aby jednal o účasti zástupce klubu ve výboru Čs. literárního fondu.

S l o v o o s l o v u

Václav Havel

Vážení přítomní,

cena, kterou jsem dnes poctíván, je nazvána "mírovou"a byla mi udělena knihkupci, tedy lidmi, kteří se věnují šíření slova. Snad mne to opravňuje k tomu, abych se tu dnes zamyslel o tajemné souvislosti mezi slovem a mírem a vůbec o tajemné moci slova v lidských dějinách.

Na počátku bylo slovo, praví se na první stránce jedné z nejdůležitějších knih, které známe. V té knize to znamená, že zdrojem veškerého stvoření je Slovo Boží. Neplatí to však, přeneseně, i o veškerém konání lidském? Není to snad i v našem případě slovo, které je nejvlastnějším zdrojem toho, čím jsme, ba samotným základem toho způsobu vesmírného bytí, kterému říkáme člověk? Duch, lidská duše, naše sebeuvědomění, schopnost zobecňovat a myslet v pojmech, chápat svět jako svět /a ne jen jako své okolí/, a posléze i naše schopnost vědět, že umřeme, a přesto žít - není to všechno snad prostředkováno, či přímo tvořeno také slovem?

Je-li Slovo Boží zdrojem veškerého Božího stvoření, pak ta část tohoto stvoření, kterou představuje lidské plémě, je sama sebou jen dík jinému Božímu zázraku, totiž zázraku lidského slova. A je-li tento zázrak klíčem k dějinám člověka, pak je zároveň i klíčem k dějinám společnosti, ba možná že je tím prvním jen proto, že je tím druhým; kdyby totiž slovo nebylo druhem komunikace mezi dvěma či více lidskými "já", nebylo by asi vůbec.

To všechno nějakým způsobem vlastně odvždycky víme nebo aspoň tušíme; pocit zvláštního významu a váhy slova je v povědomí lidstva zřejmě od nepaměti přítomen.

Ale nejen to: dík zázraku slova víme asi lépe než ostatní živočichové, že toho ve skutečnosti víme velmi málo, totiž že existuje tajemství. Tváří v tvář tomuto tajemství - a cítíce zároveň onu pro nás téměř konstitutivní moc slova - pokoušíme se od nepaměti oslovit to, co je nám tímto tajemstvím zahaleno, a svým slovem to ovlivnit. Jako věřící se modlíme k Bohu, jako magici vyvoláváme či zaklínáme duchy a zkoušíme tak svým slovem zasahovat do přírodních i lidských dějů, jako příslušníci novověké civilizace - ať už věřící či nevěřící - skládáme ze svých slov vědecké teorie a politické ideologie, jimiž čelíme - tu úspěšně a tu neúspěšně - tajemnému běhu světa a jimiž tento běh - tu úspěšně a tu neúspěš-

Slovo o slovu

Václav Havel

Vážení přítomní,

cena, kterou jsem dnes poctíván, je nazvána "mírovou"a byla mi udělena knihkupci, tedy lidmi, kteří se věnují šíření slova. Snad mne to opravňuje k tomu, abych se tu dnes zamyslel o tajemné souvislosti mezi slovem a mírem a vůbec o tajemné moci slova v lidských dějinách.

Na počátku bylo slovo, praví se na první stránce jedné z nejdůležitějších knih, které známe. V té knize to znamená, že zdrojem veškerého stvoření je Slovo Boží. Neplatí to však, přeneseně, i o veškerém konání lidském? Není to snad i v našem případě slovo, které je nejvlastnějším zdrojem toho, čím jsme, ba samotným základem toho způsobu vesmírného bytí, kterému říkáme člověk? Duch, lidská duše, naše sebeuvědomění, schopnost zobecňovat a myslet v pojmech, chápat svět jako svět /a ne jen jako své okolí/, a posléze i naše schopnost vědět, že umřeme, a přesto žít - není to všechno snad prostředkováno, či přímo tvořeno také slovem?

Je-li Slovo Boží zdrojem veškerého Božího stvoření, pak ta část tohoto stvoření, kterou představuje lidské plémě, je sama sebou jen dík jinému Božímu zázraku, totiž zázraku lidského slova. A je-li tento zázrak klíčem k dějinám člověka, pak je zároveň i klíčem k dějinám společnosti, ba možná že je tím prvním jen proto, že je tím druhým; kdyby totiž slovo nebylo druhem komunikace mezi dvěma či více lidskými "já", nebylo by asi vůbec.

To všechno nějakým způsobem vlastně odvždycky víme nebo aspoň tušíme; pocit zvláštního významu a váhy slova je v povědomí lidstva zřejmě od nepaměti přítomen.

Ale nejen to: dík zázraku slova víme asi lépe než ostatní živočichové, že toho ve skutečnosti víme velmi málo, totiž že existuje tajemství. Tváří v tvář tomuto tajemství - a cítíce zároveň onu pro nás téměř konstitutivní moc slova - pokoušíme se od nepaměti oslovit to, co je nám tímto tajemstvím zahaleno, a svým slovem to ovlivnit. Jako věřící se modlíme k Bohu, jako magici vyvoláváme či zaklínáme duchy a zkoušíme tak svým slovem zasahovat do přírodních i lidských dějů, jako příslušníci novověké civilizace - ať už věřící či nevěřící - skládáme ze svých slov vědecké teorie a politické ideologie, jimiž čelíme - tu úspěšně a tu neúspěšně - tajemnému běhu světa a jimiž tento běh - tu úspěšně a tu neúspěš-

ně - ovlivňujeme.

Čili: ať už si to uvědomujeme či nikoliv, ať už si to vysvětlujeme jakkoliv, jedno se zdá být zřejmé: že na světodějnou moc svého slova odvždycky - a v jistém smyslu právem - věříme.

Proč říkám "právem"?

Je opravdu lidské slovo tak mocné, že může měnit svět a ovlivňovat dějiny? A pokud někdy tak mocné bylo, platí to o něm i dnes?

Žijete v zemi, kde je velká svoboda slova. Té svobody může užívat kdekdo ke kdečemu, aniž si toho musí nevyhnutelně ostatní všimnout, natož se tím zabývat. Může se vám tudíž zdát, že význam slova přeceňuji prostě proto, že žiji v zemi, kde se za slova stále ještě zavírá do vězení.

Ano, žiji v zemi, kde jsou váha a radioaktivní záření slova denně stvrzovány sankcemi, které svobodné slovo na sebe přivolává. Nedávno si celý svět připomínal dvousté výročí Velké francouzské revoluce, a tím jsme si museli vzpomenout i na slavnou Deklaraci práv člověka a občana, deklaraci, v níž se praví, že každý občan má právo vlastnit tiskárnu. V týchž dnech, tedy dvě stě let po této deklaraci, byl můj přítel František Stárek odsouzen na dva a půl roku do vězení za to, že vyráběl nezávislý kulturní časopis Vokno - nikoli snad v soukromé tiskárně, ale na skřípajícím předpotopním cyklostylu! Krátce před tím byl můj přítel Ivan Jirous odsouzen k osmnácti měsícům vězení za to, že na psacím stroji vykřikl to, co každý ví: že v naší zemi bylo mnoho justičních vražd a že i dnes může být nespravedlivě uvězněný člověk utýrán. Můj přítel Petr Cibulka je ve vězení za to, že šířil samizdatově vydávané texty a nahrávky nekonformních zpěváků a skupin. Ano, to všechno je pravda. Žiju skutečně v zemi, kde sjezd spisovatelů nebo nějaký projev na něm může otřást systémem. Umíte si představit něco podobného ve Spolkové republice Německo? Ano, žiju v zemi, kterou před jedenadvaceti lety otřásl text mého přítele Ludvíka Vaculíka, který se jmenoval - jakoby proto, aby potvrdil mé vývody o moci slova - "2000 slov"; tento text, mimo jiné, sloužil jako jeden z důvodů k tomu, aby jisté noci přepadlo naši zemi pět cizích armád. A není vůbec náhoda, že ve chvíli, kdy toto píši, otřásá zdejším režimem jedna stránka textu nazvaná - jakoby opět na ilustraci toho, co tu říkám - "Několik vět". Ano, žiji opravdu

v systému, kde slovo může otřásat všemi mocenskými aparáty, kde slovo může mít větší sílu než deset divizí, kde pravdivé slovo Solženicynovo bylo pocítěno jako cosi tak nebezpečného, že bylo třeba jeho autora násilím vsadit do letadla a vyvézt. Ano, žiju tam, kde slovo Solidarita bylo schopno otřást celým mocenským blokem.

To všechno je pravda, bylo o tom už hodně napsáno a mluvil o tom už na tomto místě můj vzácný předchůdce Lev Kopelev.

Mně teď ale běží o něco trochu jiného. Nechci mluvit jen o neuvěřitelné váze, kterou nabývá slovo v totalitních poměrech, nechci ilustrovat tajemnou moc slova jen tím, že jsou země, v nichž může několik slov vážit víc než jinde celý vlak dynamitu.

Chci mluvit obecněji a pohlédnout na své téma v jeho širších a rozporuplnějších souvislostech,

Žijeme ve světě, v němž je možné, aby na občana Velké Británie kdosi mocný z úplně jiné země zcela veřejně a bezostyšně namířil smrtící šíp jen proto, že dotyčný napsal určitou knihu. Ten mocný člověk to udělal údajně jménem miliardy svých souvěrců. Ale nejen to: v tomto světě je možné, aby se určitá - doufejme, že jen malá - část této miliardy s vyneseným rozsudkem identifikovala.

Co to je? Co to znamená? Je to jen mrazivý závan fanatismu, podivně ožívajícího v době různých helsinských konferencí a podivně oživovaného dosti drtivými důsledky dosti drtivé expanze evropanství do světů, které o dovoz cizí civilizace původně nestály a kterým nakonec tento dvojsmyslný dovoz způsobil stamiliardové a nikdy nesplatitelné dluhy?

Zajisté, to všechno to samozřejmě je.

Ale je to i cosi víc: je to symbol.

Symbol záhadné mnohoznačnosti, kterou ona velká moc slova má.

Ano, moc slova není jednoznačná a průhledná. Není to jen osvobodivá moc slova Walesova nebo varovná moc slova Sacharovova, není to jen moc - zřejmě nesmyslně vyložené - knížky Rushdieho.

Vedle slova Rushdieho je tu totiž i slovo Chomejního. Vedle slova elektrizujícího společnost svou svobodou a pravdivostí je tu i slovo hypnotizující, šálivé, fanatizující, zběsilé, podvodné, nebezpečné, smrtonosné. Slovo - šíp.

Myslím, že nemusím právě vám obsáhle vykládat o černé magii některých slov, protože jste na vlastní kůži v poměrně nedávné době

zažili, k jak nevýslovným dějinným hrůzám může za určité politické a sociální konstelace vést hypnoticky uhrančivé a zároveň neskutečně šílené slovo jednoho průměrného maloměšťáka. Nechápu sice, čím mohl část vašich otců a matek uhranout, ale zároveň chápu, že to muselo být cosi velice sugestivního a velice zákeřného, když to bylo schopno, byť jen na krátkou chvíli, uhranout i onoho velkého ducha, který dal tak nový a pronikavý smysl slovům "das sein", "das Da-Sein" a "die Existenz".

Co chci říct: slovo je úkaz tajemný, mnohoznačný, ambivalentní, zrádný. Může být paprskem světla v říši tmy, jak kdysi nazval Bělinskij Ostrovského Bouři, ale může být i smrtonosným šípem. A co je nejhorší: může být chvíli tím a chvíli oním, může být dokonce obojím současně.

Jaké bylo vlastně slovo Leninovo? Osvobozující nebo naopak šálivé, nebezpečné a posléze zotročující? Zájemci o dějiny komunismu se o to dodnes vášnivě přou a zřejmě ještě dlouho přít budou. Já osobně jsem si na tomto slově všiml hlavně toho, že bylo trvale vzteklé.

Jaké bylo vlastně slovo Marxovo? Vrhlo světlo na celou jednu skrytou rovinu společenských mechanismů, anebo to byl jen nenápadný prazárodek všech pozdějších strašných Gulagů? Nevím, nejspíš asi obojí současně.

A co slovo Freudovo? Odkrylo tajný kosmos lidské duše, anebo to byl jen zárodek iluze, kterou se dnes omamuje polovina Spojených států amerických, totiž že se lze zbavit svých trápení a svých vin tím, že jejich břímě odložíme do interpretace dobře zaplaceného odborníka?

Ale šel bych ještě dál a ptal bych se ještě provokativněji: jaké bylo vlastně slovo Kristovo? Byl to začátek dějin spásy a jeden z nejmocnějších kulturotvorných impulsů v dějinách světa - anebo to byl duchovní prazárodek křižáckých tažení, inkvizicí, hubení amerických kultur a posléze celé té rozporuplné expanze bílé rasy, která způsobila tolik tragédií, včetně té, že dnes největší část lidského světa spadá do smutné kategorie světa prý už třetího? Já si pořád myslím, že to bylo spíš to první, ale nemohu zároveň ignorovat stohy knih, které dokazují, že i v tom nejčistším raném křesťanství bylo už nevědomě zakódováno cosi, co na po-

zadí souhry tisíce jiných okolností, včetně relativní trvalosti lidské povahy, mohlo určitým způsobem duchovně otevřít prostor i oněm hrůzám, o nichž jsem se zmínil.

Slova mají také své dějiny.

Byly například doby, kdy slovo socialismus bylo pro celé generace ponížených a utlačených magnetickým synonymem spravedlivějšího světa a kdy pro ideál, tímto slovem vyjadřovaný, byli lidé schopni obětovat dlouhá léta života a třeba i život sám. Nevím, jak ve vaší zemi, ale v mé vlasti se z téhož slova - tedy ze slova socialismus - stal už dávno docela obyčejný pendrek, kterým od rána do večera tlučou po zádech všechny své svobodomyslné spoluobčany jacísi zbohatlíci a v nic nevěřící byrokrati, nazývající je "nepřáteli socialismu" a "antisocialistickými silami". Skutečně: v mé zemi to slovo je už dávno bohapustým zaříkadlem, kterému je nejlépe se vyhnout, nechce-li se člověk stát podezřelý. Byl jsem nedávno na jedné docela spontánní a žádnými disidenty neorganizované manifestaci, protestující proti výprodeji nejkrásnějších částí Prahy nějakým australským milionářům. A když tam jeden řečník, bouřlivě proti tomuto projektu vystupující, chtěl posílit svůj apel na vládu zdůrazněním, že za záchranu svého domova bojuje ve jménu socialismu, začal se shromážděný dav smát. Ne proto, že by byl proti sociálně spravedlivému společenskému pořádku. Ale prostě proto, že uslyšel slovo, kterým se po dlouhá léta a ve všech možných i nemožných souvislostech zaklíná režim, který dokáže lidi jen manipulovat a ponižovat.

Podivné osudy mohou mít slova! Tentýž druh svobodomyslných a statečných lidí může být jednou uvrhován do žalářů proto, že nějaké slovo pro něj něco znamená, a podruhé proto, že pro něj totéž slovo už nic neznamená, neboť se ze symbolu lepšího světa změnilo v jazykové zaklínadlo přihlouplého diktátora.

Žádné slovo - aspoň v onom poněkud nefaforickém smyslu, v jakém tu slovo "slovo" používám - neobsahuje jen to, co mu přisuzuje etymologický slovník. Každé v sobě obsahuje i osobu, která ho vyslovuje, situaci, v níž ho vyslovuje, a důvod, proč ho vyslovuje. Totéž slovo může jednou zářit velkou nadějí, podruhé vysílat jen paprsky smrti. Totéž slovo může být jednou pravdivé a jednou lživé, jednou oslňující a jednou šálivé, jednou může otevírat nádherné

perspektivy a jednou může jen pokládat na zem kolejnice, vedoucí do celých souostroví koncentračních táborů. Totéž slovo může být jednou stavebným kamenem míru a jindy může každá jeho hláska dunět ozvěnou kulometů.

Gorbačov chce zachránit socialismus zavedením trhu a svobody slova, Li Pheng zachraňuje socialismus masakrováním studentů a Ceasescu zbuldozerováním svého národa. Co to slovo vlastně znamená v ústech jednoho a v ústech druhých dvou? Co je to za mysteriózní věc, která je tu tak různými způsoby zachraňována?

Zmínil jsem se o francouzské revoluci a o té krásné deklaraci, která ji provázela. Tu deklaraci podepsal pán, který byl jednou z prvních osob, jež byly jménem tohoto nádherně humánního textu popraveny. A po něm to byly stovky a snad tisíce dalších. Volnost, rovnost, bratrství - jak nádherná slova! A jak děsivé může být to, co znamenají: volnost rozepnuté košile před popravou, rovnost v rychlosti, s níž padá na krk gilotina, bratrství v jakémsi podezřelém nebi, kde vládne Nejvyšší Bytost!

Celým světem dnes zní nádherně nadějné slovo "perestrojka". Všichni věříme, že se za tím slovem skrývá naděje pro Evropu a celý svět.

A přesto - přiznávám se - se občas chvěji strachem, aby se to slovo nestalo zase jen novým zaříkadlem, aby se nakonec nezměnilo zase jen v pendrek, kterým nás někdo tluče. Nemyslím teď na svou vlast, kde to slovo má v ústech jejích vládců asi takový význam, jako slovo "náš mocnář" v ústech Josefa Švejka. Myslím na něco jiného: totiž na to, že i onen statečný muž, který dnes sídlí v Kremlu, vysílá občas - a možná jen ze zoufalství - na stávkující dělníky nebo na bouřící se národy či národnostní menšiny nebo na příliš neobvyklé názorové menšiny obvinění, že ohrožují perestrojku. Chápu ho, splnit ten gigantický úkol, který si předsevzal, je nesmírně těžké, všechno to visí na vlásku a téměř cokoliv může opravdu asi ten vlásek přetrhnout a všichni pak budeme padat do propasti. Ale přesto si říkám: nejsou v tomhle "novém myšlení" povážlivé relikty myšlení starého? Nezaznívá tu ozvěna dávných myšlenkových stereotypů a mocensko-jazykových rituálů? Nezačíná se slovo perestrojka už tu a tam trochu podobat slovu socialismus, zvlášť když je jím občas nenápadně uhozen po hlavě týž člověk, který byl tak dlouho a tak nespravedlivě bit slovem socialismus?

Vaše země vnesla do moderních evropských dějin velký vklad: první vlnu detante, svou známou Ost-politik.

Ale i tohle slovo dokázalo být leckdy pěkně dvojsmyslné. Znamenalo samozřejmě první záblesk naděje na Evropu bez studené války a železné opony; zároveň však - bohužel - nejednou znamenalo i rezignaci na svobodu, a tím na základní předpoklad každého skutečného míru: mám stále ještě v paměti, jak se mi počátkem sedmdesátých let leckteří západoněmečtí kolegové a přátelé vyhýbali z obavy, že by jakýmkoli kontaktem se mnou, kterého nemá zdejší vláda v lásce, mohli tuto vládu zbytečně provokovat, a tím křehké základy rodící se detante ohrožovat. Nemluvím o tom samozřejmě kvůli sobě jako takovému, a už vůbec ne proto, že bych se litoval. Vždyť já už tehdy litoval spíš je než sebe, protože jsem to nebyl já, ale oni, kdo se dobrovolně vzdával své svobody. Zmiňuji se o tom proto, abych jen z jiné strany znovu osvětlil, jak snadno se může dobře míněná věc změnit ve zradu svého vlastního dobrého úmyslu - a to opět jen skrze slovo, jehož smysl nebyl zřejmě dost bedlivě střežen. Taková věc se může stát velmi snadno, člověk si toho téměř nevšimne, stane se to nenápadně, tiše, pokradmu - a když to nakonec člověk zjistí, zbývá mu už jen jediná možnost: pozdní údiv.

Jenomže to je přesně onen ďábelský způsob, jímž nás dokážou slova zrazovat, nejsme-li při jejich užívání trvale obezřetní. A často - bohužel - i docela malá a jen chvilková ztráta obezřetnosti může mít tragické a neodčinitelné následky. Následky dalekosáhle překračující nehmotný svět pouhých slov a dalekosáhle vstupující do světa až po čertech hmotného.

Dostávám se konečně ke krásnému slovu mír.

Čtyřicet let ho čtu v naší zemi na každé střeše a v každém výkladu. Čtyřicet let jsem tak, jako všichni mí spoluobčané, vychováván k alergii na toto krásné slovo, protože vím, co čtyřicet let znamená: mohutné a stále mohutnějící armády jakožto údajnou záštitu míru.

Navzdory tomuto dlouhému procesu systematického vyprazdňování slova mír; ba víc než jen vyprazdňování: jeho naplňování právě opačným významem, než jaký podle slovníku má; navzdory tomu všemu se podařilo několika donkichotům z Charty 77 a několika jejich mlad-

ším kolegům z Nezávislého mírového sdružení toto slovo rehabilitovat a vrátit mu jeho původní smysl. Museli ovšem tuto sémantickou "perestrojku" - totiž obrácení slova mír z hlavy opět na nohy - čímsi zaplatit: téměř všichni mladí předáci Nezávislého mírového sdružení si museli pár měsíců za to odsedět. Mělo to ale smysl: jedno důležité slovo bylo zachráněno před svým totálním znehodnocením. A to není, jak se tu pořád pokouším vysvětlit, zdaleka jen pouhá záchrana slova. Je to záchrana čehosi daleko důležitějšího.

Všechny důležité děje reálného světa - krásné i obludné - mají totiž vždycky svou předehru ve sféře slov.

Jak jsem už řekl, mým dnešním úmyslem není předávat vám zkušenosti člověka, který poznal, že slovo stále ještě něco váží, když se za ně musí platit i vězením. Mým úmyslem bylo vyzpovídat se z jiné zkušenosti, kterou jsme v tomto kousku světa s váhou slov učinili a která - jak jsem pevně přesvědčen - má univerzální platnost: totiž ze zkušenosti, že se vždycky vyplatí být ke slovům podezíravý a dávat si na ně pozor a že žádná opatrnost tu nemůže být zbytečně velká.

Podezíravostí ke slovům se dá rozhodně zkazit míň než přemrštěnou důvěrou v ně.

Ostatně není přesně to - podezíravost ke slovům a jejich usvědčování z hrůzy, která v nich může nenápadně dřímat - nejvlastnějším posláním intelektuála? Vzpomínám si, že André Glucksmann, můj milý předřečník, mluvil kdysi v Praze o tom, že intelektuál má být jako Kasandra, protože jeho úkolem je dobře slyšet slova mocných, hlídat je, varovat před nimi a věštit, co by mohla zlého znamenat či přinést.

Všimněme si jedné věci: po staletí jsme měli - vy a my - to jest Němci a Češi - rozmanité potíže se svým soužitím ve střední Evropě. Za vás mluvit nemohu, ale myslím, že za nás mohu odpovědně říct, že pradávné a po staletí nejrůzněji přižívované národnostní animozity, předsudky a vášně v posledních desítiletích z nás, Čechů, vyprchaly. A není vůbec náhoda, že se to stalo v době, kdy jsme byli postiženi totalitním režimem. Ten v nás totiž vypěstoval tak hlubokou nedůvěru ke všem generalizacím, ideologickým floskulím, frázím, heslům, myšlenkovým stereotypům a podbízivým apelům na

ty či ony vrstvy našich emocí, od nejnižších až po nejvyšší, že jsme dnes většinou už imunní k jakékoli hypnotizující návnadě, byť by měla i tak sugestivní podobu, jakou jí tradičně dává apel nacionální či nacionalistický. Dusící příkrov tisíců prázdných slov, pod nímž musíme tak dlouho žít, v nás vyvinul tak silnou nedůvěru ke světu šálivých slov, že jsme dnes schopni lépe než dříve vidět lidský svět takový, jaký opravdu je: totiž jako složité společenství tisíců a miliónů neopakovatelně jedinečných lidských bytostí, které mají vedle stovek krásných vlastností i stovky vad a špatných sklonů, které však nikdy nelze prostě sežehlit žehličkou dutých frází a devalvovaných slov do jedné homogenní masy - jako například třídy, národa nebo politické síly - a jako takové je en bloc chválit nebo odsuzovat, milovat nebo nenávidět, hanobit nebo oslavovat.

To je jen malý příklad, k čemu je nedůvěřivost ke slovům dobrá. Příklad zvolený s ohledem na příležitost, při níž je užit, totiž pro chvíli, kdy má Čech tu čest promlouvat k publiku převážně německému.

Na počátku všeho je slovo.

Je to zázrak, kterému vděčíme za to, že jsme lidmi.

Ale je to zároveň nástraha, zkouška, lest a test.

Větší možná, než se může zdát vám, kteří žijete v podmínkách velké svobody slova, tedy v poměrech, kdy na slovech zdánlivě tolik nezáleží.

Záleží na nich.

Záleží na nich všude.

Totéž slovo může být jednou pokorné a podruhé pyšné. A nesmírně snadno a velmi nenápadně se může slovo pokorné proměnit ve slovo pyšné, zatímco jen velmi těžce a velmi dlouze se mění slovo pyšné ve slovo pokorné. Pokusil jsem se to ukázat na osudech slova mír v mé zemi.

Tento svět a především Evropa se v závěru druhého tisíciletí po Kristu ocitá na zvláštní křižovatce: dlouho nebylo tolik důvodů k naději, že všechno dobře dopadne, a nikdy nebylo zároveň tolik důvodů k obavě, že kdyby dopadlo všechno špatně, byla by to katastrofa definitivní.

Není těžké doložit, že všechny hlavní hrozby, jimž musí dnešní svět čelit, od atomové války přes katastrofu ekologickou až po katastrofu sociálně civilizační /tím myslím prohlubující se propast mezi bohatými a chudými jednotlivci i národy/, mají kdesi ve svých útrobách skrytu jednu společnou příčinu: nenápadnou proměnu slova původně pokorného ve slovo pyšné.

Pyšně si člověk začal myslet, že jako vrchol a pán tvorstva rozumí kompletně přírodě a může si s ní dělat, co chce.

Pyšně si začal myslet, že jako majitel rozumu je schopen kompletně pochopit své vlastní dějiny a naplánovat pak všem šťastný život a že mu to dává dokonce právo každého, komu se jeho plán nezamlouvá, smést z cesty v zájmu údajně lepší budoucnosti všech, k níž nalezl ten jediný a pravý klíč.

Pyšně si začal o sobě myslet, že když umí rozbít atomové jádro, je už tak dokonalý, že mu nehrozí nebezpečí atomového zbrojního soupeření, natož atomové války.

Ve všech těchto případech se osudově zmýlil. To je zlé. Ale ve všech těchto případech začíná už svůj omyl chápat. A to je dobré.

Tím vším poučeni, měli bychom všichni a společně bojovat proti pyšným slovům a vnímavě pátrat po kukaččích vejcích pýchy ve slovech zdánlivě pokorných.

To není, jak zřejmo, úkol zdaleka jen lingvistický. Jako výzva k odpovědnosti za slova a ke slovu je to úkol bytostně mravní.

Jako takový není ovšem zakotven před horizontem námi dohlédnutelného světa, ale až někde tam, kde přebývá ono Slovo, jež bylo na počátku všeho a jež není slovem člověka.

Nebudu vysvětlovat, proč tomu tak je. Daleko lépe totiž, než bych to byl schopen učinit já, to učinil už váš velký předek Immanuel Kant.

Děkuji vám za pozornost.

Hrádeček, 25. 7. 1989

© Borsenverein des Deutschen Buchhandels e. v., 1989

377

U m ř e l J a n S k á c e l

a odešel v něm z české poezie nejenom tvůrce osobité poetiky, ale celý jeden obzor, jedna krajina. Jeho verše se staly součástí životního kreda mnohých čtenářů, uchovateli a spolutvůrci jeho kvalit a jistot. Nikdy to nebyly kvality a jistoty snadno definovatelné a vypočitatelné. Souzní s českou národní mentalitou - pokud do ní zahrnujeme i moravanství - v nejneprůhlednějších hlubinách, v nejdávnějších vrstvách, tam kdesi, kde naši předkové přijímali a vytvářeli si svou představu Boha, který jim byl zvěstován, přijímali a přetvářeli si k podobě svých zkušeností mýty, jež k nám přicházely s cizím liturgickým jazykem. Inspirace vrcholné Skácelovy poezie sahá k prvotním vztahům člověka k přírodě a k jejich mýtické interpretaci a tím upomíná člověka současné doby na cosi pradávného, zpola zapomenutého, a přece nepostradatelného, na něco, čemu se dnes módně říká lidská identita.

Do rukou bere básník slovo jako vajíčko
a ptactvo
dávno vyhubené lidmi
rozbíjí skořápku a vzlétá

V té chvíli hnízda která nikdy neviděl
a znovu vytušená
u minulých vod se zachvějí

Básník je také jeden z nich a také jenom křídla
Zároveň ale
hrozné a pustošivé rozorání masa
do smrti učinilo z něho člověka

A v křivkách dávno rozpadlého letu
čte trojúhelník

Jako by berlí dotýkal se panny

(Portréty dávno vyhynulých ptáků)

Básníků,kteří se tak hluboko ponořují do lidského nitra a nehledají v něm jenom prchavé dojmy,krásné obrazy,citová vzplanutí a pravdu pouze o sobě,ale prastarou podstatu lidského vnímání vlastní existence,není mnoho ani ve staré střední Evropě,třebaže ona sama není nakonec nic jiného,než jistý druh mentality,formované importovaným křesťanstvím,židovstvím a mýty maritimních národů,jejichž boje se živly a s neznámým prostorem si člověk,uzavřený v srdci pevniny, proměnil posléze v bloudění dovnitř,nástrahy za dveřmi,smrtelná nebezpečí,která s ním bydlí v jenom pokoji,Odysseje na štyráku,jak je máme bohatě doložené v středoevropské filozofii a literatuře.Šťastné národy,od jejichž břehů vyplouvají skutečné lodě a připlouvají koráby s vůněmi dalekých moří,jejichž věda se orientuje křešení problémů hmotného světa a jejichž filozofie se pokouší zkonstruovat použitelná pravidla pro všednodenní vztahy mezi lidmi.Pro Středoevropana odplovají neskutečné koráby buďto do nicoty nebo do vlastního nitra a připlouvají lodě smrtelných úzkostí,sousedských vražd,předsudků, závistí a naléhavé touhy přemáhat a ovládat aspoň své bližní,když už se nemůžeme osvědčit v boji s přírodními živly a neznámými civilizacemi.

Jan Skácel se hluboce nadechl excitujících par ze středoevropského jedového kotle,které v posledním půlstoletí mámivě zasáhly nejednoho myslitele a tvůrce dokonce v zámoří.Měl střední Evropu přečtenou a prožitou,vysněnou i zapsanou do vlastní kůže totálním nasazením za války i zážitkem truchlivého debaklu komunismu,od něhož si zpočátku tolik sliboval.To není náhoda,že se stal,pokud vím,

prvním českým básníkem,jemuž se dostalo uznání v cizině,právě letos a na poslední chvíli,dvěma renomovanými evropskými cenami,zatímco doma na něj oficiálně(ani neoficiálně) nevybylo nic.Ostatně žádná z těch pozlátkových frček (které ovšem nemohou podstatně ublížit opravdu velkému umělci a jeho umění,i když je dostane) by se na jeho věčně nedopnutý límec nehodila.Měl jiné představy u údělu básníka:

být jako Marsyas když na jeho kůži
podzimní deště začnou bubnovat

Jak je to dávno jak je to až včera
a jak je to vlastně [redacted] blízko od nás tam

kde zaživa bůh kůži z něho zedral
a kolíky ji přibil na platan

(Marsyas)

Ti,kteří vnímají z básníka jenom šat a účes,by v něm byli nejraději viděli moravského svérázistu,ba i mnozí jeho epigoni a obdivovatelé se dali zmást a zavést jeho vesnickým rodáctvím,které uměl tak krásně,překrásně napsat - ale kterému se uměl také do hrsti vysmát,protože samozřejmě ve skutečnosti nikdy nebyl venkovským člověkem a příroda,moravská krajina a život moravské vesnice mu byly mostem do hlubin,místem dotyku s mýty,branami do nebes i do podsvětí, k nimž mu kdysi dávno pomohl najít klíč Oldřich Mikulášek.

Velice potichu,ale neodbytně se mi vybavuje historie uznání Janáčkova díla a vlastně i loci communes v životopisech,jež se zdají dost podstatná: v obou případech rodina venkovského učitele a dětství na vesnici,jako první,a hned zlatá mince,která uvedla do pohybu mechanismus svérázného talentu.V obou případech zvláštní postavení dítěte,které ma ve svém prostředí jakési zdánlivé výhody,ale jistě také výrazná omezení a vážné povinnosti (smět,nesmět a muset

jsou ve Skácelově poezii dost frekventovaná slova).No a pak ovšem celý život to Brno,které samo o sobě vždycky připravovalo všelijaká příkoří,nevlídnosti a nepohodlnosti,ale které nakonec v obou případech bylo chápáno jako úděl (Město,které musím,napsal Skácel) a snad i jako hořce vykoupená volba a výhoda,protože žít mimo centrum možností i špinavostí má svou hodnotu a jižní Morava,se svou jistou konzervativností,ale ne zaostalostí,se svým ještě živým citem pro rituály a mýty byla pro oba asi právě správným působištěm,v němž snad ani trochu extravagantní obdiv k ruské literatuře nebyl tak nápadný, jako by byl v popařížštěné nebo poameričtěné kulturní Praze.Ale i tak: evropskou dimenzi Janáčkova a Skácelova moravanství musel odkrýt překladatel a Vídeň,Mnichov,Frankfurt a slovinská Vilenica.Oproštěna od lokálních reminiscencí a sporů ukázala se Janáčkova hudba i Skácelova poezie jako pozdní a snad poslední veliký tvůrčí čin staré střední Evropy v Čechách a na MOravě.Protože teď už bude v každém případě střední Evropa jiná - pokud vůbec bude.

Je zde bezpochyby ještě jeden zdroj sugestivní autentičnosti Skácelových veršů: všechno,co v nich je,všechno,co bylo v jeho životě i poezii dobrého,bylo tvrdě vybojováno na sobě samém.Skácel nebyl "dobrák od kosti",stále laskavý člověk,rozdávající vyrovnanost a moudrost.Právě naopak - i to pověstné skácelovské ticho bylo vyvzdorované na letoře někdy hlučně konfliktní,něha na drsnosti,chlapské a věrné kamarádství na malicherných závistech,čistota na tisícerém pokušení.Po všechna léta,co jsem Jana Skácela znal,musel jsem znovu a znovu obdivovat,jak ze sebe vždycky uměl vydřít dobré,spravedlivé a čestné rozhodnutí,přesný a definitivní verš.V tom ohromném mravním úsilí je váha jeho poezie,to nelze nijak zfalšovat ani napodobit, ani okrasořečnit.

Toto je jedna z mnoha jeho básní o smrti a napsal ji před více než dvaceti lety do sbírky Metličky:

Najednou budu tlouci do ticha
Nejlehčí kůstkou

Snad se i taková ve vlastním těle najde
V márnici kde to dobře znám
A kde mne nevyděsí cizí kostlivec
Sám si ji zvednu
Lehkou a dutou jako nosní flétna

Miluji bubínek a nenávidím paličky
Z cizího dřeva
Mám v těle kůstku k tomu účelu
A bubnuji si v rytmu vlastní krve
A bubnuji si jak mi rozkázal
Můj bílý cit

A moje bílá žízeň
Počítat bude slova na prstech
Počítat bude abych nepřekročil
Svou denní dávku

Oč přísnější byla jeho "bílá žízeň",oč úzkostlivěji počítala slova,o to vzácnější jsou knížky,které po sobě zanechal.

V Brně 14.listopadu 1989. Jan Trefulka

133

Iva Kotrlá

K O R O K

/A KALANDRA/

Několik desítek metrů vlevo od cesty
vlevo, nalevo, Klemente Gottwalde
před Šinkvickým dvorem,
na kraji partviny,
v kameni je pomník, Gottwalde!

Nezapomínáme!

Pomník označuje místo,
kde je pohřben legendární,
trojnásobný vítěz Velké pardubické
- KOROK

Slavný potomek Berley Turka
v 21. přímé generaci,
syn Astyanaxe a Cosyrie,
vnuk Djebela, pravnuk Turbillona
není v socialistickém státě zapomenut!

Za 8 let své kariéry zvítězil 25krát v dostizích,
získal 642 400 Kčs na dotacích,
zaslouží si, aby mu pracující zbudovali pomník,
Gottwalde!

Pro trvalou památku
na levo od cesty před Šinkvickým dvorem,
na pokraji pastviny, u farmy svíňat.

Jak jsi se Stalinem, Gottwalde, miloval svět!
Dědictví vás, vůdců pracujícího lidu,
nesmí být zapomenuto.

Ve čtvrtek 2. srpna 1984 v ranních hodinách
- až po třetí injekci
která zdolala jeho bojovné srdce,
ve 23. roce věku jsme se s ním rozloučili...
Jen toto SMUTNÉ SMRTOVÉ VÍTĚZSTÍ v ČSSR vnímáme.

Refrén: Koročku, Koročku, bár's měl's křivé nožku
přinášel's nám radost
přinášel's nám radost celých dvacet
ročků.

~~XXXXX~~
KALANDRA? Uměl psát? Však k němu Gottwald
nevolal veterináře! A kat hned napoprvé zdolal
jeho bojovné srdce. Kdo z pracujících jméno
KALANDRA dnes zná?

Refrén, melodie normalizační:
Koročku, Koročku, bár's měl's křivé nožku
přinášel's nám radost,
přinášel's nám radost celých dvacet
ročků.

46

Bohumil H r a b a l

NĚKOLIK VĚT

Milá Dubenko,

vy jste ta Ariadna a já jsem ten Théseus, vy jste ta, která namotává několik tisíc kilometrů dlouhou nit, já jsem v té situaci, jak mne označil pan Marysko, já jsem ta kulová desítka, já jsem ten zobrazený medvěd, který má v nose řetízek, který drží medvědář... A tak jsem už měl v Praze dva měsíce hotové všechny papíry, jenom PANAM, letecká společnost Ameriky, mi ne a ne, nepředala letenku a tak jsem tam chodil každý den, a pak už byl čtvrtek a já, který jsem měl začít v sobotu být namotáván vámi ve Stanfordu, já jsem byl pořád pleite... a tak jsem pil, tuze jsem pil, vždyť v sobotu jsem měl vyletět z Prahy a v kanceláři tam v Pařížské pořád dvě dámy krčily rameny, a ve Vídni už měla spakované kufry Zuzana, ta švejcara, která mi měla dělat cestou po těch vašich Spokojenejch státech tlumočnici... A tak jsem po slovansku žalem pil, co se dalo a kde se dalo. A tak jsem teprve v pátek dostal letenky a měl jsem takovou radost, že jsem se opil, a potkala mne malířka Pavlová a dala mi pro štěstí lahvičku myslivecké kořalky, aby mi to ve Spokojených státech myslelo ... A tak jsem poprosil slečnu ze zahraničního oddělení, aby ráno pro mne přijela služebním autem do Sokolníků... A já jsem špatně spal. A já jsem si s sebou vzal jen to nejnutnější, jako bych jel na víkend, a ráno jsem se napil té myslivecké kořalky a když jsem vyšel před ten můj věžák v Sokolníkách, tak jsem klopýtnul a padl jsem tváří na obrubu chodníku, zatmělo se mi v hlavě, tak tak jsem hned na začátku nepřetrhl tu nit, kterou jste začala naviječ... a oteklo mi oko, a měl jsem ani ne tak maličký otřes, spíš jsem byl ještě anebo znovu opilý... a krásná dívka ze zahraničního oddělení spráskla ruce, přerazil jsem si nové kalhoty, ale šel jsem, byl jsem otřesený a zakrvácený, ale usmíval jsem se, a tak, jak medvěd na žaludské desítce, jak Théseus, opačným znaménkem tisíce a stovky mil dlouhým jsem se vydal na jitřní letiště... Hi hi.

Moje žena Pipsi, Dubenko, začala půl roku před smrtí býti

namotávána na dlouhou, předlouhou nit... a já jsem byl u toho a viděl jsem tu nit, slyšel jsem ji, dokonce jako by ta nit mi procházela srdcem, ta nit mi procházela i tím mým chřípím, stačilo jen maličko zacukat, maličko popotáhnout, a plně jsem ten čas pochopil, co to je pro koníčka, když mu ráno nasadí do tlamičky uzdu a potom kočí cuká opratí, tak jak to jízda vyžaduje, juj!

Dubenko, promiňte, že odbočuji, já totiž už nejsem nic jiného než to, že jsem neustále odváděn z cesty, tedy nedivte se, že někdy moje psaní bude čehý a jindy hot, někdy budu i couvat, tak jak to museli umět ti mí nešťastní pivovarští valaši, tak, jak to musejí umět koňové na celém světě... Teď, když vám, Dubenko, píši, musím vám sdělit, že moje žena, když umírala, tak kolikrát tam v Bulovce, před návštěvami, mi z ničeho nic řekla... Jdi domů, jdi si domů převlíct košili! A já jsem šel domů, abych si doma tu košili vzal čistou a měl jsem radost, že mi žena peskuje před lidmi u té své postele na Bulovce, a měl jsem radost, že mi nadává tak, jak mi nadávala, když byla zdravá... Jednou ale mi tam na Bulovce řekla... Já bych chtěla domů. Povídám... Kam domů, do Sokolníků? Ale ona posunutým okem řekla... Ne, já chci domů. Povídám... Do Kerska? A ona zavrtěla hlavou... Povídám... Tak kam domů, k sestře do Schwetzingen? Ale moje žena se rozslzela a řekla... Ne, tam, jak je papá... Povídám... Ten je na hřbitově, tam u Heidelbergu... Ne, já bych chtěla tam, nahoru, domů... To mi řekla moje žena Pipsi, a pak se stal ten zázrak, že okřála, ta představa nebe ji zvedla z postele a byla ještě kolik neděl v Kersku, dokonce jsme se rozletěli na Kypr... ale já jsem to věděl a já jsem to viděl, kudy moje žena chodila, tudy jí a celou její bytostí pořád procházela, kam se hnula, tudy procházejí jí ta nit, na které ji zvolna ale jistě přitahovala smrt... tak ta nit procházela jejími játry a tak, jako je psíček, který je řetízkem na laně připoután ke své boudičce na doživotí... Dubenko, tam, jak jsme spolu sedávali U háku, v Brčálce, v Zelené laboratoři, a pili jsme krušovickou dvanáctku, tam chodí můj vyjevený přátel, chybí mu tři prsty, když loni byly ty mrazy, tak v protějším činžáku viděl, jak na balkónu je psíček... tak mu začal dělat boudičku... a když dořezával poslední prkýnko, tak mu ujela cirkulárka a on si uřízl tři prsty... když se vykřísal, tak tam šel s tou boudičkou, ale oni mu řekli, že boudičku už nepotřebují, že dali psíčka, aby netrpěl mrazem, utratit... Juj!

A tak, milá Dubenko, jsem nasedl do letadla a odletěl směrem na Frankfurt a maličko když jsem v té kocovině zacukal nití, cítil jsem dobře, že jsem naviján, že ten kolíček, na který jste začala namotávat tu naši cestu, je dobře ve vašich štrikujících prstech, a tak mi bylo jako mé Pipsi, dobře jsem věděl, že jsem v dobrých rukou a že se nemůže nic stát, protože letím a pojedu domů, tam, kde bydlíte vy, na univerzitě v Stanfordu, kam jste mne pozvala více než deseti listinami, kde univerzity Spokojených států mi stvrzují, že mne jisté dny očekávají, že ta pozvání, že to jsou praporky, které určují směr a krajní hranici mého univerzitního slalomu... A ve Frankfurtu mne už čekala slečna Zuzana a zděsila se, když mě uviděla, obočí mi už tak oteklo, že jsem přes obočí viděl převis své krvavé kůže, a hned mi vynadala a hned jsme pili pivo a hned mi řekla... Prosím vás, co to je za blázna ta vaše Dubenka? Už mi telefonovala, kde jsme a jestli nám nemá přiletět naproti do Washingtonu, není vona tak trochu bzz? A to bylo, Dubenko, dobré znamení, dobře jsem v nozdrách cítil, jak tam na konci té giganťické niti jste maličko jen zaškubala a já jsem shledal, že to moje oko a ten můj otřesený mozek, že jsou schopny reagovat i vzduchem na to, že jsme spolu v souznění, že tak, jak to učí Řekové, vy i já jsme půlky, polovičky, které po sobě touží a nakonec přeci jenom splynou v jeden jediný celek... Ale ten čas ve Frankfurtu mi začala ta kocovina. Když jsme nastoupili do Lufthansy, když jsem viděl ty uniformy té letecké společnosti, protože moje poslední četba byl životopis admirála Roedra, spletl jsem si uniformy a zvolal jsem při vstupu do letadla Heil Hitler!... A Zuzana mne omlouvala a každý mne omlouval, protože viděl to co viděl, že jsem, Dubenko, opilý, ale proč? Naše úřady mi už dva měsíce předem daly všechny papíry, ale Spokojené státy americké mi poslaly letenku den před odletem. A to Středoevropana bolí, a protože jsem Slovan, přiznávám se, pil jsem a navíc ta malířka mi dala na cestu lahvičku Myslivecké, aby mi to líp myslelo. A tak jsem potom omdlel, a tak mi ve výšce deseti kilometrů nad oceánem dávali kyslík a já jsem se divil, že ač letím do Ameriky, hovoří se mnou důstojníci Heereswaffe... Akorát jsem se lekal... Co tomu řekne Dubenka... A Zuzana na mne zakřičela... Ta je blázen jako vy, jestli přijede do Washingtonu naproti, tak vás předám a poletím nazpátek... Ale Dubenko, nepřijela jste mi naproti, už

byla noc a já tak jak jsem byl zbědovaný tím čekáním na letenku do Spokojených států, tak jsem ochrnul na pravou nohu, to je ta moje hemiparesis lateri dextrae, jak na mne spadl v tom roce padesát dva jeřáb na Kladně a jak se mi pak začalo líp psát, tak jsem nemohl jít, tak Zuzana vzala kolečkové křeslo, jak tam mají pro invalidy, posadila mne a když jsme se rozjeli, tak jsem tím čekáním na letenku v Praze byl tak zbědovaný, že z ničeho nic jsem začal křičet... Na Bělehrad! A pak už jsme vyjeli na parkoviště, a pak už tam byl pan Arnošt Lustig, a pak už jen objímání a pak už jen nakládání do amerického auta, a to bylo hovoru a to bylo radosti, po tolika letech kamarádi byli zase spolu... A Arnošt Lustig se optal Zuzany... Prosím vás, už ode včerejška mi a pak Mládkové, kde budete bydlet, dopoledne i odpoledne volá jistá April Cliford, jestli už jste tam? A Zuzana křičela... To je Dubenka, to je ten blázen, to bude pěkná cesta po Americe! Bránil jsem se... Ale proboha, kdyby nebylo Dubenky, tak bysme si neužili tak krásnej začátek, tak krásnej start... ach, kdyby nás viděl Jack Kerouac, kdyby nás viděl Dylan Thomas ... a Jaroslav Hašek... Chachá!

Milá Dubenko, protože jste bohemistka, sděluji vám, že jsem si na jeden zátah přečetl Haškova Švejka, je to geniálnější, než jsem kdy myslel, je to geniální proto, že teprve když Hašek všechno z války téměř zapomenul, teprve pak v tom přehodnocení, v tom pábení napsal knihu, která je čistá, její styl je průhledný, je to zasklená literatura, průzračná jak empírový nábytek, je to psáno jakoby levačkou, jako po překonané kocovině, je to radost z psaní, je to pravé Fruitio Dei, teprve na sklonku svých životních sil byl schopen napsat to, co napsal, kdy mohl říci, jsem ten který jsem, to je to, o čem snil a říkal básník Březina Otokar, že opilci a mystici mají k sobě tak blízko, jako, Dubenko, vy a já, vy, která jste mi chtěla jet naproti tři tisíce kilometrů a víc, dokonce říkal Arnošt Lustig, že jste chtěla jet v tom nečase na kole, na bicyklu. A protože jste blázen, jak říká Zuzanka, tak ne abyste jela! Ještě byste nastydla! Ovšem ten Hašek a jeho Švejk, to je opravdu prosklený styl, je to průzračná a průhledná a bezelstná literatura. Hlavně, Dubenko, nejezděte na kole mi naproti, to mi děsili ten čas, kdy jsme přijeli s Arnoštem na návštěvu k paní Medě Mládkové. To bylo milé překvapení pro Čechy a ctitele české literatury... Ach, Dubenko, ten pro-

sklený Hašek téměř na konci svého života, když panu Štěpánkovi diktoval toho svého geniálního Švejka, jak tento text se kvalitativně liší od prvního vydaného Haškova textu v roce 1912, který je pokleslá humoristická literatura, Dobrý voják Švejk a jiné podivné historky! Je to takový rozdíl, jako můj první Haňťa v Baronu Prášilovi a potom Haňťa v Příliš hlučné samotě!

A Dubenko, ještě, abyste viděla, jak narůstá nejen hovorová řeč, ale i argoty a slangy... Včera jsem jel taxíkem a vjeli jsme se otáčet přes bílou nepřerušovanou čáru a šofér povídá... To kdyby mi viděli hémoni, to by byl odchyt, to by mi dali pokutu, ale i vzali papíry do čistírny... Tak nejen odchyt koroptví, nejen odchyt zajíců, nejen odchyt bažantů, ale i odchyt taxíkářů... A je to tak!

Ve Washingtonu jsme bydleli, milá Dubenko, u paní Medy Mládkové, pořád ještě krasavice, a u jejího manžela, který má krásné oči a krásné šaty a je to gentleman. A byli tady hosté, ten večer, kdy jsme přiletěli, a byla tady i paní Lustigová, a já jsem byl opilý, a oteklo a zavřelo se mi nejen oko, ale měl jsem i rozbité čelo a v koleni přetržené tuzexové kalhoty. A byla večeře a já jsem se rozhlížel po zdích a všude byly obrazy Františka Kupky, a byly otevřené dveře a jimi jsem viděl do dalších pokojů a chodeb a procházely se tudy kočky a leželi tady psi a všichni hosté, kteří přijeli přivítat slavného spisovatele, byli zaražení a paní Meda Mládková, aby řeč nestála, řekla... Slečno Zuzanko, odpoledne telefonovala ze Stanfordu nějaká bohemistka April Cliford, zdalipak už jste přiletěli a jak se daří panu Hrabalovi... totiž, ona telefonovala už včera, protože si spletla pátek se sobotou... A Zuzana vyletěla... Dyk je to blázen, ta ženská, ta mi přivede do ústavu... A tak raději paní Meda Mládková dala znamení a dvě mladé Afričanky, Marokánky, se kterými paní Meda hovořila francouzsky, nosily tácy se šunkou a já jsem pil pivo z láhve a ani jsem nevnímal, že vedle mne sedí krásná Češka a naproti mně její manžel, všichni krásně oblečení, ale zaražení!... A já jsem viděl jen na každé zdi viset obrazy Františka Kupky, a viděl jsem je absolutně přesně jak v barvě, tak v kresbě, protože jsem byl opilý, vlastně už jsem přestal být opilý, ale vypil jsem dvě lahvičky piva a znovu jsem se rozšuměl... A pak Zuzana líčila naši cestu, lekal jsem se, co všechno

jsem provedl, co jsem vyváděl, ale usmíval jsem se a říkal jsem ... To je o poprvně... Dylan Thomas, když přiletěl do Států, tak byl taky opilý a vypadal jak rozestlaná postel...ale tady je krásně, mohu? A zvedl jsem se a chodil jsem od jednoho Kupky ke druhému a paní Meda byla potěšena a hosté, aby kryli rozpaky, tak začali hovořit o literatuře a tak... a já jsem prošel chodbou do knihovny, celá stěna byla zasklená a tam byl dvůr se silným kmenem a pak byl další dům, taky zasklený, a tam byl plavecký bazén osvětlený béžově a byl modře vykachlíčkován... a na stropě se otáčely dvě kovové vrtule, které rozmíchávaly něžnou béžovou páru, a ke stropu se šroubovalo kovové schodiště, které končilo u stropu balkónkem, taky kovovým, a z něj vedly kovové černé dveře kamsi na půdu, nebo do pokojíku, nebo do dalšího apartmá. A Dubenko, já jsem tohle viděl a zapomenul jsem, že jsem tak zbědovaný, a vrátil jsem se ke společnosti lidí a koček a psů... a všichni jedli a současně se bavili o Václavovi Havlovi, zdali je to správné anebo zda to není správné, že je v kriminále ... A já jsem prstama značkal šunku a zvedl jsem hlavu a pouštěl jsem si tu šunku do úst a jedl jsem s chutí a pak jsem řekl... Tak s tím Havlem je to takto: Obnovil dva mýty: mýtus Sokratův a mýtus... no, jak se jmenuje ten, kdo ukradl bohům oheň?... Já si vzpomenu... Tak Sokrates, že urážel bohy a kazil mládež, tak jako Havel, za svobodna Václav, tak byl odsouzen k smrti, ten Sokrates. A řekl, že je lepší poslouchat zákonů vlasti, než volit emigraci, kterou mu nabízeli, tak vypil číši bolehlavu, ač si přál raději, místo té číše, aby byl odsouzen k doživotnímu stravování ve veřejné stravovně... A Václav Havel, taky ač mu byla nabídnuta emigrace, raději poslouchá zákonů vlasti a tak je, přátelé, toho času v kriminále... To jsem řekl na zahájení pobytu ve Spokojených státech a že mám krásný hlas, nastydlý a ochraptělý, tak jsem si získal pozornost a pil jsem přímo z láhve plzeňské pivo a dodal jsem... A teď jsem si vzpomenul, Prométheus... druhý mýtus, který obnovil Václav Havel, je to, že, tak jako Prométheus, ukradl bohům oheň, a nikoliv že mu orli klovou játra, ale za ten ukradený oheň sedí Havel, za svobodna Václav, v kriminále... Má to logiku? Má. A posadil jsem se, ale vedle židle a nalil jsem si na prsa pivo a zvedal jsem se a bránil... To nic, to nic... Když Dylan Thomas přiletěl do Nového Yorku, měl s sebou ranec svých zavazadel... a ke snídani si dal dvojitou skot-

skou a sodu a řekl... Sakra, to vedro, málem jsem se za letu vypařil... A cestující? Zamračující, zamračená, odstrašující tlupa skřetů, mezinárodních špiónů a presbyteriánů... A vy na tom nejste tady líp... A paní Meda se sladce usmívala a její manžel se zvedl, jeden ohromný kocour mu vyskočil na rameno, obtočil se tak jako kožešinový límec, pan Mládek se poklonil, pak stál u kulaté zdi, zmáčknul knoflík a pak se otevřely dveře v té kulaté zdi, pan Mládek vstoupil i s kocourem, dveře se nezavřely, ale pan Mládek stoupal výtahem vzhůru... nanebevzetí pana Mládka... a pak už jen kolena a pak už jen botičky a pak už jsem se ničemu tady nedivil... Áááááá!

Dubenko, bylo to hrozné a nádherné, i když jsem byl v moll, dobře jsem cítil, že vy mne máte pořád na té předlouhatánské niti, že jsme vzduchem spolu v komunikaci... prošel jsem s někým knihovnou, pak jsme vešli na syrový vzduch na dvorek, před námi byl ten plavecký bazén prudce osvětlený oranžovým světlem... Pak někdo mne opatrně vedl po modrých okrajových dlaždičkách a kachlíčkách a pak někdo mne táhl za ruku vzhůru po těch točitých schodech a kdosi zezadu mne tlačil vzhůru, pak jsme všichni tři se nemohli vejít na ten litinový balkónek, dveře do zdi nešly otevřít, bylo nás tam moc, tak jeden z těch samaritánů musel sestoupit o schody zpátky, nad námi vířily dva větrníky z kovu, dokonce se maličko vyklonit, tak rameno kovového větrání by mohlo člověka skalppvat... a nakonec jsme vpadli do pokoje a když se rozsvítilo, byl to tady zase další byt, a ložnice a koupelna a kuchyně a po zdích strašlivé plastiky a hromady drátů a dokonce se blyštělo i sklo... upadl jsem do postele, u stěny se tyčila jakási plastická socha z kovu, jako by slisovali rytířskou zbroj, a lidské ruce mi přiložily obklad na rozbité obočí a já jsem usnul... Já hned usnu, jen když jsem opilý...

Ach, Dubenko, ještě že jsem si vzpomenul, kdybych to neřekl, tak bych to určitě zapomenul... Před několika měsíci jsem byl pozván na francouzské velvyslanectví na večeři, že se bude jednat o nabídce Francouzů, aby více studentů a tak cestovalo do Francie. Tak velvyslanec to nabídnul, takhle roztažené ruce, že je výročí Velké revoluce, dvě stě let... a tajemník našeho ministerstva zahraničních věcí odpověděl, že děkuje, ale my že nepotřebujeme žádnou pomoc ohledně revoluce, Volnost Rovnost Bratrství...

naopak my už jsme tak daleko, že Francie, kdyby potřebovala, tak my jí můžeme pomoci dobrými radami a zkušenostmi, protože my už jsme zavedli socialismus, že tedy děkuje... a pan velvyslanec, můj čtenář, opět ty roztažené přátelské ruce mu zvadly... a tak jsem se, Dubenko, zvedl já, zaťukal jsem lžičenkou na skleničku, poděkoval jsem oběma, ale že teď jsem tady i já, povídám, a že podle mne literatura, a specielně česká literatura, má ve zvyku jít proti srsti, česat společnost, se kterou žije, česat ji proti, umět usilovat o zakázané, dokonce tak, jak mne to učil Rainer Maria Rilke, v Maltovi, že je lépe jisté texty uložit raději za roh, zavést k nim zápalnou šňůru a pak, jistou chvíli, je lepší zapálit tu šňůru a raději utéci od obsahů jistých textů, protože pro mne je nejmilejší ten text, který jsem napsal tak, že mne leká, že se jej bojím, a myslím, pane velvyslanče, že tohle mne naučila francouzská literatura, pro mne Francie je moje druhá vlast a Paříž je pro mne moje druhé rodné město, tak jako Praha je mi milá a podnětná i Paříž... tohle jsem, Dubenko, řekl a hned mi dalo pozvánky šest velvyslanců těch evropských zemí a států, kteří byli pozváni na oslavu dvě stě let Francouzské revoluce... Kdo by to řek...?

A Dubenko, tam u krásné paní Medy, tam nahoře nad plaveckým bazénem, jsem ještě stačil slyšet, kterak se spouštějí žaluzie oken a žaluzie na dveřích, a slyšel jsem i jak v hlavě mé se spouštějí žaluzie, a tak ze všech stran, zvenčí i uvnitř, jsem upadl do bezvědomí, to jediné, co je na opilství krásné, to nevědomí, ta tabula rasa, to ticho a nic, to nebytí, ve kterém si člověk skutečně odpočine, za cenu té kocoviny druhý den... Ale to bezvědomí v tom Washingtonu najednou bylo rozsvícené lucernou, světlem syčícím jako plynová lampa, a to bylo asi tím, že tam na druhé straně, na začátku nebo na konci nitě, kterou jsme spolu spojeni jak pupeční šňůrou, takovým početím bez ejakulace, jsem najednou byl plný světla vašeho obličeje, tak jak jsme spolu seděli pod rozsvícenými stoly, kde plály stovky kytic, tam v Kersku, kam nás pozvali na narozeniny, večer mezi květinami a opilé, příjemně opilé krásné mladé ženy a muže, tak jsme seděli v čele stolu, bylo to krásnější než naše svatba, vlastně to byla naše svatba i s tou nocí... a teď, Dubenko, jsem tam nad tou koupelnou s plaveckým bazénem vyskočil, ale bokem jsem zavadil za cosi, padl jsem pozpátku do postele, zase jsem se snažil, zase jsem byl

chycen plechem a zase jsem krvácel, a nakonec jsem rozsvítil stolní lampu, byly ty dvě žárovky dvoustovky jistě... a já jsem nevěděl, kde jsem, skácel jsem ty dvě mléčné rozsvícené žárovky, a tam těsně u zdi byl ten obraz, vlastně ten lisem spresovaný zbrojnoš z plechu, postel už byla plná krve z toho mého boku a ramene, chtěl jsem se zvednout a zase jsem spadl na záda do kotoulu... nakonec na čtyřech jsem se vbatolil do koupelny, omyl jsem si tvář od krve, pak jsem se dopotácel ke dveřím, když předtím jsem se mohl pořezat o nastraženou okenní tabulku, která trčela z jisté asambláže, pak jsem otevřel ty černé dveře a ty se vyvrátily, já jsem se držel kliky a visel jsem nad modrým plaveckým bazénem, béžová pára stoupala, otáčely se ty dva železné větráky, a já jsem visel nohama dolů, držel jsem se za kliku, znáte, Dubenko, Zlaté opojení? Jak Charlie visí z té boudy za kliku nad propastí? Tak tak já jsem se honkal, ale že jste při mně stála, že jste byla můj anděl strážný, tak jsem se kopnutím do vzduchu opět přiblížil té verandě, a pak jsem tam stál a díval se dolů, nic nebylo tak krásné, tak nadreálné, jako to, co jsem viděl dole, ty kachličky, ta prýštící čerstvá voda a ty dva větráky a to strašlivé točivé schodiště, jak šroub... A Dubenko, že jste bohemistka, tak vám říkám, jakou pravdu má pan Roland Barthes, když říká... ce les evidents sont stupefié! Nur das Offenkundige kann verblüffen... a tak jsem přistál řízením vaším, zatahala jste za nit jak za uzdu, a zavedla jste mne nazpátek do toho bytu v podkroví... a tam už začaly hořet ty moje polštáře, ty dvoustovky žárovky je podpálily... a vzal jsem je, ohořely mi brvy, a nacpal jsem je na toaletě, ještě že jsem si to dříve obhlídnul!, nacpal jsem ty hořící polštáře do bidetu a pustil vodu a bylo to krásné, překrásné, ty hořící vršky polštářů a to bílé plátno, na které oheň zatím nedosáhl... a pak jsem se svalil do postele, kterou mi přichystala krásná paní Meda, ta světice, která se pořád usmívala, dokonce že tak jak jsem přišel, to co se všechno stalo a o čem ještě neví, to že ji všechno těší, že jsem přijel jako Dylan Thomas... Tak jsem ležel a už jsem nespal, protože jsem uslyšel to, čeho jsem se vždycky lekal, to, co bylo tady, ten vatovaný obsah mého pokoje a kuchyně, air condition... to tiché zlověstné vrnění, ten strojek, který je horší než odposlouchávací přístroje v zámcích a bydlištích pražských a tedy i světových diplomatů, velvyslanectví a mezinárodních ho-

telů, to bylo teď tady a já jsem tady měl usínat a spát, u paní Medy, na kterou jsem si tady v posteli a v krvi vzpomenul, že když tam dole v jídelně mluvila, tak mluvila jen ona, krásný naléhavý hlas jen a jen o umění, kterým asi byla prokletá, bylo to, jako když ve forbesu je milión mincí a na šťastný vrh pomalu jedna mince za druhou se vysypává do šťastných nastavených dlaní tak dlouho, až milión mincí se vysype... tak hovořila paní Meda aby si odpočinula a začala znovu a zase, protože umění, výtvarné umění, hovor o něm tak jako i ono samo, je nekonečné... Tak, Dubenko, jsem se uvedl, a reprezentoval jsem střední Evropu a její srdce, Prahu... a mého Jaroslava Haška, o kterém píše tak krásně jeho přítel pan Longen... Hi hi hi hi!

Když jsem se odhodlal vstávat, když jsem tomu nevěřil, že to všechno je pravda, když jsem se odlepil z prostěradla plného zaschlé krve, když jsem se podíval v koupelně do zrcadla, polekal jsem se, zděsil jsem se, když jsem pak uviděl ohořelé polštáře, peří v barvě připáleného cukru, zastrčené do bidetu, nechtěl jsem už ani na tom světě být, na stole už asi paní Meda položila flastry a obvazy, znovu jsem ohmatal ty plechy nad mojí postelí, ale škvírami jsem viděl, že venku už je světlo, vytáhl jsem žaluzie, rolety... a seděl jsem na posteli a tak jako vždycky jsem si dlouze prohlížel prsty, nohy, které milosrdně odváděly pozornost od toho, co se mi stalo, co jsem vyvedl svým hostitelům... a sám o sobě, co říci, Dubenko? To, co napsali o Dylanovi Thomasovi... že Dylan pil svou krev a sytil se vlastní dření, aby pronikl k nějaké své podstatě... Ale k jaké podstatě já, Dubenko, pospíchám? Musím něco udělat s tím chlastem, musím, protože už mívám maličká deliria, a to je, děvenko, zlé. Už kvůli vám, Dubenko, musím sám se sebou něco dělat, přeci jste sama sebe neposlala do Čech, proto jste nevešla jen tak až ze San Franciska ke Zlatému tygrovi, přeci jste nejela sobotním autobusem do Kerska, přeci jste to nebyla vy, která jste se poslala do té střední Evropy, ale byla jste poslána... Byl to váš osud, a já teď sedím ve Washingtonu, a já jsa na dně si umiňuji, že ne začnu, ale musím začít jiný život, už kvůli vám, která děláte prodavačku v obchodním domě tam ve Stanfordu a odpoledne pak učíte žáky ruštině, abyste si vydělala na živobytí, abyste mohla uživit psíčka, čubičku, jak píšete, kterou jste našla a se kterou spíte... Vzpomínám teď na

začátku té bláznivé cesty po univerzitách, vzpomínám na vás, jak jste si ustlala v Kersku pod velikou břízou, opřela jste váš modrý ruksáček s pětikilovým česko-americkým slovníkem pod hlavu a usmívala jste se, tak jste se usmívala, jako ta utonulá ze Seiny, nic jste nechtěla, nic jste si nepřála, stačilo vám, že nad vámi šumí listíčko břízy, svítí slunce, sedl jsem si vedle vás, nedíval jsem se vám do tváře, nemohl jsem se podívat, protože byste viděla, že vás miluji, že vás mám rád... pak vás obklopily moje kočky, přišlo jich pět a čichaly k vám, vy jste jim nastavila prsty a kočenky přivíraly oči a vnímaly vás, dokonce ta maličká se vám stulila do klína, ale vy jste se dívala skrz listíčko bříz do nebe, nemrkajícíma očima jste už dopředu, tady v Kersku, viděla načrtnutou tu moji cestu po Americe, už jste viděla Woodrow Wilson University ve Washingtonu, pak jste dál do modrého nebe táhla modrou čáru na Columbia University v New Yorku a dál, to přece nemohu vynechat, Cornell University v Ithace, a pak musím se zastavit v Detroitu a přednášet na Michigan University Ann Arbor, samozřejmě jste táhla dál tu vaši modrou nit do Chicaga, na univerzitu Urbano, samozřejmě se musím podívat do Nebrasky, tam, kde jste se narodila a kde máte maminku a šest sourozenců, na univerzitě mne bude čekat v Lincolnu pan curator filmu Dan Ladely... a potom, co kdybych se podíval na Harbourfront a oni mne za přednášku odvezli na Niagara Falls a Six Nation Iroquois Reservé? a potom univerzita v Bostonu, kde pořád prší, musím mít galoše a deštník... a pak do Los Angeles podívat se na beatniky ... A tak jste snila, a pak jste mi to snění přeříkala a na maličké mapě jste to modrou tužkou do Spokojených států načrtla, ten váš kerský sen, kde všude budu, řekla jste, že už jste napsala těm univerzitám a já ne že pojedu, ale že musím jet, abych nakonec skončil to moje turné v San Francisku, na Stanford University... a optala jste se mne, co já na to? A já, že to bylo až příští rok, tak jsem řekl ano, ANO! Protože jsem nedoufal, že ještě budu na světě, myslíval jsem ten čas na to, že by asi bylo lépe nebýt, že bez té mé Pipsy se mi nechce žít... ANO!, vykřikl jsem tenkrát v Kersku a teď sedím tady, vy jste tam na univerzitě ve Stanfordu, máte v prstech nit a navíjíte už tu moji anabázi, tu moji pouť, tu moji On the Road, ten text, který napsal Kerouac, to cestování autobusem napříč kontinentem, od At-

lantického oceánu až k oceánu Tichému. Jsem, Dubenko, zatím tady, zbědovaný a rozbitý, bojím se jít dolů k Mládkovým, jichž jsem ošklivým hostem... Otevřel jsem ta černá vrátka a co jsem neviděl? Pára, růžová pára byla až u stropu, dva černé větrníky se pomalu otáčely u stropu, dole byl modrý bazén a tam plavala nahá Zuzana, to bylo její, kde byla, tam se musela koupat skrz tu svoji páteř, větrníky pomalu otáčely růžovou mlžinou, žárovky od stropu svítily, jako by se míchala meruňková zmrzlina... A Zuzana plavala naznak nahá a růžová, jako pivoňka, a volala na mne vzhůru... Helou! Pojďte taky se koupat... to byla noc, pěkně jste se vyspinkal... Ale! Už volala ta šílená Dubenka, jak že jste se vyspal? Jděte do prdele oba dva! Vy jste zamilovanej do ní a vona do vás! Jděte do prdele voba dva!

Ach, Dubenko, vy jste ten svůj Thurn-Taxisův příkop přeskočila! Když jsem dostal balík leteckou poštou, několik desítek pozvání těch amerických univerzit, viděl jsem, Dubenko, jak váš nezlomný talent a odvaha donutily vás, abyste skočila, a i když jste uviděla ten vodní příkop, přeci jen jste dopadla na všechny čtyři a teď jedete dál k cíli, kde mne na univerzitě v Stanfordu budete očekávat... A teď zase já jsem přeletěl Thurn-Taxisův příkop, dopadl jsem nejen do vodního příkopu, ale tak tak že jsem si nezlomil obě nohy, tak tak že jsem si nesrazil vaz. Teď sedím na vodním příkopu, zvedám se, abych pokračoval dál, nedá se už nic dělat, zítra si vezmu černé brýle, flastr na obočí, a začnu na Woodrow Wilson University to svoje čtení a pak besedu s bohemisty a všemi těmi, kdo mají odvahu se mne ptát o mém životě, o mé literatuře, o mých názorech na celý svět... Vlastně ty moje přednášky na univerzitách, to vlastně jako bych říkal vám! Vždyť jsme spolu spojeni tou modrou nití, na které jsem vámi na pobřeží Tichého oceánu přitahován, tedy to, co řeknu zítra, jako bych říkal dneska vám... Ta naše velká pardubická steeplechase je pro mne nejen symbolem, který v zastoupení vypovídá o docela něčem jiném, ale je pro mne nejen ta Velká cena, ale hlavně Thurn-Taxisův příkop šifrou, která je mi schopna vysvětlit nejen lidský život, ale celý svět... Ten Thurn-Taxisův příkop pro mne je mezní situací, tak jak mne to učil Karl Jaspers, protože to co jsem, do toho mne vtahuje nejenom můj osud, ale i moje vůle... Jaspers učí, že signa existence jsou: svoboda, roz-

hodnutí, volba, komunikace, tvrdošíjná vůle, odevzdání, uzavření se do sebe, otevření se celému světu, obrácení, absolutní vědomí, nálada... láska... Dubenko, jak ta Velká cena Pardubic se všemi svými překážkami a příkopy a lavicemi, jak souvisí s tím naším životem a žitím a myšlením. Jaký Thurn-Taxisův příkop dělí dítě od dospívání, chlapce od jinocha a jinocha od muže a dívenku od slečny a slečnu od ženy a ženu od matky a muže od otce, jaké jsou to příkopy, které musí každý člověk přeskočit, příkopy, které se skáčí jen jednou za život, příkopy, jejichž přeskoky se nedají učit, i koně skáčí Thurn-Taxisův příkop jen jednou za rok, tak se každý kůň leká toho příkopu, troufne si na něj za rok, až když zapomene... Doufám, Dubenko, že jsem už na druhé straně Thurn-Taxisova příkopu a teď už pojedu bezpečně, veden vaší nití, pojedu naznačenou trasou až do cíle, kde se uvidíme ... Zdalipak ještě máte ten prstýnek s červeným rubínem, který jsem vám dal, když jsme se rozloučili v podzemní dráze na Florenci?

Milá Dubenko, posílám vám pozdravení, těch několik vět, kladu si dva prsty na horní svůj ret a pohybem vzhůru, jako po diagonále obálky dopisu, vám posílám pozdravení, takové, jak děti, když pouštějí draka a drží pevně nitě, tak rády posílají draku do nebe psaníčka. Chtěl jsem vám ještě poslat fotografii z loňských Karlových Varů, kde si podáváme ruce s panem Bertoluccim, musím vám vyprávět, že jeden mladý fotograf si mě chtěl vyfotit, povídám, tak po Posledním císaři se sejdeme na balkónu, tam je sluníčko... Tak jsme se tam sešli, připravoval si ten aparát, najednou prošla televize, a až tam dozadu, odkud jsou z balkónu vidět Karlovy Vary, a já najednou, co nevidím? Pan Bertolucci si to kráčí tím dlouhým balkónem, povídám, ty vole, máš nabitej aparát? Teď budeš mít snímek, máš to, vole? Mám, pane Hrabal... Tak jsem se zvedl a podávám ruku slavnému režisérovi... povídám tou mojí lámanou franštinou... pane Bertolucci, jsem okouzlen vaším filmem a ještě víc jsem byl okouzlen vaší tiskovou konferencí... a potom, pane Bertolucci, vaše oči, to nejsou vaše oči, ale to jsou oči Charlese Baudelaira... tak jsem hovořil a viděl jsem, jak ten můj mladý fotograf se morduje s tím svým kramplem, a pan Bertolucci, jako by to věděl, naklonil se a pošeptal mi do ucha francouzsky začátek Baudelairovy básně Mrcha... To jitro májové,

jež mátlo naše těla, má milá, co jsme viděli?... a podal mi ruku a kráčel tam, kde stál štáb televize... Povídám... Máš to tam? Pane Hrabal, já skočím z balkónu na ten ciment, mně se ten aparát posral... Povídám... Tak mynku, jen klid, pan Bertolucci musí jít zase nazpátek, rozumíš? A tak, Dubenko, vy taky tam v San Francisku mějte klid, buďte trpělivá, nakonec, jako to dětské psaníčko po režné niti, budu se vzdalovat a tak jak se budu vzdalovat, tak se vám budu blížit... A to bude setkání, juj!

A ještě pár vět... Pak se pan Bertolucci vracel a já zase jsem se zvednul a pravil jsem... Pane Bertolucci, jsem český spisovatel a vyšly mi v Itálii moje knihy, dejte mi adresu, prosím, a já vám je pošlu, ano?... A pan Bertolucci psal adresy a fotograf pracoval a usmíval se... A pak jsme se rozloučili... povídám ... Tak co, vole, máš to tam? Mám, pane Hrabale, mám... Tuhle fotografii vám posílám z novin, milá Dubenko, a abych nezapomněl, mám teď celkem na podzim dvanáct koček a kocourů a koťat a když přijedu do Kerska, tak packám o ta zvířátka, ale nakonec je přeci jen nakrmím a napojím mlíčkem, a tak, protože jsem se okotil vzpomínkami na vás, tak usedám a píši vám, venku padá listí, svítí slunce a břízy už shodily listí tak, že skrz větvičky korun svítí to slunce a je tak krásně, tak jako je v Novém Yorku krásné indiánské léto, kde před čtvrt stoletím jsem se opaloval u Atlantického oceánu a naslouchal, jak zvonec na bóji klinkal umíráčkem tisíci kočičkám, které tam zůstaly na Conneylandu pod molem a nikdo k nim nepřišel a tak tam zvolna umíraly, až na pár statných koček, které měly odvahu si přes pláže dojít něco ukrást mezi lidi... ale tady v Kersku je tolik listí, klidně kdybyste tady byla, mohla byste si zase lehnout do sluncem prohřátého listí, opřela byste se o břízu, pod hlavu byste si dala ten váš zrovna tak modrý tlumok, ruksáček modrý jako nebe, ve kterém je ten pětikilový česko-americký slovník... A tady je tak krásný podzim, listí padá a den ze dne je každý list ještě barevnější a průsvitnější, je tak něžný každý lísteček břízy, jako cigaretový tabák, jako cigaretový papírek, aby se nakonec tak vylehčil a zhedvábněl, až v lehkém závanu větříku se rozsype, celá koruna a koruny těch mých bříz se sypou, jako klavírní Liebestraum Lisztův, ta střední část, kdy prsty musí probíhat celou klaviaturou a nahoru a dolů a doleva a doprava, tak, jako se sype listí a lís-

tečky kerských bříz... a kočky a koťata si hrají, vyskakují a chytají padající ty poštovní známky toho, že léto skončilo a symfonicky končí a nastanou deštivé a mlžnaté a depresívní dny pozdního podzimu a začátku zimy... Joj! Až napadne jednou sníh, Dubenko, tak si zajedeme spolu, jen my dva, do Moskvy, najmene si auto a pojedeme tam, kde bydlel básník Boris Pasternak... ten taky bydlel za Moskvou v té své dače, a taky bydlel v takovém kraji, jako je Kersko, a taky břízy a borovice, a taky měl políčko, kde si pěstoval brambory, tak jako já, ale my půjdeme pak na hřbitov, který si vyhlédnul, tam i když bude sněhu po prsa, tak cesta k jeho hrobu bude zametena, je tam kámen, trčí tam jako milník, a je v něm v oválu vlys básníkovy tváře, profil Pasternakův, udělaný jistou moskevskou sochařkou podle veršů Anny Achmatovové... A jeho tvář se podobala Berberovi i s jeho koněm... Ach!

Ale, Dubenko, já jsem chtěl pokračovat dalších několik vět o té mé cestě po Spokojených státech, jenomže já jsem ještě pln těch Několika vět... takového pokračování Dvou tisíc slov... a zase, to je Praha, střední Evropa, kde tisíce lidí podpisovalo Několik vět... těch několik vět ale se stalo prubířským kamenem těch, kdo jsou pro strnulý dogmatismus a kdo jsou pro tvořivý dogmatismus, kdo si tedy přeje změny v tom našem politickém a tedy i kulturním životě. A to bylo zase křiku a bylo protestů a to bylo i na mne pokřikování, že jsem kolaborant, jen proto, že jsem nepodepsal těch Několik vět, a já jsem dokonce byl poctěn návštěvou U zlatého tygra, napsal mi ten můj dobrák Václav Havel, že za mnou přijde, ale já jsem odešel, protože jsem v šest hodin byl na večeři u přítele, a Václav přišel k Tygrovi až po sedmé hodině, a mí přátelé se stali mými nepřáteli, dokonce křičeli, když mne hledali u Tygra... Kde je ten kolaborant? A já jsem raději byl kolaborant, protože, Dubenko, já jsem to taky řekl Václavovi Havlovi to sobotní odpoledne, kdy jsem s tisícem lidí oslavoval v zahradách francouzského velvyslanectví výročí francouzské revoluce, řekl jsem mu... Ano, Václave, já tenkrát u Tygra bych to možná podepsal, ale teďka už nikdy ne. A proč? Přeci já podpis na Několika větách nevyměním za osmdesát tisíc Hlučných samot, které vyjdou teď v listopadu, já těch Několik vět nevyměním za osmdesát tisíc doslovů Milana Jankoviče... Vždyť Dubenko, já jsem vlastně na světě jen proto, abych napsal Příliš

hlučnou samotu, tu Samotu, o které paní Suzan Sontagová v New Yorku mi řekla, že tohle je kniha, jedna z dvaceti knih, které budou obrazem literatury tohoto století... Tak jsem nepodepsal, zrovna tak jsem nepodepsal Dva tisíce slov, ne proto, že bych je nepodepsal v tu chvíli, dokonce Vaculík proletěl s těmi Dvěma tisíci slov Literárními listy a povídá... Bohouši, tady mi to podepiš... a dal mi pero a já bych bianco podepsal těch Dva tisíce slov... ale Vaculík najednou řekl... Nic nepodepisuj, ale napíšeš mi za tři dni něco o Pravdě... A tak jsem napsal Hra o pravdu... a ten esej nakonec nahradil ten můj podpis, zrovna tak, jako moje Kouzelná flétna nahradila můj podpis na Několika větách... Hihihihi.

Ediční poznámka

Tento text psal Bohumil Hrabal v první polovině října 1989. K přepsání jej předal 16.10., přepsaný text k závěrečným korekturám obdržel 19.10. Při přepisu jsem na mnoha místech doplnil či vynechal interpunkci, ostatní zásahy byly nepatrné a čistě formální. Pro přesnost poznamenávám, že poslední odstavec textu je z hlediska faktografie jistě licentia poetica. Esej Hra o pravu vyšel v Literárních novinách č. 25 dne 24.6.1967, tedy více než rok p ř e d podpisovou akcí 2000 slov. Podobně Kouzelná flétna byla napsána v lednu 1989, tedy cca pět měsíců před akcí Několik vět.

19.10.1989 vk

595

Hana Ponická

R í m s k a k a p i t o l a

I.

1.

Do Ríma som prišla prvýraz v jeseni r. 1948. Bolo báječné blúdiť večerným bohato rozsvieteným mesto pri fontánach, predstavovať si z literatúry známe postavy umelcov aj iných význačných návštevníkov Ríma z minulosti, no najživšie figuroval v mojich predstavách slovenský rodák z Košarísk, hvezdár a generál, spoluzakladateľ Československej republiky Milan Rastislav Štefánik. Ten bol v Ríme veľaráz, zavše i viac mesiacov naraz, mal tu v mojej predstave takrečeno domovské právo: najmä ak si pomyslíme, že tu našiel i svoju konečnú lásku - "jedinú Giulianu".

V roku 1915, keď sa ocitol v Ríme ako ranený pilot zo srbského frontu privezený do nemocnice Kráľovnej Matky, o Giuliane ešte ani nesníval. Nepoznal ju ešte ani v r. 1916, keď prišiel v letnom období viac ráz na skok do Ríma z Udine, kde bol hlavný taliansky vojenský štáb. Do Udine k štábu a k preletom nad bojiskami ho odvelilo z Francúzska ako poručíka Francúzskej armády hlavné francúzske veliteľstvo. Z Udine vyletúval nad nepriateľské zákopy, plnil viacero bojových úloh, do Ríma prichádzal na porady, prinášal správy. S markýzou Giulianou Benzoni spoznal sa však pri svojom najdlhšom rímskom pobyte a to od februára do jesene roku 1918. Vtedy v Ríme i s jej pomocou dovŕšil diplomaticko vojenské vyjednávania s talianskou vládou, čím sa plne uzákonila regulérna československá vláda a upevnili sa i výhľady na vznik novej republiky. Z Ríma cestoval sám a niekedy už i so snúbenicou markýzou Giulianou do Paríža i do Padovy, do Foligna aj na iné miesta sústredených jednotiek československej legionárskej armády. Býval zväčša v hoteli Grand pri stanici,... už dávnejšie som všelico vedela, ale i pozabúdala o ňom z četby literatury, venovanej jeho pamiatke alebo pojednávajúcej o histórii prvej svetovej vojny, ale moja ženská pozornosť bola prirodzene upätá najmä na lásku... o markýze Giuliane Benzoni som vedela, že ostala verná Štefánikovi

po jeho tragickej smrti v r. 1919, že sa nevydala a žije s príbuzný-
mi, ba dokonca i to, že starorodičovský palác vo Florencii predala - vy-
menila za pohodĺňu vilu nad morom v Sorrente, kde v širokom okolí
pracovala dlhé roky na podvihnutí vzdelania, škol a zlepšení
sociálnych pomerov zanedbaného talianskeho Juhu. Keď mi muž, koreš-
pondent Československej tlačovej kancelárie v Ríme 1948-50 a básnik
Štefan Žary raz v lete povedal, že podnikneme naším malým, ale
spratným a dobre fungujúcim Topolinkom výlet na juh, tešila som sa
veľmi i preto, lebo som dúfala, že sa zastavíme v Sorrente. Výlet
sa podaril, uvideli sme Neapol, Pompeje, Vezuv aj iné krásy
podľa plánu, vracali sme sa zákrutami cesty nad morom od juhu
späť k Neapolu, videli sme Capri, ale aj iné ostrovčeky, skaly
dvíhajúce sa spod vodnej hladiny k slnku, a už je tu Sorrento!
Čašník v reštaurácii nám hneď ochotne vysvetlil, kde je vila
Benzoniovcov, ba nám pripomenul, aby sme si obzreli aj Gorkého
dom v jej blízkosti, je na ňom vraj i pamätná tabula.

Nastalo dohadovanie, muž nemal chuť ísť vyhľadávať domy
ani vily, stopy po Gorkom ani po iných spisovateľoch.
Hneval sa na mňa, že som v ktoromsi jušanskom hostínci zabud-
la skladanku s umeleckými pornografickými staropompejan-
skými výjavmi, ktorú draho zaplatil v Pompejach "ciceronovi".
Ja som nechcela nazad dlhou cestou po skladanku autom,
on zase ani ten krátky kúsok k domu Benzoniovcov. Vyhrala
naša malá Katka, unavená z trmácania po pamiatkach a cestách
necestách, vrátili sme sa najkratšou cestou do Ríma. No dala
som si tajný sľub, že ja sa ta vrátim, Giulianu spoznám, aj
sa s ňou pekne porozprávam. Pohltil ma každodenný rímsky
rodinný život, hľadanie slušného bytu, prechádzky s deťmi po
parkoch, po zveríncoch i po plážach, tam som zavše naozaj ďaleko
musela putovať popri vode za malou bodkou s červeným slamenym
klobúkom v diaľke - Katka stále len preč a dopredu - hľadala
pri mori miesto, kde doň priteká Hron od Bystrice a Slovenskej
Ľupče, - napokon i tie časté cesty domov, - zabudla som
časom na svoje presavzatie v Sorrente. Potom vtrhli do našich
pekných dní rímskej pohody mrákavy, neisté tušenia, smutné
výhľady, čo nás čaká doma, až nás odvolajú, niečo nám poro-
zprával priateľ Miloš Ruppeldt z príležitosti svojej kurýrskej
cesty do Ríma /pracoval na Ministerstve zahraničia a už ho
začínali vypočúvať v súvise s procesom proti Vladimíru Clementisovi,

pretože bol počas vojny i po vojne jeho tajomníkom.../
V jeseni muža naozaj odvolali zo služby v Ríme domov, mali sme málo času na balenie a trápili sme sa, či naozaj baliť, alebo ostať tu alebo inde v západnej krajine, muž začal hľadať aj prácu v prípade emigrácie, aj čosi našiel, ale začala som sa iba potom trápiť ja: čakala som tretie dieťa, a doma sme mali práve u starých rodičov zladšiu dcérku, čo ak nám ju potom nepustia? Nevedela som si predstaviť, ako zmesiem taký dlhý odlúčenosť aj od ostatnej rodiny, veď som temer každý štvrtý mesiac musela bežať z Ríma domov! Vrátili sme sa a začali sme si zvykať na tiaživú celospoločenskú atmosféru, aká sa u nás vyvinula po r. 1948 z moci jedinej vládnucej strany, z jej nedôvery k ľuďom dokonca vlastným i zo strachu o stratu moci. Áno, boli tie hrozné procesy s hroznými rozsudkami, celá tá desná realita rokov päťdesiatych. Kým v r. 1948, keď sme odchádzali z Bratislavy do Talianska, existovali ulice, námestia Masarykove, Štefánikove, ako i obrazy, sochy na námestiach, -v r. 1950, keď sme sa z Talianska so strachom vrátili, už nebolo ulíc ani spolkov ničoho s menom Masaryka či Štefánika, a zmizli aj iné mená a sochy a obrazy, a čo sa len dalo, bolo vytreté, a čo nie, bolo rozbité, zašliapané a hodené do Dunaja, do pivníc, aby nič už nepripomínalo starú dobrú republiku, ktorá i Komunistickej strane dala počas svojho jestvovania dýchať, povolila jej činnosť, pochody, interpelácie, miesto v sneme, všetko: teraz dostala "odsenu". Národ, pokorený celý, prekonával všetko s ubolenou dušou, a čo neprekonal, uzavrel si do srdca, tak prechoval v sebe s pomocou božou aj iné svoje, mocou verejne a nehanebne potupované city, presvedčenia, názory, aš po čni lepšie. Tie prišli v r. 1968, ale trvalo to priveľmi krátko, a znovu všetko pri starom a veru ešte i horšie, ak si pomyslíme na tú silu sovietskych vojenských hrdiel, tankov, lietadiel, a čo k tomu i pre ich rodiny treba. Človek by spočítal dvadsať rokov od r. 1948, potom znovu dvadsať od r. 1968 - spolu 40 rokov duševného násilia na občanoch, to by aj mamuta zabilo. Ale dušu nemôže dobiť nič, duša je život sám, krehká zelená byľ pod hrubým tupým betónom, čo zo seba pracuje, kým neprerazí všetko, čo ju malo zdrviť, kým sa nepredrie k slnku.

V tom pamätnom roku 1968, v čase všeobecného uvoľnenia a výdychov, písala som podobne ako aj iní horúcou ihlou články

o Štefánikovi a zišla mi na um aj markýza Giuliana Benzoni. Áno šila, ale už v Ríme, nie v Sorrente; dobrí známi, Vyjavčania, ktorí ju boli len pred rokom navštíviť, dali mi jej rímsku adresu. Chválili ju, aká je pri svojej sedemdesiatke ešte čulá, svieža, o všetko sa zaujíma: dokázala mi to hneď i sama, keď mi na môj prvý list ihneď odpísala, že doteraz sa nechcela dotýkať tých vecí, Štefánika ani doby a ničoho, čo s tým súviselo, pre ňu to boli veci príliš osobné, ale teraz dozrel čas, najmä pre ňu, porozpráva mi všetko, ako bolo- čo bolo a čo si pamätá, aby som len čím prv prišla do Ríma, osobné rozhovory nenahradí nič. Vybavila som si všetko k odjazdu, vydvihla som si nie práve veľký prídel valút na môj pobyt v Ríme, a dňa 6. júna som už nastupovala na medzinárodný rýchlik do Ríma. Dobehovala som s poslednou parou, príčinou bolo ťažké lúčenie s novou láskou. Hlavne, že som dobehla, mala som o to väčšiu radosť, že už idem, konečne spĺňam i sľub, ktorý som si bola dala, keď som ešte bola mladá a mala som i rodinu, a keď sme prešli nad morom popri sorrentskom dome bez toho, aby som uvidela pani Giulianu. Áno v tú istú noc vo vlaku, v doznievaní úzkostí, že vlak zmeškám, - vykrsla mi náhle v hlave predstava: Rímska kapitola! Napíšem Rímsku kapitolu zo života Milana Rastislava Štefánika, kapitolu o vojne, o láske, o republike aj o Ikarovom páde. Budú v nej prirodzene aj Košariská, i mnoho iného blízkeho Milanovmu srdcu, a čo ja viem, čo ešte, - bude veľa záležať ešte aj od toho, čo mi porozpráva pani Giuliana. A bude to tak trochu aj moja osobná kapitola.

Unavená z príprav na cestu i z dlhého lúčenia s mojím milým až velmi živým plukovníkom, zaspala som tak hlboko, že pri náhlom prebudení som zrazu nevedela, kde som. Len keď ma už starší železničný sprievodca, fúzatá tvár vtiahnutá do kupé medzierkou dverí, súri: - Udine, Udine! - a či som ho vraj v noci neprosila, aby ma pred Udine určite zobudil, - ach tak, ďakujem mu, že nezabudol, svitá v obloku i v mojej hlave, ďakujem. V Udine však nik ku mne nepristúpi, ani ma nebude vyzerať z peronu, nič podobné. Chcela som len jednoducho pozorovať krajinu. Krajinu okolo Udine!

Vlak sa bleskurýchle, hladko a nehlučno prešvihol spod otriasajúcich sa peronových krytín do voľného priestoru, a ja v tichosti pozdravujem mesto, ktoré opúšťame, Udine, kde chodil Štefánik v posledný deň svojho života živý, pokúšam sa v diaľke nájsť aj letisko, odkiaľ vzlietol s posádkou v nedeľu 4. mája r. 1919, ozaj aké bolo to ráno, keď štartovali? Možno aj celkom pekné, jasné tu nad Udine, a iba keď obleteli Alpy, privítal ich ostrý podunajský vietor? V poslednom svojom liste Giuliane píše Štefánik z Udine i to nedeľné ráno o čistých, azurových nadzemských priestorách, do ktorých ochvíľu vyletí, aby z nich zase zletel do matkinej náruče, a potom späť, navždycky k nej... motor už hučí, treba ísť, stále odchádzať, dovidenia, Giuliana, žena moja jediná! ---
citujem si pár útržkov z toho listu, celý ho nik nečítal, má ho len Giuliana, ukáže mi ho v Ríme spolu aj s kopiou, ktoru si Štefánik bol uložil do náprsného vrecka.(aj tú odoslali jeho snúbenici po katastrofe do Ríma.)

Nad širou rovinnou panorámou so shlukom záhrad, sadov, stromoradí, vodných nádrží aj ihrísk, aj dnes letí lietadlo k Udine. O čo je dlhšie, modernejšie, rýchlejšie než tamto dávne, vojenské, Caproni, o to vyššie sa vznesie i ponad hrady masívu talianske slovinských Álp na obzore udinskej krajiny. Nedalo by sa ani porovnať so starým ťarbavým, hlučným a pomerne len nízko letiacim Caproni, na ktorom lietal poručík Štefánik v tých istých miestach v plnom pekle vojny - v r. 1916 s príkazmi zo štábu raz smerom ku Gorizii i ďalej ponad slovinské i talianské vrch

a úvaly, všade kde sa dalo predpokladať väčšie sústredenie rakúsko uhorských vojenských útvarov s vojakmi slovenskými a českými, tak znel rozkaz i z Paríža: aj že má poručík letáky sam i koncipovať i zhadzovať. A tak bolo na nich aj jeho meno. Letáky volali Čechov a Slovákov k prebehnutiu do zajatia, to bol prvý stupeň tvorby légií. Vyhrážali sa však pri prípadnom dochytení "zradcov" a pri ich súdení: Za každého potrestaného Čecha či Slováka desať Rakušanov či Maďarov, smrť za smrť. A lietali potom za nimi do zákopov i vyhrážania z rakúskouhorskéj strany: Za každých desať rakúskouhorských zabitých vojakov desaťkrát toľko slovenských a českých bežencov. Bože môj, čo k tomu dodať? Nenávidím vojnu, nech je prekliata, a už nikdy nech nie je, ale milujem vojakov, čo v nej trpeli, bojovali!

Pozerám si na mape aj druhú stranu Álp od Udine, a ta preletúval poručík Štefánik lietadlom Caproni s jediným mechanikom, Lago di Garda, horná Adige, nad nimi už vrchy talianskošvajčiarskych Álp, výšky vyše dvoj, tritisícmetrové. V hláseniach vojenských stanov uvedené vrchy, rieky, doliny, dátumy, rozkazy i hlásenia o splnení úloh. No aj viac uznaní od vysokých vojenských pánov, aké veľké služby poskytol poručík Štefánik, keď práve pri prelete popod a pomedzi štíty švajciarskotalianskych Álp objavil nad jazerom nikým netušenú obrovskú útočnú silu rakúskouhorského vojska, pripraveného k veľkej ofenzíve: v hlavnom talianskom štábe mohli potom po jeho rýchle dodanej správe hneď privolať posily, to rozhodlo o ďalšom. Ale z letákovych akcií údajne priveľký osoh nevzišiel.

Meriam si aj pomocou kružítka vzdialeností cieľových bodov preletov od Udine, kde boli hangáry, odkiaľ vyletúvali vojenskí letci, - od Udine ponad Goriziu nad pozície rakúskouhorské to mohlo byť vzdušnou čiarou približně do 100 km. Od Udine na druhú stranu, ku Gardskému jazeru a Adige ešte raz toľko. Snažím sa predstaviť si človiečika, skôr krehkého ako statného, v tiesňavách medzi zrázmi na chatrnej rachotiacej a kývajúcej sa sprave s vrtuľníkom, ohrozeného vpádom hmiel, vetrov, a zdola výstrelmi. Rozmýšľam aj o tom, prečo práve ta, ku Gardskému jazeru pod tie vrchy, plné vojnových nástrah a ťažkých zážitkov, chcel sa i s Giulianou po svadbe navždy utiahnuť do nejakého nového domu, s hvezdárskymi prístrojmi v kupole? Či chcel žiť ešte i potom tým, čo ťažké a nebezpečné práve tam prežil?

Hádam sa o tom s ňou porozprávam... medzitým moje lehátko, premenené na pohovku, prekryli mapy obyčajné i vojenské, výpisky, kresby, knihy, - nedokázala som bez časti svojho archívu ani do Ríma odcestovať, budem mať dobrú zábavu až ta. Ale medzitým ešte Benátky, more, dvojhodinová zastávka. Z plného, hlučného vaporetta vystupujem na námestie sv. Marka, po krátkej prechádzke medzi krdľami turistov a holubov prichádzam k starej známej reštaurácii - kaviarni Florian pred hotelom Daniel. Za okrúhlym bielym stolíkom, zo všetkých strán obklopená vznosnými a reliefmi vyzdobenými stavbami, sedím si tu malá slovenská lastovička v nejakom veľkolepom salóne storočí, v blízkosti stolíkov, obsadených Byronom, Stendhalom, ale i - Štefánikom! Vymieňa si bojové skúsenosti a plány s d´Annunziom, básnikom, bigotným bojovým nadšencom. Salón bez strechy, otvorený do neba: ale ja tu mám niečo i zo svojej osobnej súčasnej kapitolky. A už píšem pozdrav do Bratislavy, tak a tak, dovidenia možno o dva, tri týždne, o mesiac? Z písania ma vytrhol čierny kučeravý kamelot s čerstvým vydaním obrovského plátku novín: - Robert Kennedy zavraždený!
Atentát na ďalšieho Kennedyho!

3.

- Piazza del popolo! Via della Penna, albergo Locarno!

- Sissiií signora, taxikár zahýba od stanice Termini hneď do menej rušných ulíc. Som si istá, že v starom známom hoteli dostanem izbu ako aj kedysi bez predbežného oznámenia. Zvolila som si ho na pobyt v tomto roku 1968 nielen z osobných, ale aj z praktických príčin. Štvrť, v ktorej stojí, a kde sa pri sebe kľudne znesú staré patricijské domy aj moderné činžiakové paláce, je ľudová i noblesná zároveň, len dve ulice prebehnúť - a som na československom vyslanectve; na pár krokov od hotela kaviarnička - cukráreň Rosatti, z nej priamy výhľad (najmä v lete, keď sú stolíky a stoličky vonku), - na námestie ľudu - piazza del popolo, s Napoleonovým egyptským obeliskom v prostriedku, s fontánami a deťmi okolo nich, nad námestím z náprotivnej strany na kopci park Pincio, z ktorého sú rozhľady na strechy sedembrehého stovežatého Ríma, - na druhú stranu od hotela zase nábrežie nad lenivo tečúcimi mútnymi vodami nízkej Tibery, - no a ako všade v meste, možno sa i tu stravovať a bývať aj lacno i drahо, a od hotela tramer na skok dobehovať k zastávkam trolejbusov jazdiacich neuveriteľne hladko a rýchlo i tými najužšími uličkami starého mesta na všetky strany večného mesta.

Zdá sa, že ani v okolí hotela Locarno sa nič nezmenilo, iba prv nevídané mohutné panely s pestrými plagátmi oznamujú študentský diskusný meeting na večer, a už sú pri nich aj vývesky s rezolúciami viacerých politických strán k prípadu vraždy ďalšieho Kennedyho. Dielne a dielničky starej dobrej ulice Penna ako aj kedysi otvorené do plného ruchu ulice, stará dobrá atmosféra nekomandovaného pouličného života, starý známy dobrácky úsmev i na tvári hotelového sluhu Cesareho: víta ma, akoby som len včera bola odišla, hoci sme veru už obaja o dvadsať rokov starší, spytuje sa ma na môjho "signoreho", o ktorom mu neviem veľa povedať, a tak mu radšej hneď poviem pravdu o nás dvoch, na čo on celý osmutnie. Núka mi však pohotove hneď aj tri izby na výber, hotel Locarno, dobre som hádala, naďalej ako kedysi - nebýva plne obsadený: bohatší ľudia idú radšej do luxusnejších, novších hotelov, a chudobnejším je aj tento, skromný ale ešte stále dôstojný a honosný, pridrahý. Prepočítavam si v duchu hneď cenu izby, násobenej počtom dní, ktoré tu asi strávim, nie je to nič veselého.

Budem si musieť pritiahnuť opasok, ak chcem vydržať tri týždne. Prídel devíz je skutočne mizerný, nedostačujúci, hádam nás i takto náš štát zdržiava od ciest do západnej cudziny. Z permanentného pocitu nedostatku prostriedkov v cudzine najmä v zemiach, plných možností, akými sú kapitalistické, vzmáha sa v človeku uprostred cudzieho sveta pocit mámostiv lútosti, pravdaže aj úzkosti z nedostatku sebavedomia.

Vybrala som si izbu na prvom poschodí, ktoré dôverne poznám z čias pred dvadsiatimi rokmi, keď sme tu bývali za čas i celá rodina, manžel, ja a naša malá Katarínka. Zdá sa, ani tu nič nepribudlo, čisté a pedantne usporiadané je všetko ako aj kedysi, mramorové chladné dlážky sa ligocú, ošumelý pokrovček, jeden pred posteľou, druhý pred umývadlom, je určite dobre vydrhnutý, ale nenový. Ulica je však určite hlučnejšia než kedysi, počujem ju naplno, aj keď zavriem obloky a spustím žalúzie.

Pani Giulianu čakám dolu pri hotelovej recepcii, v starom pochmúrnom saloníku. Jej hlas mi už nie je neznámy, - prvý raz som ho počula pred hodinkou, keď som jej hneď po príchode do Ríma telefonovala zo stanice: navrhla, že príde do hotela, lebo ma chce privítať na rímskej pôde a vziať ma hneď i na obed, - vraj kvôli mne neobedovala, aby nám lepšie chutilo spolu. Jej rozhodnosť a prívetivosť takto hneď rozháňajú moje rozpaky a obavy, či jej predsa len nebudem na obtiaž. Upozornila som už aj Cesareho, že jedna staršia dáma príde si ma vyzdvihnúť, - a tak striehneme obaja na pohyb otáčivých hotelových dverí, - ale už je tu, - ona je! Menšia krehká postava v tmavom dvojdielnom letnom komplete, s tmavým slameným klobúkom na krátko pristrihnutých, dole trochu stočených vlasoch, už celkom bielych, pohyby živé, ale nie unáhlené, oválna bledá tvár máličko usmiata je naozaj príjemná i na pohľad z odstupu. Usmieva sa i Cesare na ňu a už ju privádza ku mne do saloníku, vychádzam jej v ústrety, objíma ma a pozerá uprene do mojich očí. Ako dva tmavé diamanty na bielom snehu, živý lesk tých dvoch veľkých čistých očí je plný pozorovateľskej váž-nosti i dôvery. Nepovieme si veľa, tlmíme vzrušenie zo stretnutia bežnými poznámkami o hoteli, aj ona má vraj rada prostotu a čistotu takých trochu už starobylých hotelov, - no a tento je vraj jeden z mála rímskych hotelov, ktoré ešte nepokazil americký vkus.

V blízkosti hotela, v susedstve Rosattiho, tiež s výhľadom na piazza del popolo, vybrala i reštauráciu autentickú, rímsku, s domácimi jedlami, - ach áno, capellini in brodo, ani nepozriem do jedálneho lístku a objednávam si po pamäti, čo som si kedysi v podobných rímskych reštauráciach najradšej jedávala. To bola teda slepačohovädzia polievka s tenučkými, dlhými capellinami, ktoré si treba oberučne s pomocou vidličky nakrútiť ponad lyžicu a postupne si z nich ujedať. Samozrejme aj s postrúhaným parmezánom už prv nasypanom do plievky. Madam sa smeje na plné ústa, má ich dosť veľké na úzku tvár, - páči sa jej moja pahltnosť, ochvíľu si to isté dáva aj ona, vraj tiež má presne toto rada. Hovoriť hovoríme raz po francúzsky, raz po taliansky, ale ona väčšmi tiahne ku francúzštine, čo vzbudzuje vo mne dohady, že moja taliančina jej ušiam príliš nelahodí, a ja som si o sebe myslela v tomto ohľade bohvie čo! Ale nie, odráža ma, keď sa jej priamo na to opýtam, naopak, taliančina mi vraj dobre ide, lenže ona so mnou po francúzsky radšej, je to zvyk, ešte dávny, hádam že pôjde o neho, o Milana, nuž sa len francúzština priplieta, lebo aj s ním zväčša len po francúzsky hovorila, jednak že francúzštinu ovládal neporovnateľne lepšie než taliančinu, aj ona z takej frankofilskej rodiny, akou boli Benzoniovci, stará rímska šľachtická rodina, - sa pri francúzštine cíti priam slávnostne, - no a navyše, prezrádza mi, že mám podobne čudný, slovanský prízvuk vo francúzštine, aký mal aj on. No dobre. Pri káve, pravdaže nie presso, ale vriacou vodou zaliatej, mi oznamuje, že ma zavedie ešte dnes a to hneď do svojej rodiny, o ktorej mi ešte cestou povie to najhlavnejšie, a zajtrá začneme pracovať: pekne po poriadku, od miesta k miestu, kde sa bola s Milanom zoznámila, kade spolu chodili, ale kde v Ríme i bez nej účinkoval, vystupoval, slovom presne i podľa časového sledu, no a nesmieme vynechať v pláne ani hlavný cieľ, pre ktorý do Ríma prišiel v r. 1918 a ktorý tak bravurne dosiahol. Pritom, sľubuje mi, zasvätí ma trochu aj do súvislostí s postavami, dielami talianskych historikov a politikov aj iných osobností, ktoré boli iniciátormi alebo i protagonistami dejov okolo rozbitia Rakúska-Uhorska a vytvorenia nových európskych štátov, - takže sa mi dostane od nej aj dôkladnej lekcie z histórie domácej i svetovej, - nie si unavená? - opýta sa ma zrazu s materským starostlivým pohľadom, privolá hlavného, platí rýchle a pozorne, mňa nepripustí k slovu ani k zasiahnutiu.

mádam jej vraj odpustia, - a ja neviem, či to, že ona platila, alebo že ihneď po zaplatení, kým dopíjam sódu, odbehuje k telefónu, ktorý zazrela v kúte reštaurácie. Nie, unavená nie som, ale žasnem nad jej energiou a pozornosťou ku všetkému, s čím sa stretnú jej oči, uši, - telefonuje polohlasom, ale tiež celá sústredená, prikyvuje živou malou, temer vtáčou hlávkou, - a už kráčame ochvíľu popri Tibere, zavše sa zastavíme, oprieme sa o zábradlie... Muž, rodina, - doma majú práve veľký smútok, aby som pochopila všeličo, na to ma predom upozorňuje. Pred dvoma týždňami totiž zomrel jej brat, kedysi diplomat, ostala po ňom žena a dve už dospelé deti. Ona žije ako aj prv s celou rodinou vo veľkom spoločnom byte. Jej brat vraj kedysi poznal Štefánika i Masaryka, a bol s ňou i s celou rodinou na návšteve u Masarykovcov v Prahe na Hrade, okolo r. 1933.
Vdova, teda jej švagriná, hodne mladšia od zosnulého, je princezná, pravá princezná libanonská, brat si ju bol priniesol z východu práve z nejakej diplomatickej misie. Volá sa Labedádé, to je priezvisko, pod týmto menom a krstným menom Laurice vychádzajú jej útle zbierky francúzskych básní, v známom francúzskom vydavateľstve, je uvedená vraj i v Slovníku francúzskych spisovateľov, podobne i jej brat, ktorý tiež píše po francúzsky... Syn tejto libanonskej princeznej postky, teda synovec pani Giuliany, je vraj známy taliansky publicista a politický pracovník, vyštudoval vysoké školy; jeho sestra, neter Giulianina, má len maturu, nechcela študovať, ale čím prv začať zarábať, takže už pracuje, pritom však ako celá rodina rada číta, všetko živo sleduje a má originálne názory, býva i superkritická. Všetci sú vraj stratou milovaného pána domu a hlavy rodiny kruto postihnutí, prišlo to úplne náhle, nečakane. Nie je však u nich zvykom príliš dávať najavo takéto veci, a tak život pokračuje v navyknutých koľajách, každý má svoje povinnosti, záujmy, ale sa zídu pri stole, no a večer ešte i po večeri v salóne, -
No a všetci ma už vraj čakajú; našu korešpondenciu čiastočne sledovali, niečo im z nej i predčítala.

376

Neklidný život pražských pomníků a soch

Když Auguste Rodin spatřil Karlův most, napadlo jej srovnání s kentaurem. Tato nepravděpodobná srostlice bytostně odlišných výtvarných slohových projevů, totiž gotické architektury s galerií barokních plastik, cizince - Francouze se smyslem pro řád forem - tedy spíše zneklidňovala, než okouzlovala. Pro Pražany však linie a tvary románské, gotické, renesanční, barokní a secesní už dávno srostly, a právě v tom je pro ně jedinečná přítažlivost jejich n ě m é Prahy. Tam však, kde chtěli dát rozmanitým zdrojům identity města v ý m l u v n ý výraz v symbolech, v podobách svých velkých osobností, tam k srůstu nedošlo. Na rozdíl od té němé je výmluvná podoba identity města, stejně jako identity češství, sporná.

Praha pomníků a soch je vskutku málo srozumitelná : vždyť i sochy na Karlově mostě se kolem půlnoci začínají hlasitě hádat - neslyšet to může jen hodně spěchající či podroušený chodec. Anebo turista. Spory na mostě se však neřeší demokraticky. V průběhu času se některé sochy ocitly na dně řeky - strhly je tam povodně či dělostřelba /dnes je rozhlodává agresivní ovzduší/. Jedny se pak na most opravené či v replikách vracejí, jiné už ne. Tehdy spory utichají, ne však proto, že by se strany dohodly, ale proto, že jedna z nich je násilím držena v lapidariu.

I ostatní pomníky a sochy města jsou ve sporu a i do těchto sporů zasahují lidé. Čas od času pošetile uklízejí ve svých dějinách jako v dětském pokoji : vystaví jednu pannu a druhou nevhodnou, hodí na dno skříně. Zdá se, že když několikrát uklidí, bude už konečně klid a pořádek. V české hlavě však pořádek není a spory o pomníky mohou kdykoli vypuknout s novou, prudkou silou. Jsou to totiž spory o identitu - o to, kdo jsme, odkud a kam jdeme.

Cítíme mocnou příchylnost k zemi, ke krajině, zde ke kamenné krajině města, k oduševnělé hmotě - ale pak už nás rozhlodávají samé nejistoty a otázky. A tak zatímco jiné hymny cosi stvrzují, prohlašují, holedbají se a slibují, česká hymna začíná otázkou : Kde domov můj?

Také procházka po pražských pomnících a sochách je nejednou přerušována otázkami : a kde je ten pomník?

Češi jsou zkrátka nemocní dějinami a tato nemoc je podstatnou složkou jejich identity. Chybějící pomníky jsou pak svědectvím tvrdé, někdy přímo destruktivní léčby. Zdaleka ne úspěšné : i z medicíny je známo, že amputovaná noha pacienta občas bolí.

x

Ze tří historických prvních veřejných plastik pomníkového typu hned vě byly z těla města amputovány. Na Smetanově nábřeží, odkud se otevírá onen klasický pohled na most - kentaura a na Pražský hrad, stojí zvětšená gotická fiála, plnící funkci kašny. V průvodcích se píše o "holdu českých stavů". Komu holdují? Pod gotickým galdachýnem je prázdné místo - zrovna tak pro jezdeckou sochu. A vskutku, záhy po vzniku samostatného státu v říjnu 1918 odvedly nové republikánské úřady koně i s jezdcem do lapidaria. Ne však proto, že jezdec byl prachšpatný voják, který si koně pod sebou ani nezasloužil.

Císaři Františku I., tomuto "Švejkovi na trůně", kterým začíná úpadek Habsburků, postavili rok po jeho smrti /1836/ čeští stavové pomník. Byl to okázalý projev loajality k rakouské říši, vedený snahou povznést upadající postavení českého království. Třeba říci, že snahy marné. Na tuto loajalitu se chtělo zapomenout, uklidil se tedy její objekt.

Ze všech případů, kdy se v Praze rušily pomníky, jen ve dvou podstavec zůstal. Stalo se to právě tomuto nejnepopulárnějšímu z Habsburků a pak ještě krutému vládci sovětské

říše : oba podstavce byly tak parádní či tak mohutné, že k jejich likvidaci zkrátka nedošlo. Anebo je to bezděčné memento? Co se totiž občas zdá být českou devízou, totiž "loajalitou od absurdum rozhlodat cizí utlačovatelskou moc", není vskutku bez rizika. Prázdné podstavce se staly pomníky loajality - loajality jako takové.

x

Jedním z mála ideově vždy zcela nesporných pražských pomníků je ten, který byl postaven císaři Karlu IV., "otci vlasti", nejpražštějšímu z českých panovníků. Stojí na staroměstském předmostí Karlova mostu. Císař Říše římské byl z rodu Lucemburků, přilnul však k Čechám a učinil svou milovanou Prahu sídelním městem mocné říše, z něhož se vládlo velké části Evropy, také východním oblastem Francie /hradby gotické Prahy obepínaly tehdy plochu téměř o čtvrtinu větší než hradby Paříže/. Pomník byl postaven k pětistému výročí univerzity, kterou založil.

Když se den výročí přiblížil, vypukly v Praze bouře / /psal se rok 1848/, a tak obedněný císař čekal na klidnější časy. Slavnost odhalení se stále odkládala, až přišlo větrné zimní počasí a přes noc odhalilo sochu bez projevů a obřadných gest. To je velmi pražská historka. Příběhy, historky a anekdoty tu vytrvale podkopávají, nahlodávají a do nového ironického a skeptického světla staví historii, psanou velkými písmeny. Každá pompa vyzní v Praze nakonec trapně.

Když se onoho lednového rána 1849 Karel IV. z podstavce svého pomníku rozhlédl, patrně ustrnul : z katedrály svatého Víta na Hradčanech, kterou začal stavět, čnělo k nebi jen torzo! Neklidné dějiny častěji než neklidné počasí ruší plány stavitelů a sochařů stověžatého města nad Vltavou : chrám založený Karlem IV. bude dokončen až v roce 1929! Stavbu přerušila především husitská revoluce, jejíž símě zaseli kritičtí intelektuálové z pražské univerzity, právě z té Karlovy. Město i země, jehož slávu povznesl až k evropským

nebesům, neunesly úpadek, který nastal již za vlády jeho liknavého syna Václava IV. Tento pád, právě tak náhlý, jak náhlý byl vzestup ke zlatému věku Karlovu, dodal hlasům kritiků rozmařilé církve mohutnou rezonanci, země se vzbouřila proti tehdy platným evropským, resp. římským pořádkům, ubránila se proti křižáckým výpravám a stala se na celé století předvojem reformace. Zaplatila za to nemalou cenu : vypadla z Evropy. Z té Evropy, do níž byla,bohužel násilím, přivedena definitivně až po dvou stech letech, po třicetileté válce.

S čím však Karel IV. musel být onoho větrného rána spokojen, to bylo umístění jeho pomníku. Křižovnické náměstí - intimní a zároveň monumentální - je uměleckým salónem celého města, mimo jiné glyptotékou třiceti soch. Je to triumf barokního prostorového cítění, ačkoli i tu jde o srůst různých forem, kterému dominuje gotika Mostecké věže.

Bronzového Karla IV. musely pak upoutat velmi podivné, ba z jeho hlediska bizarní sochy na mostě, který nechal postavit. Most byl dlouho bez sochařské výzdoby, ale již od počátku stál nad třetím pilířem vpravo /počítáno od pomníku/ kříž. Nedostatečně zahalený Kristus prý pohoršoval ženu krále povstalých českých stavů Bedřicha Falckého /1618-1620/, puritánskou anglickou princeznu, takže královi horlivci jej pod rouškou tmy svrhli do řeky /zakrátko tudy ovšem malomyslný král prchal z města i ze země po prohrané bitvě na Bílé hoře, první větší bitvě třicetileté války/. - O necelých sto let později u druhého konce mostu a na jeho druhé straně vztyčil mladý Matyáš Braun, kníže pražské barokní plastiky, sochu svaté Luitgardy, dnes nejcennější kus výzdoby mostu. Slepá členka cisterciáckého řádu v St. Trond je tu zachycena ve svém snu : před smrtí se jí zjevil Ježíš na kříži, objal ji a přitiskl její ústa na ránu na svém boku.

Mezi údajně málo oděným Kristem a milostnou Luitgardou je sklenuta nejen největší část mostu, ale také necelé století dramatických proměn Čech. Střízlivá a příkrá praktičnost reformace a následující doba náboženské tolerance /ale

i zvlážnění/ byla zatlačena potridentským katolicismem, vlastně katolickou reformací, která - z hlediska Čech - přišla bohužel pozdě.

Nátlak jezuitů byl sice více psychologické než brachiální povahy a byl esteticky rafinovanější a vytříbenější než kdysi nátlak protestantů, avšak málo platné, do základů nádhery barokní Prahy byl po roce 1620 zazděn osud poražené a krutě ztrestané větší části národa. Ten však po překvapivě krátkém čase novou barokní senzibilitu vstřebal a počeštil. Kouzlo Prahy je do značné míry plodem této podivuhodné transformace, na jejímž počátku je tragédie opuštění víry otců a na jejím konci radostnost zdomácnělého, vroucího baroka.

Mezi svrženým Krucifixem a milostnou Luitgardou je jediná bronzová socha na mostě, socha toho, kdo sám byl z tohoto mostu svržen, /před tím samotným králem mučen/, patrně ještě za živa. Je to socha svatého Jana Nepomuckého, v době baroka nejuctívanějšího českého světce a dodnes jedné z nejkontroverznějších postav českých dějin. Na úsvitě husitské revoluce jej z mostu dal svrhnout Václav IV. Generální vikář Jan z Nepomuku, součastník Husův, v černobílé optice náboženské intolerance vnímaný jako jeho antipod, přežil svou smrt v obtížně rozšifrovatelné směsi pravdy a legendy. Stal se nicméně symbolem odporu, byť trpného, vůči rozpínavé světské moci a jako mučedník zpovědního tajemství/podle legendy/ byl navíc ctěn jako ochránce dobré pověsti. Jan, umírající v kostnických plamenech, horlivý kritik, tedy výmluvný člověk slova, a Jan, tonoucí ve vodách Vltavy, laajální, věrný úd církve a člověk mlčení a meditace - to byly po staletí živé symboly dvojího českého usilování o pravdu. Nikoli jako o učeneckou formuli, ale o pravdu jako pravdivý, mravný život.

Větší země by takový svár unesla, ba mohl by jí být vzpruhou k velmým výkonům ve prospěch evropského ducha. Malá vnitrozemská země pod tímto svárem klesla a upadla na delší čas do bezvýznamnosti. Ztratila přitom jak vědomí sebe sama, tak i sebevědomí.

Sochy na mostě představují jednak vítězné tažení protireformace světem - a také pokořenými Čechami - jednak právě úsilí národa "kacířů" po znovunabytí sebevědomí v očích vlastních a po rehabilitaci v očích katolické Evropy. Defilují kolem nás pro Čechy často exotičtí misionáři a mučedníci, zakladatelé a generálové řádů, biskupové, opatí - a mezi nimi čeští zemští patroni, oblíbení domácí katoličtí světci. Z hrubého pískovce, tohoto klasického materiálu českého baroka, útočí na chodce vzrušujícími gesty, vtahují je do svých vizí, extazí i utrpení, do svých triumfů i barokní melancholie zmaru a nicoty. Alej sousoší s vlajícími rouchy spojuje vodu s nebem, hmotu s duchem. Jak plyne voda v řece, přibližuje snad i od sebe vzdálené duchovní pevniny českých dějin. Přibližuje, ale zřejmě nikdy zcela nespojí.

x

Půvabnou starobylou Mosteckou ulicí, která je pokračováním Karlova mostu, lze se dostat na svažité, výrazně členité Malostranské náměstí, již na úpatí Hradčan. Pod mohutným a přímo hudebně znějícím akordem kupole a zvonice chrámu svatého Mikuláše jsou dva ostrůvky tramvajové stanice. Na nižším z nich stávalo do roku 1918 výtvarně zdařilé sousoší "zachovatele říše" maršála Radeckého. Po zrádci Valdštejnovi opět jeden geniální český vojevůdce; tentokrát ovšem v loajálních službách císařské Vídně. Koncem čtyřicátých let minulého století na italských bojištích doslova zachránil Rakousko. Byly to ovšem poslední vítězné bitvy upadající středoevropské říše. Radecký, pocházející z chudé české vladycké rodiny, byl tehdy nejslavnější Čech v Rakousku - a byl ctěn i doma v Čechách. Také Radeckého pomník, ulitý z roztavených ukořistěných italských děl, byl tedy postaven nevčas, pozdě, jako symbol české loajality k říši, loajality, o níž Češi nechtěli už o padesát let později ani slyšet. Po vzniku samostaného státu byl hozen na dno skříně - uložen do lapidaria.

Nadšeně loajální jsme ovšem byli mezi válkami k Francii. "A my jsme je milovali," napsal po Mnichovu 1938 s hořkou výčitkou o "sladké Francii" /také o "hrdém Albionu"/ český básník.

Výrazem této spontánní úcty a obdivu byla socha Ernesta Denise /z roku 1928/, postavená před vchodem do Malostranské kavárny. Francouzský slavista - historik pokračoval v díle i v intencích prvního moderního českého historika, který byl zároveň prvním moderním českým politikem, Františka Palackého. Za první světové války pak tento moralista a patetik účinně pomáhal T.G. Masarykovi v jeho zahraniční odbojové akci, jejímž cílem bylo přesvědčit dohodové spojence o nutnosti rozbít Rakousko.

Ačkoli Radecký, třímající vojenský prapor, Rakousko zachraňoval a Denis, s knihou v klíně, je pomáhal bourat, není ani po jednom z nich na náměstí stopy. Denice odstranili za 2. světové války Němci. Stejně tak naložili s monumentálním a patetickým secesním pomníkem Palackého /u stejnojmenného mostu - autorem je St. Sucharda/, ale toho - rozřezaného - se podařilo ukrýt v jakési ohradě a po válce byl znovu postaven. Denis postaven už nebyl. Zmizel patrně zástupně za Masaryka, který v Praze /na rozdíl od většiny českých a moravských měst/ pomník nikdy neměl : Denis to zkrátka odnesl za něj. - Radecký by dnes překážel trmvajím, Denis parkovišti. Na náměstí je uklizeno, pořádek. Lidé mohou klidně spěchat za svými všedními starostmi a nenapadají je nevhodné myšlenky, nikdo se nemusí nanic ptát, ačkoli by bylo na co.

Kupříkladu Karel IV. byl ve 14. století nazýván "otcem vlasti", zmíněný Palacký v 19. století už jen"otcem národa". Vlast totiž zahrnovala i Němce v Čechách, národ se pak skládal už jen z "český mluvících". Pro Palackého bylo vrcholem českých dějin husitství a toto husitství - jako odpor proti Římu a zároveň proti Němcům - splynulo pak v obecných pokrokářských představách s češstvím do té míry, že i otázka náboženská a otázka národnostní splynuly v 19. století pro mnohé v český nacionalismus, jako sekularizované náboženství moderních Čech.

x

Kdysi velmi reálným a posléze alespoň symbolickým bojištěm za "pravou" náboženskou i národnostní identitu Čechů bylo a je náměstí Staroměstské, toto "srdce Prahy". Tady se po bitvě na Bílé hoře konala okázalá poprava českých a německých vůdců protihabsburského odboje. - Když se začátkem tohoto století zrodila idea Husova pomníku, bylo zřejmé, že musí stát právě tady. Tento vrchol monumentální secesní pomníkové tvorby v Čechách /autorem sousoší je L. Šaloun/ byl po dlouhých diskusích a sporech dohotoven - zase nevhod. Pětisté výročí upálení českého náboženského reformátora připadlo na léto 1915. Rakousko bylo ve válce a úřady zakázaly jakékoli slavnostní odhalování a řečnění. Pražané po několik dní mlčky přicházeli na náměstí a zahrnovali bronzový podmník kvatinami, až celý zmizel - jen samotný mučedník čněl jako přísný prst k nebi.

Mohutný pomník stojí kupodivu mimo významovou osu náměstí, kterou je spojnice mezi věží radnice a věžemi hlavního chrámu husitské Prahy, Panny Marie před Týnem. Na ose náměstí stával totiž mohutný Mariánský sloup, postavený v roce 1650 na památku vestfálského míru, který znamenal konec pro Čechy tolik zhoubné třicetileté války. Dole na podstavci této vůbec první monumentální barokní plastiky v Praze bojovali svalnatí andělé s ďáble, možná právě s českými kacíři - husity. Jak se totiž v nacionálně oživených a zároveň nábožensky zvlažnělých Čechách postupně vytrácelo vědomí reálných historických souvislostí, sílil neurčitý dojem, že sloup je vlastně symbolem české potupy - katolickým Římem a německou Vídní. Dnes už nikdo nezjistí, kolik Pražanů tak smýšlelo, ale stalo se, že rozčílený dav již pátého dne po vzniku nového státu sloup strhl. Dav nebyl zdaleka spontánní i vedl jej známý recesista, mimochodem hospodský kumpán Jaroslava Haška. Rozčílení lidé si jím nechali naluvit, že sloup byl zlomyslně vztyčen na památku české porážky na Bílé hoře, ačkoli k té došlo již osmadvacet let před vestfálským mírem... Nejspíše však šlo o to, že Rakousko prohrálo na frontách 1. světové války a nenávist k němu musela dostat nějaký okázalý, byť opožděný tvar. Rozčílený dav se pak

vydal srazit do řeky i "jezuitské" sochy z Karlova mostu - Jan Nepomucký by klesl ke dnu podruhé. Naštěstí jej zastavilo několik statečných úředníčků magistrátu.

Na náměstí zůstal je přísný Jan Hus, kterého již již olizují plameny hranice : velí národu nejen chránit pravdu, ale také přát ji druhým, jak říká nápis na pomníku. Druzí, katolicky věřící, či dnes už jen katolicky cítící Češi, však na náměstí zastání nemají.

Dva vypjaté, kontrediktorní symboly dvojí české identity a možná vskutku dvojích českých dějin, dějin kříže a dějin kalicha, stály spolu na náměstí jen krátkou dobu; kupodivu jen za onoho později proklínaného Rakouska.

Prázdno po sloupu, který Češi doby baroka pokládali za duchovní střed celé Evropy a takto jej i zpodobňovali na mapách, je od té doby mementem pro všechny tolerantní Pražany, traumatem pro básníky a živou ranou pro katolíky. Oficielní reakce na poznámku, učiněnou jen mimochodem v kulturním týdeníku Tvorba o tom, zda by se neměl znovu jako výtvarná památka vztyčit, nedávno ukázala, jak je otázka sloupu /resp. doby baroka vůbec/ dosud živá. Svědčí o tom patrně i kuriozní způsob, jakým byl sloup před několika lety při rekonstrukci náměstí připomenut.

Byl totiž postaven svého druhu pomník - stínu, nota bene neexistujícímu stínu. Stínu onoho sloupu. V průhu mosazi, zasazeném do dlažby, je vyryt nápis, informující, že jde o "pražský poledník", podle kterého se prý v Praze měřil čas. Byť je to napsáno i latinsky, smysl to nedává žádný. Poledníky jako myšlené čáry probíhají každým bodem země, žádný celý však Prahou neprochází. A i kdyby, jak podle něj měřiž čas? Jen trochu zvídavý člověk se tu musí zastavit, chvíli kroutit hlavou a pak se začít ptát. A tu se snad dozví, že tu stával sloup, jehož stín, když se dotkl čáry, vyznačené kdysi dlažebními kostkami, označoval zhruba poledne. Touto bizarní oklikou se v dnešní Praze připomíná, že nejen Hus...

x

Praha to věru nemá lehké. Ke všemu v ní v posledních desetiletích přibylo několik předem mrtvých soch komunistických činitelů. Dosud z nich zmizela jen jedna, ta však stála za to.

Ze Staroměstského náměstí je Pařížskou třídou, s velkorysou bezohledností /ve slepé nápodobě Paříže/ probouranou na přelomu tohoto století Židovským městem, vidět stráň nad Vltavou a nad ní podstavec vpravdě mamutí, cosi jako odpalovací rampa. Celá stráň byla koncem padesátých let betonovými injektážemi zpevněna, aby unesla neslýchanou tíhu žuly, byly vybudovány paprsčitě se sbíhající přístupové magistrály a na podstavec vztyčen obrovský generalisimus s průvodem dělníků, rolníků, vojáků a snad i té "pracující inteligence". Přehlížel Prahu pod sebou a jeho lidé mu kryli záda z Letné - nakonec marně. Počátkem šedesátých let byl pomník mnohonásobně obezděn a postupně opatrně odstřelován. Posléze se zastřelil také autor sousoší.

Tvrdilo se, že pod žulovým monstrem byly zároveň vybudovány vládní kryty, táhnoucí se až k Hradu. Není to pravda - ale stejně tomu všichni věřili. Když Stalin přestal podzemní prostory vlastním tělem chránit, byly v nich uskladněny brambory - nevědělo se, zda jen pro vládu či i pro lid; v každém případě však mohutné větráky uvnitř způsobovaly, že se po několik let za mrazivého počasí honily kolem prázdného podstavce vlažné větry, páchnoucí sladkou hnilobou.

Smysl pro paradox a anekdotu, městu vlastní, tomu chce, že zrovna z tohoto monstrózního pomníku servilnosti nejlépe spatříme - jihozápadním směrem - monstrózní pomník české bojovnosti, apoteózu válečnické slávy Čechů, Jana Žižku na koni /autorem pomníku je B. Kafka/. Od největší sochy Stalina na světě k největšímu bronzovému pomníku na světě - kůň je dlouhý skoro deset metrů! Tak už to v Čechách bývá : netrefíme zpravidla míru ani revolt, ani loajality - snad i proto, že jsme tolikrát začínali jakoby od začátku, s oslabenou, protože selektivní dějinnou pamětí.

Žižka, vévodící městu z návrší po něm nazvaném, byl geniálním vojevůdcem husitů, zprvu rozhořčených, což lze chápat, později však stále více už jen rozběsněných. Ubránil zemi před pěti křižáckými výpravami z celé Evropy a podrobil si větší část Čech tím, že ohniska katolíků, bohužel hlavně kostely a kláštery i s jeptiškami a mnichy, vypálil. Husité osvědčili svaté nadšení i krutou nenávist, válečnickou zdatnost i nesmyslně zbytečnou surovost. Žižka však mocně posílil české sebevědomí a vzpomínka na něj povzbuzovala ještě po staletích : vždyť tenkrát u Domažlic /1431/ se mohutná křižácká vojska dala na útěk již tehdy, když zaslechla velebný chorál husitů "Ktož sú boží bojovníci a zákona jeho..." . Na kopci nad Prahou svedl Žižka na samém počátku husitských válek malou, ale psychologicky důležitou šarvátku /v české mytologii narostla na obrovskou bitvu/ s první křižáckou výpravou. Jeho pomník stojí právě tam, odkud velel svým lidem, dnes před Národním památníkem - kde je pochován i daleko méně statečný vůdce, totiž Klement Gottwald, "první dělnický president", který po válce zavedl zemi do Stalinova područí. Žižka patrně mnohým stále ještě imponuje, ale integrujícím symbolem českého národa se nestal a nestane.

x

Jím byl, a snad stále ještě je, anebo jím dosud ještě může být - kníže Václav, svatý Václav.

Jeho pomník je poslední na této krátké procházce po českých dějinách s bronzovými a kamennými průvodci. Stojí v horní části Václavského náměstí, před budovou Národního muzea, jakéhosi panteónu českého národního obrození v 19. století.

Kníže Václav byl čtvrtý v řadě historicky doložených českých panovníků z rodu Přemyslovců. Český stát nebyl tehdy ještě zcela sjednocen a odolával německému tlaku. Na rozdíl od svých předchůdců i následovníků byl vzdělaný Václav křesťanem nejen navenek, a navíc byl moudrým a spravedlivým

vládcem a státníkem. V roce 929 byl zákeřně zavražděn bratrem Boleslavem. Toho zřejmě popuzovala niterná bratrova víra a také jeho postoj k Němcům, tedy k Sasům a Bavorům, kterým rovněž čelil nejen svou umírněností, ale především vstřícným šířením křesťanství.

Václav byl pro jedny spíše kníže, pro druhé spíše světec - nikdo však nikdy nepopíral, že to byl náš první velký panovník, a přitom člověk spravedlivý. Českému sklonu k melodramatickému moralismu navíc imponovalo jeho mučednictví. Jako "patron země české" vždy symbolizoval a navíc posvěcoval českou státnost, státní samostatnost, zejména v dobách ohrožení. Sám osobně nikoli válečník, získal si už ve starých legendách pověst toho, kdo v bitvách vede a ochraňuje vojska Čechů.

Na náměstí stával od dob baroka jiný Václav, také na koni. Dnešní sličný jezdec na krásném koni byl vztyčen v roce 1912, ale definitivně dokončen /postavou posledního ze čtyř českých světců na podstavci sochy/ byl až v roce 1923. Autor, Josef Myslbek, vymodeloval však první návrh jezdecké sochy již v roce 1887, pracoval tedy s odpovědností, hodnou velikosti úkolu.

Kolem svatého knížete se v pohnutých dobách shromažďovali lidé téměř instinktivně : v roce 1848, 1918 /pod sochou byl spontánně vyhlášen samostatný československý stát/, v roce 1968 - a naposledy v roce 1989, kdy kolem něj pět dní policie brutálně vytlačovala mladé lidi, kteří přicházeli uctít památku studenta Jana Palacha - ten se právě poblíž sochy upálil na protest proti všeobecné rezignaci po srpnovém vpádu /1968/. Jako symbol posily proti malomyslnosti ožil svatý Václav i v době Mnichova v roce 1938. Všechna tato spontánní shromáždění přidala prostoru horní části Václavského náměstí se sochou světce - panovníka na významu, jakkoli obtížně definovatelném : právě tak - nedefinovatelně - však přece fungují živé symboly. Češi tu beze slov rozumějí

čemusi tajemnému, co cizinec nepochopí ani po zevrubnějším výkladu. Nejspíše naději jako hrázi zoufalství : totiž sdílené naději.

Svatý Václav sedí na koni zády k hlavní dálnici země, kterou šílení projektanti vedli středem města. Musí být ohlušen, stojí nicméně - v oblacích smogu - připraven vést česká vojska ve chvíli nejtěžší. Že právě jeho ctí Češi jako svého ochránce a přímluvce, byť se to děje spíše bezděčně než vědomě, je spíše velký než malý zázrak - v tak sekularizované a tolikrát poražené zemi. Hledali a našli jsme svého patrona až na samém počátku svých pohnutých dějin, tam, kde historická svědectví jsou jen kusá, kde je třeba se domýšlet, kde se však lze shodnout na tom podstatném. Dějiny, podrobně a explicitně vylíčené v kronikách, nás spíše rozdělují, vzpomínka na počátky české státnosti, bytostně spojené s křesťanstvím, patrně právě proto, že je to vzpomínka matná, nás - snad - stále ještě spojuje. Vskutku spíše velký než malý zázrak v tak rozpolcené zemi.

A kus naděje, které se nedávno dostalo povzbuzení : blahoslavená Anežka Přemyslovna, jedna ze čtyř postav, zpodobených Myslbekem na rozích podstavce Václavova pomníku, byla nedávno svatořečena. Královská dcera z téhož rodu jako Václav, která ve františkánském duchu po celý život sloužila chudým a nemocným. O svatořečení své pratety usilovala poprvé již matka Karla IV., královna Eliška Přemyslovna - před více než šesti sty lety ...

x

Pod dramatickým a často tragickým povrchem dějin Čechů plynou možná nějaké lepší, nadějnější dějiny duchovní. Jako ponorné řeky v krasové krajině, kterou dějiny v této zemi připomínají : mizí, zdá se, že se docela ztratily, ale ony se znovu nečekaně vynoří... Pomníky se v Čechách vztyčují a boří, lidé se tu pod nimi do krve přou, a přesto skutečnost

společných začátků, posvěcených mučednickou smrtí křesťanského knížete, je ve chvílích ohrožení dodnes oslovuje.

Silněji než kámen či kov pomníků. V Čechách se explicitnost, doslovnost nevyplácí. Tedy přece jen Duch či alespoň sosi z něho? Raději to nezkoušejme definovat - ani perem, ani dlátem.

Petr Pithart

© Autrement

453

Sergej Machonin:

Zápisy do tlustého sešitu

Odhrabávání a reanimace mrtvol pokračuje velice bizarně. Postupuje se krůsek po krůsku, jako když archeologové prstíčkem a smetáčkem dlouho a pomalu odstraňují hlínu a odkrývají kupodivu ještě neporušenou kostru starou tři tisíce let.

Světe zboř se, přesrdečný hlas zvací paní mě zve na řádné, normální, oficiální promítání filmu Návrat ztraceného syna do promítačky ve Filmovém klubu na Národní, jako autora scénáře. Všichni že by o to moc stáli a že by si to pokládali atd.

Kteří všichni, říkám si, když jsem položil telefon - a po těch letech a letech mi najednou vyskočí do představy spousta obrazů.

Film vznikl ve skupině Kubala-Novotný, kde jsem byl členem - dramaturgem a natočil ho Evald Schorm. S Evaldem jsem tehdy hodně kamarádil, nebo spíš: byl jsem na čas trochu víc vtažen do jeho blízkosti jeho zájmem nejdřív o naši společnou myšlenku filmu a později o jeho realizaci. To byl Evaldův bezděčný systém. Měl několik trvalých přátel, Tondu Mášu, Honzu Kačera a pár dalších, a vedle toho se mu do jeho magnetického pole při každé další práci vtahovalo, přitahováno sugescí, kterou měl schovanou kdesi v modrých očích nebo útrobách, plno lidí, potřebných pro tu práci. Vznikala mu tak další a další přátelství, měl kolem sebe spoustu kvalitních lidí - při zádušní mši v kostele svatého Ignáce jich byl plný nabitý kostel, a to jich byla jen malá část.

Vedli jsme řeči o filmu, ale i spoustu jiných řečí, Evald měl jako jednu ze základních vlastností zvědavost. Zajímalo ho všechno,

v každém si pro sebe cosi objevoval a vzbuzoval v lidech pocit, že vlastně dosud ani nevěděli, co cenného a neobyčejného v sobě mají. U herců to fungovalo nejlíp. Okamžitě rozpoznali, že to není trik nebo jen taktika, jak z nich něco dostat, ale jeho skutečný obdiv a dokonce úžas nad neobjevenými zvláštnostmi a hodnotami jejich talentu. Každý kdo s ním pracoval, to na sobě pocítil. Vzbuzoval v lidech sebeúctu a odvahu, některé zbavoval a zbavil dlouholetých komplexů. Jsou herci, které zdvihl z bezvýznamnosti, objevil skrytou a rozhodující polohu jejich nadání.

Mně připadal vždycky jako Bůh - Otec, aspoň jsem si jako dítě vždycky nějak podobně Boha - Otce představoval. Měl kolem sebe ten dostředivý světelný kruh, a tak bylo pro mě, v té Evaldově svatozáři, najednou samozřejmé nejenom o scénáři uvažovat, ale taky ho napsat. Scénář měl stádia a proměny. Evald ho v každém stádiu chválil a jenom maličko poznamenal, že to nebo ono. Ukázalo se, že to nebo ono nebyla maličkost, a tak se mi látka otvírala v dalších možnostech. /S chválou herců to Evald někdy přeháněl, tvrdil, že vlastně nic nerežíruje, že žasne nad tím, co mu přinášejí oni, každou chvíli říkal "Já se svalím jako špalek!" z obdivu k nějakému šťastnému hereckému nálezu nebo sebeobjevu - a stávalo se, že herec, pro spoustu takových šťastných improvizací nestačil zafixovat definitivní tvar, zvlášť v Evaldových divadelních režiích./

Mně to dnes připadá jako ~~jako~~ něco vzácného na tomto světě. Z Evalda i z herců se to sypalo jako z rohu hojnosti a všichni přitom zažívali mnohokrát velkou radost - zkoušení byla hra. Výsledek byl někdy skvělý, ve filmu a zvlášť pak, v době vyhnanství z filmu, v Činoherním klubu, jindy nedotažený. Ale Evald nepotřeboval a zavr-

hoval režisérský dril ve jménu virtuózně dokonalého výsledku a režisérovy slávy. Tu nemocnou ctižádost a ješitnost neměl, nevěděl vůbec, co to je. Putoval po částečném uvolnění z totálního zákazu po zemi a po divadelních štacích jako potulný principál. Kam přišel, tam dělal svoje zázraky. Každý v divadle si při jeho hostování tak trochu myslel, že se s Evaldem blíží právě teď ke středu světa, ale Evald táhl po dokončené práci zase dál a snoval si jakýsi svůj záměr, objevoval si z každého toho dílčího středu světa cosi pro svou filosofii umění a života - pořád to pro něho bylo neuzavřené, nehotové, až to zavřela smrt. A stejně nezavřela. Zůstalo to ve všech, kdo s ním byli a je to v nich dál.

Ale zpátky od historie scénáře k odhrabávání mrtvol.

Jak má člověk jít jakoby nic, po jedenadvaceti letech, jako někdo nezamlčený a nezakázaný do oficiálního režimního klubu před veřejnost, která o něm nic neví - budou prý tam většinou mladí lidé, říkala zvací paní do telefonu - když si za tu dobu zvykl žít v jinobytí existence na cizí jméno a s přetatými dráty k veřejné literární práci, kterou předtím dělal dvacet let? A hlavně ta chytrá a tvrdá mladá generace! Celý jiný svět, jiné oči, jiné soudy!

/K tomu do závorky: jak panickou hrůzu z chartistických zaprodanců měli i lidé, kteří k nim v nejmenším neztratili dobrý vztah, ale nesměli ho vyjevit, historka o mé návštěvě jedné premiéry v Ypsilonce ještě v Liberci - myslím, že dokonce ještě před Chartou, nějakých pár let po osmašedesátém. Jan Schmid mě i D. srdečně pozval na premiéru, ale ve foyeru si mě vzal stranou, obezřetně se rozhlédl a potom mě spiklenecky požádal, jestli bych představení raději nesledoval za sklem bufetu zvukařské kukaně s tím, že zvuk budu za tlustým zvukotěsným

sklem slyšet, dodají mi ho tam zvukařské aparatury. Byl jsem tedy odloučen od ženy a opatrně, jako chřestýš, dopraven do té podmořské kajuty za tlustým sklem. Bylo tam opravdu podmořské ticho a už už mě chytala ponorková nemoc, když jsem se díval na pantomimické hemžení sálu před sklem kabiny. Ale opona se naštěstí otevřela a pan zvukař mi pustil zvuk./

Tvací paní mě ujistila, že je všechno v pořádku, divila se, že se divím, uklidnila mě, že tam bude i pan režisér Máša a s radostí slíbila, že pozve i Láďu Novotného, porodníka Ztraceného syna.

Tvářili jsme se s D., no prosím, když nás zvou... ale měli jsme oba stejné tajné rozpaky. Zmocnila se mne obava, že po jedenadvaceti letech neobstojím, že dostanu trému, kdoví jaký to bude sál s tou nekompromisní mladou generací. Dávno jsem zapomněl, kde to ve Filmovém klubu je a kdoví, kolik tam bude lidí a co nás pořadatelé nechají říct.

Tvářil jsem se, že to beru jako banalitu, ale šel jsem tam nakonec jako k maturitě - vrátit se do světla ramp, říkal jsem si ironicky a pobaveně. Pro jistotu jsme si přizvali Jardu Kukala, původem undergrounda, dnes našeho kamaráda, elektrikáře a skvělého fotografa, jeho Káťu a našeho Honzíka. Na schodech jsme přibrali Janu Č., která se k nám právě hrnula.

A šli jsme jak ta zvířátka, co si dodávala odvahy v černém lese, kde čekají Petrovští. Jarda má černé fousy po pupek, říkala D., třeba se ho leknou. Třeba nás tam nepustí s hordou nepozvaných hostů, zadoufal jsem v duchu.

Pustili. Světla ramp byla promítačka se stolovým zařízením. Pustili nás samozřejmě a bez zájmu, paní nám představila mladého filmového specialistu, který promítání uvede a do sálku se pomalu vtrousilo třicet,

čtyřicet lidí střední a mladé generace, pár starších. Filmový specialista si zjednal ticho a směle oznámil, že s potěšením vítá osobnosti, které se na vzniku filmu podílely, a že jsou to osobnosti, na nichž je zvláštní, že jejich jména byla na dvacet let záměrně vymazána z naší kultury. Potom nás osobnosti představil. Mě jako špičkového divadelního kritika šedesátých let. Řekl, že si nás nalistoval v materiálech. Špitl jsem Honzíkovi ať poslouchá jaká je jeho táta špičková osobnost. Každému nám extra zatleskali. Najednou jsem si všiml, když se Tonda Máša zdvihl k úkloně, že má úplně šedivé, skoro bílé vlasy.

Po uvítací proceduře upustil specialista od výkladu filmu se slovy, že hodnocení vyplyne z diskuse a promítalo se. Film mě překvapil, Evald udělal krásný český film, který vůbec nezestárnul a pro mne nabyl najednou v nové životní situaci spoustu nových významů. Honza Kačer zahrál hrdinu na světové úrovni. Skvělé výkony i Medřická, Brejchová, Divíšková, čisté, ani stopa po konfekční profesionalitě mnoha současných filmů.

Po promítání nás s Tondou a Láďou vyhnali do čela sálu. Následovala diskuse. Světla ramp rapidně pohasínala - sál po našich úvodních projevech zarytě mlčel. Specialista se pokoušel rozpumpovat diskusi. Když ji rozpumpoval, nestála za moc. Většina lidí, kteří promluvili, soudila, že film je pro dnešní, zvlášť pro mladé publikum moc náročný a možná nesrozumitelný, protože dnešní trend světových i domácích razantních dějových filmů je navykl na jiný způsob vnímání než jaký vyžaduje tento snímek. Někteří diskutéři oceňovali hodnoty filmu, ale byli stejně skeptičtí k jeho eventuálnímu pozdějšímu - až doba dovolí - uvedení do široké distribuce. S tím jsme souhlasili a po

dalším animování pořád trochu rozpačitého - jak jsme pochopili testovacího - sálu a po Láďově hezkém výkladu o trudných osudech filmů naší skupiny i v blažených šedesátých letech, jsme se rozešli.

Byl to celkem mrtvý večer, asi zbytečný. Spíš jen symptomatický pro tu metodu odhrabávání mrtvol.

D. - obvykle Němá z Portici - dokonce třikrát diskutovala - vlastně ze studu za tu zapšklost sálu, jak mi řekla. A film se jí moc líbil. Řekla mi, škoda těch let. Třeba bys byl psal dál. Možná, že bych opravdu psal, řekl jsem. Ale rampy mi už zhasly, říkám teď. Bylo po trémě, bylo mi trochu smutno a trochu jsem se styděl, že jsem se dal odhrabávat. Dívali se na nás jako na vykopávky, jako na kuriózní lidi ze zašlých časů, jako na antikvity, jak říkával jeden můj noční spoluhlídač v Národní galerii, pan K., aristokrat s nejlepším vychováním, pokoutní grafik a tehdy notorický opilec.

*

Mrázková Daisy a Mrázek Jiří bydlí v Sekaninově 54 skoro pod tou civilizační obludou, Nuselským mostem. Je moc gigantická když člověk kouká zezdola, a v břise jí jezdí metro. Pokaždé mě při pohledu na tu dlouhou skořápku z betonu napadne, že by mohla prasknout a probořit se. Vozy by se sypaly z té hrozné výšky dolů a byl by to zase příběh, jako Wilderův o mostě svatého Ludvíka krále.

Daisy Mrázková napsala hromadu knížek pro děti. Objevil jsem je teprve nedávno a zdají se mi výjimečné v celé té veleprodukci dětské literatury. Jedna je o slonovi, veverce a mravenečkovi, jak spolu bydleli, hospodařili a kamarádili. Je to o relativnosti pohledu na svět a na život. Slonovi je potok stružka, že si jí ani nevšimne a mravenci veletok, dravý proud životu nebezpečný. Vidí všechno každý jinak a veverka jim vede domácnost. Když jí kdosi řekne, proč toho nenechá, proč z té divné domácnosti neodejde, vysvětlí mu, že to nejde, protože se všichni tři mají spolu rádi. A jsou tam ilustrace touž rukou, která tu knížku napsala. Mraveneček má malou jeskyňku ve vydrolené skále. Když vyleze na kopec, je to pro něho horstvo / ale pro slona jen tak pahrbeček/, dívá se do krajiny, nevidí nic mravenčíma očima. A nevidí ani hvězdy. Kamarádi mu o nich vyprávějí a mravenec cítí jakýsi úžas a neví proč.

Hezky píše pro děti taky Nepil, ale s moc velkou literární rafinovaností. Toto má v sobě víc hloubky a vážnosti.

Myslel jsem si "Daisy" a představoval jsem si kdysi dávno, kdy jsem to jméno poprvé četl, že si nějací extra snobští rodiče vymysleli extra jméno. Potom jsem se dověděl, že Daisy měla anglickou matku a představoval jsem si nějakou spisovatelskou rodinu nebo patricijský dům.

A přišel jsem do Sekaninovy 54, kam se maminka nastěhovala už sama po rozvodu s malou Daisy, skoro před půl stoletím - je to odřený byt, kuchyň, pokoj, prosklená veranda a ještě jedna menší nudle, kde má Daisy Mrázková obrazy a grafiky. Na zdi krásný portrét Jiřiny Haukové.

Příběh byl méně romantický než jsem si myslel. Mladý krejčí z Prahy šel ještě za Rakouska na zkušenou, pracoval jako stříhač v jednom krejčovském salonu v Londýně na Picadilly a seznámil se s mladou švadlenkou od vedlejší firmy. Vyloupla se z toho Daisy. Má v kredenci dodnes psaníčka a obrázky, které dávala maminc. Anglicky, piš jak slyšíš.

Nějak s tím bytem Mrázkovi nehnuli, všechno je asi více méně jak bylo - kredenc s třinácti šuplátky , židle, stoly beze stopy ctižádosti nějak prezentovat estetické představy a opřádat se luxusem. Nic, ohmatané bydlení bez efektů, osvětlovadel, přístrojů. Nic moc udržovaný byt, asi jako u nás, a ve škaredém baráku. Před vstupními dveřmi na chodbě mají lesklý raný Šalounův reliéf Madona s dítětem. Je jim k sedesáti, možná víc. Daisy má tvář jak ze starého portrétu třeba od Purkyněho nebo od Greca, tmavé trochu unavené zamyšlené oči. On je neskladný, oči za brýlemi, nehodí se do spěchu, mluví pomalu, trochu obřadně. Oba jsou přítomni každý někde jinde, vzdáleni od sebe i ode mne jak tak sedíme u jednoho stolu. Tam kde jsou doopravdy, cosi mají - houští, tůně, krajiny, truhlíčky s něčím, kouty na půdě, vosí hnízda, nevím. Taky možná pláně, geometrie z drátů, haciendy v pralese. Oba jsou ponořeni každý v sobě. Jsou oba samé ticho, svět k nim málo doléhá, předou svoje kreslení a malování. [redacted].

To Daisyno předení teď už dlouho vypadá tak: z nálady, skoro bez záměru, skoro jen tak ze hry, z rozmaru roznodí, zakrouží, spojí a rozpojí pár lehkých čar v nějaký ústřední tvar volně po ploše papíru, nejčastěji do středu. A potom si sedne a pérečkem, obyčejným ocelovým, čárku vedle čárky obklicuje ty náhodné tvary trpělivým srafováním, hustým lesem tisíců čárek v sledech, ve vrstevnicích a v rytmech poskládaných jemně jako kresby peříček na dravém ptákovi. Je to jakési nekonečně trpělivé psaní čárek. Čím víc ho přibývá, tím víc je do něho, jako do tkaniny, uloženo steha, v kterých se dá číst jakýsi nekonečný příběh té trpělivé mysli. A tím víc z toho obléhání srafurou vyvstávají jako ostrovy plochy a tvary uzavřené původní nezávaznou kresbou. Už není nezávazná, vydala smysl, k němuž ji vyzvedlo to okolní tkaní.

Jiří Krázek má svůj ateliér na Letné. Jeho i Daisyny obrazy jsem viděl loni v Roudnici, jako grafika jsem ho neznal. Teď vytáhla Daisy jeho tři listy. Mají náhodou kompozici vzdáleně příbuznou kompozicím jejích čárkových kreseb: uprostřed také jakési jádro, ale ne náhodné, naopak uzavřená promyšlená abstraktní kresba, skoro geometrická konstrukce jakoby narýsovaná pomocí křivítka a pravítka. A tu složitě oplétá, prolíná se s ní, opouští ji a vrací se k ní volně se svíjející provazec jakéhosi trpělivě kroucenéhо polorostlinného motivu - úponku. Přivolalo mi to vzpomínku na jakousi grafiku Beaedsleyho, asi od Klimta. Je to zpráva o velice určitém myšlení, o proměnlivosti a řádu zároveň. Musím se podívat odkud mu to šlo a kam se to vyvíjí.

Ti dva jsou, každý jinak, do sebe zavití. Každý na jiném místě Prahy si kreslí nebo maluje svoje, k večeru se setkávají. Kluvili o svých už dávno velkých dětech, trochu starostlivě, ale hezky a měkce, jak když se řasí samet, a o vnoučatech vesele jako by se náhle probudili ze svého

světa do přítomnosti.

Zítra půjdou dál snovat své důmyslné pavučí, své dlouhé nekonečné kreslení, malování, přebývání v duchu.

232

Založení Evropského kulturního klubu

V měsíci říjnu 1989 se v Praze sešli umělci ze Sovětského svazu, Polska a Československa /zástupce Maďarska cestou onemocněl/ na schůzce iniciativního přípravného výboru pro založení Evropského kulturního klubu. Schůzka se uskutečnila po konzultacích, které se předběžně konaly mezi umělci těchto zemí. Jejich zástupci provedli v Praze poslední redakci Výzvy východoevropských umělců k založení EKK /viz příloha/, dohodli zásady vydávání celoevropského časopisu a základní zásady stanov Evropského kulturního klubu. Jednání s umělci zemí západní Evropy probíhají. Byla též dohodnuta příští schůzka přípravného výboru EKK, který je složen ze zástupců jednotlivých národních sekcí. V Československu byly vytvořeny sekce dvě, česká v Praze a slovenská v Bratislavě. Přípravné výbory jednotlivých zemí určily za sebe jednoho až dva mluvčí-koordinátory.

Evropský kulturní klub má sloužit spolupráci umělců všech oborů ze všech zemí Evropy, k jejich vzájemnému poznávání a odstraňování bariér míní konat výstavy, koncerty, svůj časopis věnovat hlavním evropským literárním proudům a jejich představitelům, chce podporovat mladé umělce a výrazné talenty i sociálně. Je proponován jako svobodné sdružení, nezávislé na státech a jejich režimech, politice či náboženství, a jeho pomocí se kultura a spolupráce umělců mají stát přirozeným svorníkem Evropy.

Výzva východoevropských umělců k založení Evropského kulturního klubu

Evropa, ve dvacátém století rozdělovaná hranicemi států a ideologií se v momentě ohrožení kultury chystá vstoupit do třetího tisíciletí s myšlenkou integrace. Tato myšlenka se nemohla zastavit před umělou hranicí Západu s Východem, ujala se i ve východní části Evropy. V ní spočívá naděje, že Evropa obnoví svoji plnou integraci.

Zatímco společný evropský dům zůstává doposud pouze politickým projektem, má evropská kultura své nepřetržité dějiny. Její společné hodnoty přesahují hranice států. Přestože Evropa byla po druhé světové válce uměle rozdělena, vytvářely jednotlivé národní kultury společné hodnoty.

Tisíciletá civilizace a kultura reálně tvoří duchovní základy budoucího evropského domu. Politický projekt jeho obnovy by měla provázet aktivita směřující k podpoře svébytnosti národních kultur. Umění a kultura vůbec se zneužívají k politickým, ideologickým a komerčním zájmům. Plody ducha se stávají pouhou ozdobou současné civilizace, zatímco její podstata se často dostává do rozporů se samou podstatou

humanismu a se svědomím umělců. Úsilím tvůrců se kultura může stát svorníkem, který podepře klenbu života budoucí Evropy. Tímto svorníkem může být pouze společný tok veškerého umění.

Vyjděme ze situace člověka stojícího mezi technickou civilizací a přírodou, mezi ideologickými hesly a kulturou, mezi humanismem a násilím, mezi komercí a svědomím, a spojme se nezávisle na hranicích států a vytvořme Evropský kulturní klub. Vytvořme samostatné svobodné sdružení, jakýsi duchovní "parlament", nezávislý na formách státního zřízení, na ideologiích, na politickém či náboženském přesvědčení.

Evropský kulturní klub si klade tyto cíle:

- vytvářet nové ovzduší a umožňovat vznik rozličných a nezávislých uměleckých postojů
- odstraňovat umělé přehrady, které dělí Evropu a podporovat vnitřní kontinuitu kultury stejně jako její rozmanitost a otevřenost
- napomáhat, aby umělci překonávali vzájemnou odtrženost
- vyhledávat příležitosti k tvůrčím setkáním umělců různých národů, generací a zaměření a všech oblastí umění
- bránit umění před byrokratickou a komerční manipulací a podporovat nové talenty
- brát v ochranu pronásledované umělce a umělecká hnutí
- podporou svébytnosti národních kultur bránit nebezpečí nacionalismu a xenofobie

Evropský kulturní klub by se měl stát nezávislým, nevládním, státem nedotovaným sdružením, otevřeným všem, kdo se s jeho myšlenkou ztotožní. Bude financován z darů, soukromých dotací, ze zisků vlastních podniků /ze zisků výstav, koncertů, divadelních představení, vydavatelské činnosti/, ev. z členských příspěvků.

Klub zřizuje k výkonu své činnosti přípravný výbor. Sídlem přípravného výboru je Praha s předpokládanými pobočkami v zemích, kde se Evropský kulturní klub ustaví.

Signatáři iniciativní skupiny
Přípravného výboru EKK:

ČSR

Karel Šiktanc, spisovatel
Václav Havel, spisovatel
Josef Šimon, spisovatel
Arnošt Goldflam, režisér
Jan Kačer, režisér
Vladimír Merta, hudebník
Zdeněk Mahler, spisovatel
Vladimír Preclík, sochař

SSR

Jozef Jankovič, sochař
Milan Kňažko, herec
Milan Lasica, herec a spisovatel
Ivan Hoffman, písničkář a fotograf
Rudolf Sikora, malíř
Ludvík Feldek, spisovatel
Alexandr Mlynárčík, malíř
Miloš Žiak, spisovatel

SSSR

Anatolij Pristavkin, spisovatel
Vjačeslav Kondratjev, spisovatel
Vadim Sokolov, spisovatel
Nina Nikolajeva, spisovatelka
Andrej Bitov, spisovatel
Jurij Davydov, spisovatel

Polsko

Tomasz Bisszad, herec
Jacek Bocheński, spisovatel
Andrzej Jagodiński, publicista
Krysztof Jasiński, režisér a ředitel divadla
A. Strelecki, režisér a ředitel divadla
Wiktor Woroszilski, spisovatel

Maďarsko

Ivan Bába, překladatel a šéfredaktor
Endre Bojtar, literární kritik
János Brody, hudebník
George Gömöry, překladatel, profesor maďarské a polské literatury, Cambridge
György Jovanovics, sochař
György Konrad, spisovatel
György Varga, překladatel

1

Proč potřebujeme evropský kulturní klub

Eva Kantůrková

Z iniciativy českých umělců, zejména výtvarníka Josefa Císařovského z Prahy, se realizuje záměr organizačním uskupením, vytvořením Evropského klubu, propojit evropskou kulturu. V této stati bych ráda vysvětlila zahraničnímu čtenáři, proč právě české kultuře tak velice záleží na evropské kulturní integraci, jaký by měla z toho užitek a které její vlastní problémy by jí to pomohlo řešit.

Za dob politické oblevy v šedesátých letech prožila česká a slovenská kultura několik let prudkého oživení a normálního fungování: její organismus se živil z vlastních zdrojů, ideologie a politické služebnictví ustoupily uměleckým a duchovním hodnotám, a v této přirozené strukturaci začalo její tělo ožívat, klestila se cesta i dílům t.zv. třídních nepřátel, krutě potlačených (i popravami) za předchozího mocenského převratu, zejména velkým českým katolickým básníkům. Sepětí s narůstajícím reformním společenským děním poskytovalo české a slovenské kultuře silné impulzy, ve filmu vznikla slavná nová vlna, výtvarnictví se odvracelo od socrealistického kýče k svým moderním podobám, literatura reflektovala jak aktuální, tak hlubinně lidské problémy. Praha a vůbec Československo bylo jedním z ohnisek evropského a v něčem i světového kulturního dění.

Tento velký kulturní pohyb byl zastaven šokem 21. srpna 1968. Konzervativní převrat za podpory zahraniční pomoci podle brežněvovské doktriny zmařil reformy v politice i ekonomice, ale zejména hluboko poškodil národní kulturu a mravní profil společnosti. Dost konkrétní představu o tom může poskytnout fakt, že během dvou let bylo jen z KSČ vyloučeno a vyškrtnuto víc jak půl milionu lidí, celá třetina této strany, a byli to její členové nejschopnější, nejvzdělanější i nejstatečnější, protože měli dost cti prohlásit, že se vstupem vojsk nesouhlasí, a s nimi byly existenčně postiženy další statisíce nestraníků. Ve všech institucích, hlavně kulturních, byli do vedoucích pozic namísto reformátorů dosazováni vedle zvítězivších konzervativců hlavně lidé přizpůsobiví a také ti, kteří pro své malé schopnosti a nadání neměli v šedesátých letech možnost vyniknout. Násilné mocenské přeskupení, rovnající se převratu, bylo prosazením se průměrnosti až podprůměrnosti, které byly přímo vtěleny do vládnoucí ideologie tak zvané normalizace: podle Brežněva i režim v Československu se nazval raálným socialismem. Biafra ducha, jak převrat nazval velký francouzský spisovatel, poškodila českou kulturu - na Slovensku konzervativní převrat nezasáhl tak hluboko do společenských struktur - v takovém rozsahu, že to bylo srovnáváno s násilným prosazením katolicismu v Čechách po třicetileté válce. Z knihoven byly vyřazeny tisíce knih stovek autorů, knihy nově vydané byly rovnou voženy do sběren starého papíru a házeny do stoupy, mnoho filmů zůstalo v trezoru ředitele Barrandova, do vedoucích míst ve vědeckých a kulturních institucích, o uměleckých svazech nemluvě, se dostávali lidé až zcela hloupí, zatímco bývalí univerzitní profesoři evropského věhlasu se živili jako zedníci, básníci

dělali noční hlídače na stavbách, velký český dramatický spisovatel Josef Topol se živil jako kameník při opravě Karlova mostu a jeho kolega Václav Havel pracoval jako pomocný dělník v pivovaře, literární vědci a kritici se stali umývači pouličních výloh nebo topiči; mnoho umělců emigrovalo. Živé tělo kultury se rozpadlo.

Pak ale následoval zajímavý vývoj; jako spisovatelka budu mluvit hlavně o literatuře, kde znám situaci nejlépe. V prvním období, když se nakladatelství, televize, filmových dramaturgií, divadel i novin zmocnili normalizátoři a většina spisovatelů přestala mít možnost publikovat, někteří se snažili uplatnit se pod jinými jmény nebo na jména jiných lidí. To bylo řešení jen pro krátkou dobu. A tak zatímco byl knižní trh zaplavován i několikerými vydáními knih, ze kterých se v knihkupectvích stávaly ležáky, zakázaní nezávislí spisovatelé spolehli na vlastní síly. Jako prvního to napadlo Ludvíka Vaculíka: opsal svou novelu Morčata pro přátele na stroji. Tak vznikla edice Petlice, edice knih psaných pod petlicí, čili v nesvobodě. Od roku 1975 do dneška má na tři sta titulů nejrůznějšího žánru, tedy jako by byla průměrně velkým nakladatelstvím z šedesátých let. S tím rozdílem zajisté, že výše "nákladů" nejúspěšnějších rukopisů dosahovala tak 100 kusů, byly tedy šestkrát až sedmkrát opsány, protože víc jak patnáct čitelných kopií psací stroj neudělá, a jinou techniku Petlice neměla. Ovšemže se to dálo za policejního pronásledování, jmenovitě za Petlici byl ve vězení spisovatel Jiří Gruša, policie provedla řadu zastrašovacích domovních prohlídek, taky u Ludvíka Vaculíka, za knížky v Petlici byla uvězněna i autorka této stati. Myšlenka svépomoci byla však natolik intenzivní i praktická, že po Petlici vznikaly edice další, zejména Havlova Expedice, a dnes je různých menších edic neevidované množství a už dávno je nedělají jen spisovatelé; policie a soudy začaly později trestat hlavně tyto šiřitele a opisovače rukopisů, zejména mladé lidi.

Velkou pomoc zakázané domácí literatuře poskytla exilová nakladatelství. V Torontu spisovatelé Josef Škvorecký a jeho žena Zdena Salivarová založili hned v sedmdesátých letech Sixty-eight Publishers, socialistická skupina Listy zřídila v Kolíně nad Rýnem nakladatelství INDEX, už z let šedesátých v Římě pracovalo katolické sdružení Opus bonum, které vedle pořádání seminářů a sympozií též vydává českou literaturu, jeho tvůrčím duchem je básník Anastaz Opasek, někdejší opat pražského Strahovského kláštera, odedávna významného českého kulturního střediska. V osmdesátých letech vznikla nakladatelství další, Rozmluvy v Londýně, Arkýř a Obrys v Mnichově. Finanční možnosti exilových nakladatelství jsou omezené, náklady knih nemohou dělat velké, výtisky určené do vlasti a složitě sem provážené jsou bezplatné, nakladatelé také povětšinou neplatí autorům honoráře anebo jen minimální; dá se ale s uznáním napsat, že téměř všechna kvalitní díla napsaná doma, pokud s tím autor souhlasil, jejich péčí dostala knižní podobu.

Nevím, je-li pravda, že umění k svému rozkvětu potřebuje něco nesvobody. Pro československé poměry posledních dvaceti let se spíš dá napsat, že se od totalitní moci odtrhla většina kvalitních umělců, a proto během sedmdesátých a osmdesátých let česká nezávislá literatura vzdor pronásledování

dosáhla vlastně nového rozkvětu, a možná pronikavějšího a hlouběji ukotveného, než byl ten ve volnějších létech šedesátých. Z literárních děl zcela vymizela ideologie a potřeba nahrazovat literárními formami společenskou publicistiku, rys tak typický pro léta šedesátá; tím se ale nestala literatura ~~nestalo~~ společensky méně údernou. Subjektivní reflexe událostí i doby postihují přesný a plastický obraz světa, a to tím spíš, že se k subjektivním výpovědím jako k výrazu obhájení identity uchylovaly výrazné literární i mravní osobnosti. Oblíbenou formou se stává literatura deníková, záznam osobního prožitku na pozadí širší společensko-filosofické souvislosti. Nejskvělejšími díly tohoto literární výrazu jsou deníkové texty Jiřího Koláře, výtvarníka a básníka starší generace, který už v šedesátých letech české literatuře objevil možnosti tohoto žánru, a taky osobní výpovědi a záznamy ("písačky" a "navrávačky") velkého slovenského spisovatele Dominika Tatarky, druhého objevitele významovosti subjektivní prózy.

Před útlakem moci se literární obec nezávislých autorů stáhla do jisté uzavřenosti, ale kupodivu právě v ní, tedy v úzkých osobních kontaktech, vzájemné solidaritě a přátelstvích bez velké konkurenční řevnivosti, působí téměř jako živelná síla vůle po uměleckosti, po literární kvalitě díla. Řada autorů - v odporu proti oficiálnímu newspeaku - objevně pracuje s jazykem, literatura je vytvářena nikoli jako osvětový či jinak bojový prostředek, nýbrž jako umělecké dílo, hodnota sama o sobě. Když se v nedávných dnech dělal seznam nejlepších knih těchto let, které by se měly vydat jako první, bylo to asi třicet titulů, vzniklých za jediné desetiletí, o nichž jsme si mohli uvědomit, že jsou souborem toho, čemu se v nakladatelské hantýrce říká "zlatý fond". Každý autor si v díle střeží svébytnost, myšlenkovou a estetickou originalitu, je to literatura neodvozená, protože je vytvářená svobodně, jenom z potřeby tvořit; většinu těchto autorů také jejich literární práce neživí a nepodléhají tedy tlakům ani komerčním ani ideologickým. A tak se podle literárního rukopisu pozná jazykové objevitelství a myšlenková zkratka Ludvíka Vaculíka, bytostně fundamentální tajemnost Edy Kriseové, dokonalá profesionalita Ivana Klímy, mužná bezbrannost světa Karla Pecky, racionální rafinovanost Jaroslava Putíka, významová hutnost veršů Petra Kabeše a citová barokní šíře poesie Karla Šiktance, laskavá trpkost esejů Milana Šimečky a taky a zejména myšlenková objevnost esejů Václava Havla i bezmocná moc hrdiny jeho dramat.

Přece tu však, jako celému dizidentskému hnutí kolem Charty 77, hrozilo nebezpečí sebeuspokojení v uzavřenosti gheta. Ta literatura byla však natolik silná, že si ze svých vnitřních potřeb toto nebezpečí uvědomila a bránila se mu vytvářením co možná objektivních hodnotových norem. Vedle edic se zakládaly časopisy, nejstarší a nejvíc uznávaný je Kritický sborník, vychází čtyřikrát do roka už víc jak deset let a věnuje se hlavně literární a vůbec umělecké teorii a kritice. Sami spisovatelé už kolikátý rok měsíčně shromažďují své práce, mezi nimi i kritické, do časopisu-nečasopisu známého pod názvem Obsah. Sebereflexi a hodnotovou náročnost pěstuje i udílení literárních cen, jichž bylo postupně zavedeno několik. Nejvýznamnější je Palachova, udělovaná každoročně při výročí

Palachova sebeupálení mezinárodním výborem v Paříži, vytvořeným z nejznámějších spisovatelů světa, a pak i cena Jaroslava Seieferta, udělovaná za nejlepší dílo roku výborem složeným z exilových a domácích spisovatelů a kritiků. Vůbec největšího ocenění se dostalo Jaroslavu Seifertovi, který byl v době udělení Nobelovy ceny oficiálně nepřijímaným autorem a svá nová díla publikoval v Petlici a exilových nakladatelstvích.

Pronásledování a z něj plynoucí sebeobranná semknutost spisovatelů a ostatních tvůrců vedla k promísení generací, další velice důležité okolnosti pro celkové posílení nezávislé kultury. Známé osobnosti z předválečné a pak i poválečné doby, literární vědec prof. Václav Černý, estetik Jindřich Chalupecký, už zmíněný Jiří Kolář, kritik a někdejší nakladatel Bedřich Fučík, spisovatel Zdeněk Urbánek a jiní odbornou zkušeností i kvalitou svých osobností bezprostředně ovlivňovali nás ze střední generace, ale i literární a jiné umělecké elévy. Za společného pocitu ohrožení se nevytvářely skupiny podle poetiky nebo jednotlivé školy, nýbrž jedno velké společenství, mající umění za svůj projev obrany. Bez kateder a akademií, z přirozené vnitřní potřeby se vytvářela hodnotová měřítka a byly oceňovány talenty. Nezapomenutelný zůstane jeden stůl v pražské kavárně Slavie, u něhož léta sedával Jiří Kolář se svými přáteli a jehož tradici převzali - ale jen nakrátko - po Kolářově vynuceném exilu jeho následovníci: když totiž kavárnu rekonstruovali, ten stůl ze zařízení vypustili, místo zůstalo prázdné.

Druhý silný literární proud se vytvářel v exilu. Jednak už v zahraničí žili čeští spisovatelé z první emigrační vlny po roce 1948, a k nim přibyli posrpnoví. Mnozí spisovatelé emigrovali nebo byli vládou zbaveni občanství až v průběhu let sedmdesátých, například Milan Kundera, Jiří Gruša, Pavel Kohout, Vlastimil Třešňák, písničkář a velká literární naděje mladší generace, se vystěhoval po policejním mučení. Literatura tak zvaného malého jazyka má těžké podmínky uplatnit se v zahraničí, a přece právě z české literatury je spisovatelem světového jména Milan Kundera a jedním z nejproslavenějších režisérů je Miloš Forman. Tématické vymezení exilové literatury se ovšem podstatně liší od nezávislé literatury domácí. Na většině děl je zřejmé, jak je nemožné pro spisovatele vymanit se z gravitačního pole ztracené vlasti, avšak její obraz v nich vzniká jako podle převráceného zrcadla. Tím zrcadlem je smutně vykořeněný svět exilu, se vším jeho steskem po ztracené vlasti, láskou k ní, ale taky nepřátelstvím, posměchem a až i nenávistí. Tak by se daly charakterizovat skvělé exilové romány Josefa Škvoreckého a v mladé generaci povídky Josefa Vejvody a Vlastimila Třešňáka a taky vynikající poesie Ivana Diviše. Milanovi Kunderovi nezávislá česká kritika vytýká, že právě v líčení domácích poměrů až levně vychází vstříc západnímu čtenáři.

Oba proudy, exilový i nezávislý domácí se vzájemně dobře znají, obohacují se, myšlenkově se prolínají a na sebe působí, existují mezi nimi i osobní, přátelské nebo pracovní, úzké kontakty. Takže v jakési paradoxní mocenské izolaci zůstala literatura oficiální. Když používám tento termín, nemíním jím všemožnou užitkovou a zábavnou literaturu, ta vychází za jakýchkoli mocenských poměrů. Mám na mysli právě jen ona díla a ty spisovatele a básníky, kteří vědomě a cílevědomě

sloužili konzervativnímu režimu tak zvané normalizace. Nelze říci, že to byli silou talentů a uměleckého zaměření autoři pouze zanedbatelní. Pokud se na počátku sedmdesátých let takoví objevili, jejich sláva pohasla okamžitě s uvedením jejich her (Vojtěch Trapl) či s vydáním jejich pamfletických knih (Alexej Pludek). Postavení významných autorů, kteří se rozhodli zachránit si možnost publikování spoluprací s režimem, bylo daleko složitější. Nejsmutnější jsou osudy těch, kteří si služebností politice zničili talenty, takový úžasný pád literární i myšlenkové potence prodělal před smutnými zraky svých přátel Ladislav Fuks. Nezávislá obec spisovatelů tyto smutné konce nepřijímala se zadostiučiněním, ale s politováním a jako varování.

Přitom ale ne každý, kdo měl mocí povoleno vydávat knihy, točit filmy atd., musel nutně ztratit na umělecké síle. Typickým mužem dvou židlí je Bohumil Hrabal, spisovatel tak velké invence, že mnohé jeho knihy vycházely ve dvojí podobě, v oficiální seškrtané a v Petlici úplné. A nebyl to jenom Hrabal. Síla umělců, kteří i tiše vzdorovali poměrům, i současně využívali legální možnosti publikovat, je úžasná. Díky jim se českému divákovi a čtenáři dostalo kvalitních knih, filmů a divadelních her. Za mnohé, kteří touto složitou a obtížnou cestou prošli, bych jmenovala filmového režiséra Jiřího Menzla, který točil hlavně Hrabalovy texty, spisovatele a režiséra Antonína Mášu, jeho přítele Ewalda Schorma a Věru Chytilovou, samé pojmy filmové nové vlny šedesátých let, a taky spisovatele Vladimíra Koernera a básníka Jana Skácela. Radikálové z undergroundu na tyto lidi útočili jako na konformisty, Hrabalovy texty dokonce v jakési zhrzenosti pálili, ale myslím si, že právě oni ve skutečnosti udrželi povědomí kontinuity a celistvosti a že dnes je právě jejich trpělivá vytrvalost oním polem, na němž se - možná, doufejme - podaří opět zcelit živé tělo české kultury.

Poli, na němž by mohlo sjednocení proběhnout, se říká "šedá zóna". Výraz původně vznikl jako popis oné země nikoho, přechodné názorové vrstvy mezi vládnoucí mocí a dizidentstvím; použit pro oblast kultury vyznívá nepěkně a pro řadu lidí, jichž se zdánlivě týká, by mohl znít urážlivě. Toto nerozhraněné pole, či lépe: rozhraňující se pole, leží mezi umělci zakázanými a těmi moci sloužícími, zahrnuje ovšem i lidi konformní a moci služebné, kteří už ale chápou, že "normalizaci" zvoní hranou a chystají se uplatnit v nových podmínkách, nebo jim dokonce vtisknout své znamení a zaujmout tu své pozice; avšak pohybují se v něm i lidé naveskrz tvůrčí, kteří z různých důvodů, hlavně ale pro svůj věk, nepatří sice mezi umělce zakázané, ale do konformismu s mocí mají daleko. Právě v prostředí těchto talentovaných tvůrců, kteří působí ve všech oborech, v literatuře, ve filmu, v divadle, ve výtvarnictví i v hudbě, je hlavní líheň dnešního pohybu v kultuře, neboť oni nejen znají a uznávají dílo a umělce zakázané a cítí se s nimi umělecky a názorově spřízněni, ale - na rozdíl od nich - mají možnost prakticky realizovat a spolupracovat na onom složitém díle opětného sjednocení kultury. To je úkol konkrétní a akční, jde o to, aby zas Havla uváděli v pražských divadlech, kde lidé "šedé zóny" mají vliv, aby vycházely tituly z rukopisných samizdatových edic i v nakladatelských domech, aby se do kin vrátily zakázané filmy z

konce šedesátých let, aby v literárních časopisech a novinách nebylo tabuizovaných jmen a děl atd., atp. Tato skutečná normalizace poměrů se může uskutečnit jen za spojování sil, za postupného odstraňování rozdílu mezi "dizidencí" a "lidmi ze struktur", propojováním všeho živoucího a hodnotného, co je ve všech třech proudech české a slovenské kultury obsaženo. Až se tři proudy, nezávislý, oficiální a exilový, a z nich to, co je v nich duchovně a umělecky kvalitní, propojí, zase se bude moci hovořit o živém těle národní kultury.

Po dvaceti letech se tedy ukázalo, že ani v podmínkách silně represivních není kultura zničitelná, naopak že represe probouzí spíše její vnitřní síly; dále se ukázalo, že byť i jednotlivé proudy kultury mohly vedle sebe existovat samy o sobě, rozpad národní literatury a kultury do těchto třech proudů v sobě obsahuje řadu zničujících momentů. Ukázalo se, že exilová literatura stůně po domově, do kterého nesmí, že nezávislá literatura stůně po čtenáři, ke kterému se nedostane, a oficiální literatura že stůně po konkurenci silnějších impulzů, než jakých je sama schopná. Že exilové literatuře hrozí pád do úzké problematiky exilu a nezávislé literatuře že hrozí uzavřenost do sebe a ztráta kritické sebereflexe. Oficiální literatura pak z nedostatku podnětů a ze strachu z moci upadla nejen názorově, ale hlavně umělecky do nevýrazné nudy a šedi, bohužel to poznamenalo téměř celou střední generaci, která svou veřejnou kariéru začínala zároveň s normalizační politikou a nyní na sobě nese její nemoci.

I nezávislí autoři i autoři povolení, my všichni z různých důvodů hledáme cesty nikoli ke sblížení, o to ani neběží, ale o odstranění bariér, které tři proudy oddělují. Bariéry jsou to jistě umělé, mocenské a ideologické, přechodné pásmo, ona šedá zóna, je silnější a početně významnější, než síly, které tyto bariéry stále ještě brání, spojit se chce kultura vnitřně silná; to vše ale zatím nestačí, aby se dílo dařilo jak je potřeba rázně. Vlivů je tolik a tak různých a brzdící roli tu hrají i poměry obecně politické, silně v Československu zaostávající za ostatní východní Evropou, že k onomu procesu odzravění bude třeba více sil, a nejen vnitřních. Čeští a slovenští umělci, kterým záleží na sjednocení jejich národních kultur a na ozdravění kulturních poměrů, si dost slibují od obnovení činnosti PEN-clubu v Praze a zahájení činnosti PEN-clubu v Bratislavě. Po dvaceti letech se právě na půdě této mezinárodní organizace sešli vedle sebe lidé, dosud od sebe uměle ostrakizovaní mocí. K překonávání bariér začali nezávislí spisovatelé za redakce v Čechách, V Paříži a Bonnu vydávat pro všechny tři proudy literatury časopis Most. A k vnitřnímu ozdravění by tady mohlo napomoci i založení a budoucí práce Evropského kulturního klubu, neboť naší kultuře je prospěšná jakákoli spolupráce s otevřenými společnostmi zemí západní i východní Evropy.

(Psáno pro sovětský časopis APREL,
říjen 1989)

332

L. Lazarev

Je to i naše bolest

V lednu jsem napsal do, nému srdci blízkého, Obsahu dosti roztrpčenou stať s názvem Svědomí ruské inteligence. V dalších měsících se článek v překladech objevil v některých evropských novinách a časopisech. Koncem října jsem dostal dopis z Moskvy. Překvapilo mě to, protože z Moskvy dostávám dopisy zřídkakdy, přesně řečeno nedostávám z Moskvy žádné dopisy. V dopise mi redakce Innostrannoj litěrctury zdvořile oznámila, že uveřejnila zmíněný článek, že ho převzala z francouzského Le Mondu a že je potěšena tím, že jsem se na stránkách časopisu objevil. Publicistická rubrika začíná známou statí Karla Čapka Proč nejsem komunista?, pokračuje článkem spisovatele Vjačeslava Pjecucha A proč nejsem já komunista. Pak přichází na řadu můj článek a za ním poznámka L. Lazareva, která na můj článek reaguje. Lazarevův článek je velmi upřímný a proto jsem se rozhodl jej pro čtenáře Obsahu přeložit.

Milan Šimečka

Byl jsem v Praze v květnu roku 1968 - krátce před tím tam vyšel sborník, který jsem sestavil, bylo vytištěno několik mých statí, a tak mě pozvali, abych přijel. Několik hodin jsem stál jak očarován Na příkopě a pozoroval prvomájovou demonstraci: zapůsobil na mě nikým neorganizovaný přelévavý entuziasmus svátečního průvodu. Až do rána mi mladí čeští přátelé, univerzitní učitelé, překládali a převyprávěli to, co bylo napsáno v novinách. Četli tehdy noviny s takovým opojením jak my dnes. Nedávno přijeli tito mí přátelé do Moskvy a teď jsem já zase já - přesně tak jako oni před dvaceti lety - vykládal o tom, co bylo v poslední době publikováno v našich novinách a časopisech. A oni mě poslouchali tak jako já kdysi je - a nebyla to zvědavost, ale hluboká zainteresovanost. Tehdy v květnu v šedesátém osmém jsem byl přítomen na mnohatisícovém mítingu na pražském stadionu - nikdy před tím jsem takový míting neviděl. Nyní se takové mítingy konají v Lužnikách, a já pokaždé vzpomínám na Prahu ...

To jaro v Praze bylo i naší nadějí. I my jsem toužili po demokracii a po glasnosti, i my jsme snili o obrozené, spravedlivé společnosti "s lidskou tváří". Myslili jsme si asi: jestliže se ukáže, že v bolesti se rodící nový model socialismu v Československu je životaschopný, jestliže se potvrdí, jestliže přinese lidu reálné výsledky, tak to postrčí i nás k potřebným, žádoucím a dávno zralým přeměnám. Ale situace se u nás vyvíjela stále k horšímu - potom, co byl na podzim v roce 1964 smeten Chruščov, začalo brežněvovsko-suslovovské vedení ve všech směrech tiše ale

neochvějně restaurovat stalinismus. Byla přerušena společnosti tak potřebná analýza minulosti, zpřísnila se cenzura, živé myšlení bylo zahnáno do podzemí.

Vstup vojsk do Československa a všechno, co potom následovalo, nebylo jen naší hanbou, ale také naší bolestí, naším hořem, zřícením našich nadějí na změny. Řekl bych, že tato akce nebyla namířená jen ven, byla namířena také do nitra země /tak jsme ji vnímali tehdy a tak ji vnímáme i nyní/, nebyla namířena jen proti Čechům a Slovákům, ale také proti vlastnímu lidu, který se začal osvobozovat z pout stalinských časů. Všude se začaly utahovat šrouby. Direktivně-administrativní systém se mstil za strach, který prožíval po XX. a XXII. sjezdu strany a snažil se vytrhat všechny výhonky demokracie, lidskosti, svobody. Ekonomická reforma byla potlačena. Dokonce i nedomrlá stranická demokracie z doby tání byla zahražena - nic se neměnilo, zůstala jen nomenklatura . Lidé nebyli voleni, jen jmenováni. Začalo se šířit pronásledování - soudní, administrativní, stranické a ještě jiné - jinak smýšlejících, z nichž velkou část tvořili ti, kteří zůstali věrni ideám XX. sjezdu. V souvislosti se srpnovými událostmi v roce 1968 nebyli pronásledováni pouze ti, kdož vystoupili veřejně a odsoudili vstup vojsk do Československa, byli trestáni i ti, kdož odmítali schválit tutoš akci, podepsat poddanské dopisy, které oslavovaly vojenský vpád - právě to se stalo prověrkou loajálnosti. Ani ne v průběhu dvou let, v únoru 1970, byl odvolán Tvardovskij, byl rozbit Novyj mir, který se zoufalou statečností vedl nerovný ústupový zápas s nastupujícím stalinismem. Nebudu dále vyprávět jak to pak postupovalo, stačí připomenout, že také vpád vojsk do Afganistanu, který přinesl tolik zla, byl pokračováním toho politického kurzu, který zvítězil v roce 1965 a vyústil v srpnu 1968 ...

V těch dnech, kdy naše tanky vtrhly do Prahy, protestovalo v Moskvě na Rudém náměstí proti invazi sedm lidí, je to málo? Je třeba si uvědomit, že takové zoufalé kroky statečných jsou možné jen tehdy, když jsou s nimi zajedno stovky lidí, kteří z různých důvodů nejsou schopni se rozhodnout, neodvažují se vrhnout se do tak veřejného protestu vůči moci, vystavit se kladivu represí, které se nikdy nemine. Vím, že mnoho lidí odsuzovalo vpád do Československa. Nehledě na to, že chyběly objektivní informace, že byly šířeny pověsti strašné , jejichž cílem bylo

spracovat veřejné mínění /"Kdybychom nevstoupili se svými vojsky do Československa, okupoval by ho Bundeswehr , dostalo by se do spárů neonacistů"/ "čeští revizionisté chtějí vrátit fabriky kapitalistům, půdu statkářům" - tak zněly některé zvláště výrazné pokřiky tehdejší propagandy/. Tito lidé pochopili reakční a nemravnou podstatu rozhodnutí, pochopili, že moc jednala jen ve svém zájmu a to nejen proti Čechům a Slovákům, ale i proti sovětskému lidu ...

Ne, svoboda nám nespadla nyní z nebes jako náhodný dar, bojovali jsme o ni dlouho a úporně, zaplatili za ni mnozí a mnozí. Zaplatili jsme za ni i bolem z roku 1968, který se dosud neutišil. Ne, nejsme pyšni na svou nynější svobodu a je ještě brzy ji oslavovat, ještě stále o ni bojujeme - krok za krokem, velmi pracně lámeme a odbazujeme zkostnatělé struktury, po kapkách ze sebe dáváme naši minulost a také přísně posuzujeme naše staré hříchy. Ne náhodou nese náš nejhlubší film posledních let ná_zev Pokání. Chápeme, že jen tato se můžeme očistit a v tomto surovém a ne lehce přijímaném soudu nad sebou samými je přítomná i ona bolest - Budapešť z roku 1956 a Praha z roku 1968. Musí být přítomná, protože svědomí není možné dělit na to, které se týká třicátých let a na to, které se týká šedesátých let, na svědomí, které se zabývá vnitřními záležitostmi a na to, ve kterém se ozývá cizí trápení. Svědomí buď je anebo není. Jestliže však je, jestliže žije, pak je zraňováno všemi nespravedlnostmi světa. Žádné hoře není cizí ...

A nyní něco o politicky delikátních problémech - běda, stále zde ještě jsou, protože všichni žijeme ve světě, který má ještě daleko k tomu, jakým bychom ho chtěli mít. I o svobodu, jak už jsem o tom mluvil, zatím jenom zápasíme. V srpnu minulého roku byl na Puškinově náměstí rozehnán míting, který se konal bez povolení úřadů, shromáždění se sešlo u příležitosti dvacátého výročí vstupu sovětských vojsk do Československa. V minulém roce hodlal časopis, v kterém nyní publikuji tyto poznámky, otisknout vzpomínky Artura Londona, byly již připraveny do příslušného čísla, ale celá věc se odložila a vzpomínky se objevily v časopise až letos. Já sám jsem se zúčastnil na besedě "za kulatým stolem", ve které bylo skutečně věnováno hodně místa posuzování událostí z šedesátého osmého roku - když se pak měla beseda publikovat, bylo nutné rozhovor natolik zkrátit, že

z něho zůstaly jen trosky, /stalo se to na žádost redakce, iniciativa k tomu přišla však odjinud/. A pokud je mi známo, nestalo se tak na nátlak, který pocházel z Moskvy ...

Jsem velmi rád, že byl u nás publikován překlad článku Milana Šimečky. Nijak mi nevadí, že jsou v něm věci nespravedlivé a věci sporné, nebudu se přít a nic ospravedlňovat. Mohlo by se to dnes přijímat jako pokus vybnout se zodpovědnosti a nějak ji zlehčit. Nechci, aby stromy zastínily les. Nyní - a to je nejdůležitejší ze všeho - je třeba přiznat, že v tom hlavním má Milan Šimečka pravdu: všichni jsme vinni - ti, kteří si to přáli, ti, kteří to provedli, také ti, kteří byli lhostejní, ti, kterých se to nedotklo, i ti, kterým Praha roztrhla srdce, ale nemohli proti tomu nic udělat. Jsou to viny různého stupně, ale přesto ...

Avšak fakt, že se v poslední době tak velmi zabýváme svými minulými chybami, deformacemi a zločiny, že jsme tak soustředěni na to, co se stalo v naší zemi, to není sobectví, to není lhostejnost k cizímu utrpení a bolesti, tím méně k těm, za které neseme zodpovědnost. Na tom, jak hluboko, důsledně a bez obav se my vyrovnáme nyní s naší složitou a těžkou minulostí, jaké z toho vyvodíme poučení, jak překonáme společenské a mravní deformace, závisí - a o tom jsem přesvědčen - budoucnost všeho světa, a tedy i Československa ...

Inostrannaja literatura, č. 9. 1989, str. 248-249

145

Nové souvislosti v evropské politice

Dočkali jsme se chvíle, kdy jsme svědky kvalitativní změny ve vývoji mezinárodních vztahů. Jsou období, kdy registrujeme a sčítáme události. A jsou mezníky, kdy v povaze událostí postřehneme kvalitativní zlom. Kam to půjde dál? Obrovské zrychlení civilizačního pohybu ve vyspělé části světa v posledních 20 letech lapidárně odhalilo nedostatky dosavadního společensko-hospodářského systému socialistických zemí, a to i v mezinárodním měřítku. Jenom čistě ekonomicky byl SSSR v r. 1960 druhou hospodářsky nejsilnější zemí po USA. V roce 1970 se EHS vyrovnalo SSSR a Japonsko začalo svůj vzestup. V roce 1980 už EHS vyrábělo dvakrát tolik, co SSSR, Japonsko se vyrovnalo SSSR a na obzoru se objevuje Čína. V roce 1988 se SSSR stává pouhou střední mocností. USA obhospodařují 30% světového hospodářského potenciálu, evropská společenství 25%, Japonsko 14%. Na SSSR zbývá necelých 7% /v r.1970 ještě 13%/ a má to klesající tendenci. S tím se "veze" celý východ Evropy s důsledky sociálními, morálními, ekologickými. Má-li se u nás podařit nějaká přestavba, je nemyslitelná bez podstatné změny i v zahraničněpolitické činnosti našeho státu. Už se totiž dávno hraje na jiném hřišti, především v Evropě.

1. Potřeba reforem a změn hospodářského mechanismu i politického systému v socialistických zemích nastala objektivně již dávno, zároveň s potřebou intenzifikace výroby a zastavení technologického zaostávání. Teprve tehdy, když sovětské vedení uznalo právo národů na odpovědnost za vlastní cestu rozvoje, hledají jednotlivé země střední a východní Evropy svůj způsob dalšího rozvoje státu a společnosti. Při zachovávání řady vazeb, vzniklých v uplynulých čtyřiceti letech, je ze zahraničněpolitického hlediska markantní první rys: společnost v těchto státech, která je v různé míře v pohybu a transformaci, se zcela jednoznačně otevírá světu a především hledá dříve uměle zpřetrhané vazby k Evropě. Toto úsilí o návrat k Evropě přichází v době, kdy i západní část Evropy je v pohybu a vstupuje do další etapy integračních snah. Již na první pohled lze říci, že toto vření v obou částech Evropy je součástí objektivního civilizačního proudu, který je předznamenán třetí technologickou revolucí /robotika, elektronické propojení informací ap/.

Společnosti, tak jak se na evropském kontinentě utvářely v poválečné čtyřicetileté periodě, reagují na tento pohyb v závislosti na svých podmínkách. A z toho vyplývá druhý markantní rys tohoto pohybu - zatímco západní Evropa se v integračních snahách dostala od fáze hospodářské integrace na práh integrace politické, sociální a kulturní, státy střední a východní Evropy budou muset zřejmě projít krátkou cestu diverzifikace, aby pak našly na jiné úrovni a za účasti objektivních ekonomických stimulů nové možnosti pro integraci nejprve vzájemnou a pak celoevropskou, nenajdou-li ovšem některé z nich vlastní způsob začlenění do širší evropské spolupráce.

2. Evropa stojí dnes historicky opět na předělu své vývojové cesty. Se změnami v SSSR a ve státech střední a východní Evropy končí beze sporu poválečná etapa Evropy, rozdělené do dvou nepřátelských bloků, pohybujících se neustále na hranici konfliktu. Je třeba oddělit události od vývoje. I když může dojít k retardačním výchylkám, vývoj směřuje ke sjednocování Evropy a nikoli naopak. A v této fázi se pro Evropu opět hlavním problémem stává její střední a východní část. Tento prostor, společenské vření, které tu s různou intenzitou probíhá, může být pro západní část Evropy perspektivně zálohou dalšího hospodářského a kulturního rozvoje, ale v současné době je i zdrojem obav z možné destabilizace evropských poměrů v případě, že by překotný vývoj vedl k prudkým konfliktům sociálním, národnostním i případně ideologickým. Proto je tam patrná snaha přestavbě politicko-hospodářských systémů ve střední a východní Evropě spíše pomoci, jak mj. rozhodli i reprezentanti sedmi nejbohatších zemí světa na pařížské schůzce v červenci 1989.

Kvalitativně nový pohyb ve společenství evropských socialistických států se ve světě vykládá z různých hledisek. Z hlediska ideologického se změny ve východním bloku posuzují buď jako další rozvoj teorie socialismu, nebo naopak, jako konečný krach socialismu. Z hlediska řekněme diplomatického se jeví proces změn jako pomalý návrat k tra-

dičním hodnotám v mezinárodních vztazích , jako překonání výjimečné periody poválečného vývoje. Patrně správný bude přístup historický a kulturní, neboť národy této oblasti jsou součástí staré evropské kultury a pocit sounáležitosti s jejími hodnotami a tradicemi nebyl v minulosti nikdy z vědomí tamní společnosti vymazán. To je nakonec patrné i ve způsobu, jakým se některé státy střední a východní Evropy pokoušejí přejít od centrálně řízeného hospodářství k hospodářství sociálně tržnímu a zejména v poznání, že bez reforem politických zatím každý takový pokus ztroskotal.

3. Sjednocování Evropy a integrační snahy mají kořeny už v provádění Marshallova plánu. Jeho dvěma stěžejními podmínkami bylo: a/ příjemci americké podpory budou na jejím základě mezi sebou kooperovat; b/ kontrolu využití pomoci budou provádět USA spolu s dalšími účastníky. Prvním plánovitě integračním útvarem byla Montánní unie z roku 1951 /uhlí, ocel/ a v posledních patnácti letech několik úspěšných pokusů /vytvoření Evropské rady, zvolení Evropského parlamentu všeobecným hlasováním, vytvoření evropského měnového systému, přístup Španělska a Portugalska/ integrační pohyb v západní části Evropy přivedlo až na práh vytvoření vnitřního evropského trhu. Tento vývoj vůbec nejde hladce, naopak v současné době prodělává politika evropského sjednocování jednu z krizí, založenou zatím nepřekonaným rozporem mezi Brity a jejich plánem zóny volného obchodu, a Francouzi, s jejich představou "evropské Evropy", jejíž ideou je skutečná integrace a nikoli jen volný obchod. /Skutečná integrace mezi dvěma či více státy činí mimo jiné i konflikt mezi nimi nemožný./ V současné fázi vidí hlavní favorité evropského společenství, především Němci a Francouzi, jako nezbytný předpoklad upevnění integrace mezi zeměmi Dvanáctky postupnou realizaci společného politického projektu, jenž bude zahrnovat i otázku bezpečnosti v politickém a vojenském smyslu. K To je i hlavní pobídka, vedle perspektivních hospodářských výhod a určitých důvodů povahy morálně humanistické, k obrovskému zájmu o reformní aktivitu v SSSR a v dal-

ších zemí středu a východu Evropy. Ale z různých stran se tam rovněž ozývá varování před konkurenční politikou západoevropských zemí ve vztahu k východu Evropy, což míří hlavně na NSR. I když není v daném okamžiku pravděpodobné bezprostřední začlenění některých socialistických zemí do západoevropských integračních procesů /výsledný tvar by byl nehomogenní a konfliktní v zárodku/, lze si teoreticky představit budoucí společenství, které pojme všechny evropské země s demokratickým systémem a tržním hospodářstvím, tj. i některé státy RVHP. Zatím mají projektanti Společenství své problémy s jinými žadateli o přístup, jako např. s Tureckem, které se zatím neodvažují začlenit do svého programu ze strachu před návalem tureckých dělníků, s Rakouskem, neboť eventuální přístup této neutrální země do integračního seskupení by změnil do určité míry jeho předpokládaný charakter, především by znesnadnil organizaci společné obrany. Existuje řada dalších kritických problémů, které budou ztěžovat integrační postup /vyrovnání sociálního zabezpečení, různý přístup států k některým destabilizačním prvkům společnosti atd./, ale toto společenství prokazuje zatím obrovskou pružnost v překonávání překážek.

Obecně lze říci, že v dnešním kvasu na západoevropské politické scéně, v době, kdy protagonisté budoucího vnitřního trhu se snaží k roku 1993 zajistit si co nejvýhodnější podmínky včetně zakotvení v měnícím se prostoru na východ od NSR, lze nalézt mnohé podněty v hledání optimální varianty čs. reformních pokusů a dalších možností kooperace. Rozhodně jsou k tomu podmínky nyní příznivější, než budou po roce 1992.

4. Je paradoxem, že politika bloků, povahou antagonistických, byla narušena především novým sovětským přístupem k zahraničně politickým realitám a na druhé straně zůstává dnes jako relikvie v mozcích plánovačů vojenskopolitické strategie NATO. Aparáty této a podobných organizací nejsou schopny dostatečně rychle se přeorientovat na novou situaci, základním faktorem jejich strategie je udržení si jaderné odstrašující síly.

Bereme-li v úvahu dosavadní pružnou sovětskou politiku v odzbrojovacích jednáních, je pravděpodobné, že sověti přistoupí na snížení a relativní vyrovnání konvenčních sil v Evropě při zachování minimální jaderné odstrašující síly, což jim, myslím, v dané fázi docela vyhovuje. Jejich projekt pro Evropu však spočívá již na jiných základech než vojenských. Myšlenka "celoevropského domu" je sovětskou koncepcí demilitarizace vztahů Západ-Východ, a vrátíme-li se k dopisu Gorbačova letošní červencové pařížské schůzce sedmi nejbohatších zemí, pak i koncepcí integrace socialistických států do západoevropské ekonomiky. Základní představou, a asi správnou, je stupňovitý postup k dosažení tohoto cíle. Prvním stupněm by mělo být uzdravění hospodářství socialistických zemí a podle sovětských představ povýšení úrovně jejich vlastní integrace. Jejím vrcholem by bylo vytvoření jednotného socialistického trhu. Je to ovšem cíl z dnešního pohledu iluzorní, i když by to mohla být jedna z cest, jak uplatnit silné ekonomické postavení Československa v tomto prostoru. Myšlenka společného evropského domu jako rámce postupného sbližování obou částí Evropy naráží ovšem v rozhodujících politických kruzích Západu na základní nesouhlas s účastí SSSR v tomto procesu. Byť i západní části Sovětského svazu bezesporu do Evropy patří, jsou podle západní interpretace součástí federativního státu, jehož těžiště spočívá v Asii a jehož hlavním zájmem bude postupně především tichomořská oblast.

5. Už dnes je patrno několik faktorů, které ne-li zpochybňují, tedy alespoň zeslabují věrohodnost výše uvedených záměrů. Především stabilita dosavadního systému, na jakém je postaveno společenství socialistických států, je oslabena. Ve Varšavské smlouvě i v RVHP vznikla nová situace, kdy každá socialistická země hledá svou rozvojovou cestu, a to v rozmezí různých variant: od důsledného uplatnění národního sebeurčení a otevření ekonomiky až po státy, odmítající buď jenom politické anebo i hospodářské reformy. Aplikací sovětského teoretického závěru o nadřazenosti národních zájmů nad internacionálními /přičemž základem pro vzájemné vztahy má být

90

"rovnováha zájmů"/, dochází mezi jednotlivými socialistickými zeměmi až ke konkurenčním střetům a politickým konfliktům , a bude k nim zřejmě docházet i v budoucnu, ve vzájemných vztazích, v mezinárodních otázkách i na půdě třetích zemí.

Dezintegrační tendence jsou už ve Varšavské smlouvě patrné. Čím více se politika některých těchto států osamostatňuje vůči SSSR, tím silnější je tlak na změnu principů, na kterých je založen spojenecký systém. Poláci žádají záruky od Sovětského svazu, že už nikdy sovětské jednotky nebudou intervenovat ve Varšavském paktu z ideologických nebo politických příčin. Veřejné mínění v těch zemích, ve kterých je možnost svobodného projevu, je stále výrazněji proti pobytu sovětských vojsk na jejich území. Vlády zatím jsou v této věci opatrné, ale parlamentní systém, který tu zapouští kořeny, dá tuto otázku jednou, a možná brzy, na pořad dne. Sovětská politika sice deklarovala ústup od "sfér vlivu", ale zatím trvá na "sféře bezpečnostní" a z toho důvodu se patrně nenechá přinutit k nějakým radikálním ústupkům ve své bezpečnostní politice, navíc bez nějaké výhody, poskytnuté Západem.

Domnívám se, že mezi změnami ve Varšavské smlouvě, se kterými ostatně sověti počítají, by na prvním místě měly být změny v základní kolektivní bezpečnostní smlouvě i v dvoustranných spojeneckých smlouvách, a to tak, aby jejich výklad nepřipouštěl žádnou možnost ozbrojeného zásahu jako kupř. v Československu v srpnu 1968. K tomu bezpochyby Maďaři, Poláci a zanedlouho i v NDR budou požadovat, aby Varšavský pakt nebyl podpůrným spolkem pro vládnoucí skupiny, které se k moci dostaly jinak než parlamentní soutěží. Sověti dnes naznačují, že sice východní Evropa pro ně není už tak významná jako nárazníkové pásmo, ale staré názory na tuto věc jsou ještě hluboce zakořeněné zejména v armádních kruzích. V každém případě ta fáze změn ve střední a východní Evropě, která se bude týkat změn na vojenské mapě, bude asi nejrizikovější, zejména budou-li tyto změny probíhat paralelně s vývojem v německé otázce. A to je další rizikový faktor

v této oblasti.

Zbychlený vývoj v NDR postavil náhle znovu do popředí několik základních problémů evropské politiky a ukázal, že německá otázka má ještě jiné varianty řešení než jenom ji, slovy Gorbačovými, odkázat historii. NDR je pilířem sovětské vojenské politiky v Evropě; NSR a NDR dnes jediné v denní realitě představují rozdělení Evropy; oslabení pozice NDR ohrožuje status quo v Evropě, na kterém zakládá svou evropskou politiku SSSR. Jestliže ale platí politika národního sebeurčení a SSSR ji bude respektovat, může dojít v NDR k několika variantám vývoje. I když se prosadí varianta demokratizace a reforem směrem k tržnímu hospodářství, která by byla partnerům ve Varšavské smlouvě přijatelná, povede liberalizace politických poměrů a přirozený směr uvolněného podnikání v NDR k postupnému sblížení s NSR a tím patrně i ke ztrátě národní identity, jejíž vědomí se nikdy zcela po dobu trvání tohoto státu nepodařilo tamnímu vedení v lidu rozšířit. Pokud nedojde k nějakým zvratům, vývoj si proklestí cestu tímto směrem a na jeho konci se objeví zbytečnost hranice mezi úzce kooperujícími oběma německými státy. I když by výsledným tvarem byla třeba jen jakási konfederace, už dnes představa osmdesátimiliónového výkonného německého společenství vyvolává obavy mezi západoevropskými partnery Německa a bezpochyby i na východ od NDR. Není tak zajímavé, zda připustí SSSR tento vývoj bez jakýchkoli ústupků ze strany Západu /například neutralizace této zóny/, zajímavější je, že pod dojmem této perspektivy dochází v řídících kruzích některých západních zemí k úvahám o tom, že jako protiváha k německému kolosu by mohla být účinná celoevropská politika "společného domu", v níž by ovšem země střední a východní Evropy hrály postupně výraznější roli. Nová situace v NDR vyvolaná exodem tisíců lidí a politickým napětím v zemi, naráz oživila z různých stran řadu problémů spojených s německou otázkou, od dosud neuzavřené mírové smlouvy až po aktivizaci revanšistických nálad. I v tomto případě je třeba oddělit události, jedno-

tlivosti, od vývoje, který překvapujícím způsobem odsunul všechny dosavadní úvahy o tom, že německá otázka bude řešena až někde na konci sjednocovacího procesu v Evropě. Ukazuje se, že bude spíše zkušebním kamenem, ne-li základním kamenem společného evropského domu.

6. Stav vojenskopolitického klidu mezi velmocemi je rámcem pro jejich aktivní součinnost na různých úrovních a v řadě problémů. Tato součinnost přivedla novou americkou administrativu po čtyřicetiletech ke změně zahraničněpolitické koncepce vůči bloku socialistických států. Sovětské politice demilitarizace a demokratizace mezinárodních vztahů odpovídá americká strana opuštěním tradiční politiky "zadržování". V projevu prezidenta /květen 1989/ byly vyhlášeny nové americké cíle v evropské politice - vytvoření "Evropy jedné a svobodné" nikoli silou, ale podporou reformního úsilí v zemích střední a východní Evropy. /Rovněž i tento geografický termín nahrazuje dřívější pojmy jako "východní" či "sovětský" blok./ Sice vedení a praktickou organizaci podpory reformních změn na východě Evropy přenechávají napříště USA silným zemím západní Evropy, ale zároveň základní rysy nové politiky vůči státům Varšavské smlouvy podřizují vztahům USA-SSSR. Zřejmě už probíhá a bude pokračovat celá škála americko-sovětského vyjednávání na základě pravidla "ústupek-výhoda". První výsledek je patrný ve zřejmém souhlasu SSSR se systémovými změnami v zemích střední a východní Evropy v takovém rozsahu, který zřejmě připouští až opuštění RVHP, nikoli však Varšavské smlouvy. Politické a vojenské kontroly této oblasti se SSSR zatím nevzdá. V zájmu zachování rovnováhy na evropském kontinentě se USA nebudou pokoušet /alespoň zjevně/ tuto sovětskou pozici destabilizovat.

7. Československá zahraniční politika se ocitá nejenom na evropském kontinentě, ale i ve "třetím světě" ve zcela nové situaci, která přináší nová úskalí, ale i nové možnosti a příležitosti. Vývoj ovšem postupuje rychle a základní otázkou v západní i východní části Evropy není, zda integrovat do tvořícího se celoevropského sdružení států potřeby a aspi-

race těch zemí RVHP, které jdou demokratizační a reformní cestou, ale j a k, za jakých podmínek a v jakém časovém rozmězí tak učinit. To mění radikálně povahu vztahů Československa k partnerům v socialistickém společenství, neboť v nich bude stále víc převládat tvrdý požadavek účelnosti a výhodnosti /nacionální zájem je povýšen nad internacionální, přičemž politika má vždycky tendence k sobeckosti/. Nové politické podmínky na evropském kontinentě signalizují nové možnosti pro ČSSR. Není jiné alternativy než tyto podmínky studovat a naučit se je využívat pro potřeby státu. Vyžaduje to nově analyzovat a přehodnotit dosavadní priority čs. zahraniční politiky a zúžit její globální, neúměrně nákladné zaměření.

30.10.1989

Jaroslav Šedivý

Milan Hübl

Současné Československo, jeho národně-národnostní problémy

Vztahy Čechů a Slováků v souvislosti s připravovanou novou ústavou, stejně jako formulace postavení menšin - maďarské, ukrajinsko-rusínské, polské a německé v nové ústavě by měly být středem zájmu české veřejnosti v Československu jako dvounárodním a vícenárodnostním státě. Přitom však česká širší veřejnost o nich neuvažuje a nedbá jich, ač jsou pro budoucnost státu dosti závažné. Příznačná je atmosféra kolem všeobecně známého projevu generálního tajemníka v Červeném hrádku 17. července. Reagoval tam jistě "very simple" na požadavek z pléna aktivu po zrušení slovenských stranických a státních orgánů a obnovení unitárního státu a strany, ale byť zjednodušeně, tak politicky správně odmítl takové požadavky, neboť jejich realizace by vyvolala roskol mezi Čechy a Slováky. Brát se primitivismu odpovědi je snažší než zamyslet se nad krátkozrakostí požadavku unitarizace.

Psát o problematice Slovenska je pro českého autora dnes mnohem těžší než v šedesátých letech, kdy zde bylo možné dostat snadno kterýkoliv slovenský časopis, kulturní život byl běžně k dostání na všech stáncích a i osobní vztahy byly mnohem intenzivnější a častější než dnes. Kdo dnes sleduje třeba diskusi v Literárním týdeníku, natož aby se dostal k samizdatovým časopisům jako jsou Bratislavské listy nebo literární časopis Fragment? Zvláště ten - podle několika čísel, jež jsem viděl - vypadá velmi slibně a věnuje značnou pozornost i české literatuře. Podílejí se na něm Martin M. Šimečka, Marta Prišová, Ivan Hoffmann a další mladí literáti a publicisté. Vždyť my v Praze ani nevíme, že existuje Brněnská verze Střední Evropy, vydávané v Brně, kde probíhá již po čtyři čísla diskuse o Moravě, moravanství, osobitostech tohoto regionu a jeho budoucích aspiracích. České prostředí je k těmto věcem dosti hluché a Pražané si myslí dosti často, že mimo Prahy není život. Pak, když se situace vyhrotí a spadnou jim klapky z očí, nestačí překvapením zírat. Pokusíme se aspoň některé problémy z krajiny tam za Lanžhotem nazmudřit, jak jsem je tam osobně zaznamenal nebo vyčetl z Literárního týdeníku.

Slovenská přání k nové ústavě

Literárny týždenník věnuje na Slovensku poměrně nejvíce pozornosti i místa diskusi o nové ústavě, nesrovnatelně více než v Praze Tvorba a Kmen dohromady. Jako prvořadý požadavek se ze slovenské strany objevuje požadavek, aby v duchu ústavního zákona o čs. federaci byla vytvořena nejen nová ústava federace, ale rovněž vlastní ústavy obou národních republik - ČSR a SSR. Argument - slovenský národ stejně jako český má právo na vlastní národní státnost, která však není dosud dobudovaná a dotvořená, neboť řada správních ustanovení zákona o federaci z roku 1968 nebyla dosud plně uvedena v život.

Další požadavek je vybavit národní republiky všemi atributy státnosti včetně vlastní vlajky a znaku. To v případě Slovenska znamená obnovit používání slovenské trikolory bílo-modro-červené, která byla slovenským symbolem již za Uherska, používala se na Slovensku za první republiky. Za války byla zatlačena stranickou vlajkou HSLS, napodobeninou nacistické vlajky se svastikou - s bílým kruhem na modrém poli s červeným dvojitým křížem uprostřed. V povstání vlály slovenské trikolory vedle československé vlajky. Při změně ústavy v roce 1960, kdy omezená politická autonomie byla nahrazena velmi omezenou kulturní autonomií, bylo používání slovenské trikolory postupně potlačeno, stejně jako znovu po roce 1969. Není důvodu se tomuto přání z české strany vzpěčovat, vždyť např. bavorské modro-bílé vlajky na bavorských institucích vždy vlají vedle vlajky německé, aniž to ohrožuje integritu spolkového státu.

Pro Čechy by přitom vyvstal problém jakou vlajku by měla mít česká republika, když vlajka s modrým klínem je vysloveně vlajkou celé republiky nyní federalizované a jako taková byla také vytvořena po roce 1918. Bílo-červená vlajka českého království vyšla z paměti, navíc by vedla k záměnám s vlajkou polskou a opomíjela Moravu. Takže by asi nejlepší bylo obnovit bílo-červeno-modrou trikoloru, jaké se užívalo za protektorátu.

Další slovenský požadavek je obnovit historický znak Slovenska: tři vrchy v modré barvě s bílým dvojramenným křížem na červeném pozadí. Nebyl přijat novotvar, který v roce 1960 tento znak nahradil. Obrys Kriváně s vatrou na prsou českého lva vyvolává námitky dvojího druhu. Jednak se slovenská veřejnost s tímto znakem neztotožnila a nepociťuje jej jako svůj národní a státní symbol a za druhé cítí

doznívat v jeho umístění jako doplňku na prsou českého lva nerovnoprávné postavení Slovenska za Novotného. Proto se v diskusi požaduje, aby obnovený slovenský znak byl umístěn symetricky vedle českého lva. Moravané se však mohou ozvat s požadavkem po zařazení moravské orlice a Opava může požadovat zařazení slezské orlice. Lze mít také dva znaky. Malý se znakem českým a slovenským a velký i s moravskou a slezskou orlicí. Pro heraldiky by nemělo být problémem sestavit takové znaky při respektování všech heraldických regulí. Obávám se však vzhledem k tomu, jak kabinetně probíhá dosavadní přípravná práce na ústavě, že k tomu zatím nebudou mít příležitost.

Menšinová_práva_Maďarů na Slovensku_a Slováků_v Maďarsku

Před několika lety probíhala v maďarských sdělovacích prostředcích intenzívní kampaň, na níž se podílela i maďarská exilová publicistika, obviňující Slováky z násilné asimilace Maďarů na Slovensku a likvidace menšinových škol. Letos se ji maďarská televize pokusila oživit a vysílala 3.4. 1989 program: "Československo. Osud maďarské menšiny." Měla však bumerangový účinek. Ozvali se na ni představitelé slovenské menšiny v Maďarsku velmi důrazným protestem, jaký zřejmě nikdo v Maďarsku nečekal. Adresovali svou odpověď Pozsgayovi, Szüresovi a sdělovacím prostředkům. Jediný, kdo ji však otiskl, byl bratislavský Literárny týždenník /č. 27, Ohlas na reláciu MTV Panoráma Zamlčený protipól/. V Maďarsku při vší svobodě projevu nebylo stanovisko dosud zveřejněno, protože obsahuje otřesná fakta o postavení Slováků a nepřímo i ostatních menšin v Maďarsku a staví do velmi kritického světla maďarskou asimilační politiku.

Tak především pokles počtu Slováků v Maďarsku za 45 let ze 400 tisíc v roce 1945 jich současná maďarská statistika přiznává jen 9 tisíc. Je pravda, že část Slováků po válce v rámci výměny obyvatelstva repatricvala na Slovensko, ale zdaleka ne tolik, aby jich zbylo 9 tisíc. Představitelé Slováků odhadují jejich současný počet na 120 tisíc. Proč odhadují. Protože při maďarském sčítání lidu se nezjišťuje národnost, ale po starém c.k. mustru obcovací řeč a tak je kromě babiček možné všechny Slováky, mluvící kromě slovenštiny i maďarsky, zahrnout mezi Maďary.

Z ohlasu představitelů slovenské menšiny v Maďarsku vyplývá, že nemají žádnou slovenskou mateřskou školu, žádnou slovenskou zá-

klední školu, ani žádnou střední školu. Ve dvou případech - v Budapešti a Békešské Čabě existují školy s gymnáziem se slovenskou vyučovací řečí. Přitom se tam slovensky vyučují jen tři předměty: slovenština, dějepis a zeměpis a převážná část výuky probíhá v maďarštině. Nemají žádné vlastní divadlo, zatímco Maďaři na Slovensku mají dvě: v Komárně a v Košicích; Ukrajinci a Poláci, ač jsou méně početní než maďarští Slováci, mají po jednom: v Českém Těšíně a Prešově. A tak by se dalo pokračovat. Nelze se divit rozhořčenému hlasu slovenských představitelů z Maďarska, když prohlašují, že Maďarsko je jedinou zemí v střední Evropě, která má školy s národnostním vyučovacím jazykem jen na papíru.

Nikdo v Maďarsku na tuto obžalobu neodpověděl. Nezůstala však jen hlasem volajícího na poušti. Na rozdíl od situace před několika lety, kdy dr. Duray popíral, že by existovaly jakékoliv národnostní problémy v Maďarsku, tentokráte se ozvaly dva maďarské hlasy ze Slovenska a ne ledajaké. Maďarský spisovatel László Dobos napsal otevřený dopis Imre Pozsgayovi, kde vyslovuje znepokojení nad tím, jak se v Maďarsku zachází se Slováky a zřejmě i s jinými menšinami: "Nás se tato trpká slova musí dotýkat více než kohokoliv jiného, trpká skutečnost asimilace Slováků, tento pojem je pro mne děsivý!" A doporučuje, aby nová ústava zaručovala kolektivní práva národností, právo užívat na veřejnosti mateřského jazyka, ve věci školství podle příkladu maďarských škol na Slovensku zaručit obdobná práva menšinám v Maďarsku. Právo používat svých národních symbolů, atd.

Obdobné a trochu z jiného zorného úhlu se vyslovil bývalý poslanec Sněmovny národů FS, Rezső Szabó. Zajímá kritické stanovisko k článku v Magyar Hirlap ze 23.2. 1989: K regulačným princípom ústavy Maďarska pod záhlavím Národnostní práva. Má obavy, že nezaručuje národnostem v Maďarsku skutečná národnostní práva. Především doporučuje, aby po příkladu čs. zákonů o federaci a o postavení národnostních menšin byla uznána skutečnost, že Maďarsko není národním, ale národnostním státem, což nelze dále zamlčovat ani v ústavě obcházet. Szabó se pozastavil nad prací spojené s přípravou čs. ústavního zákona o postavení menšin a říká, že jej považuje za slibné východisko k vytvoření nové čs. ústavy, byť jde o dosud nedokončený pokus o zabezpečení rovnosti a rovnoprávnosti. Ve světovém měřítku téměř jedinečný - říká Szabó doslova. A zejména doporučuje do maďarské ústavy převzít precizní a pěknou formulaci československou "Občan svobodné rozhodu-

je o své národnosti podle vlastního přesvědčení. Příslušnost k jakékoliv národnosti nesmíše být žádnému občanovi na újmu při jeho uplatnění v politickém, hospodářském společenském životě. Zakazují se všechny formy útlaku směřující k odnárodnění". Smabó chce získat maďarské veřejné mínění pro takovéto řešení i v Maďarsku. Jenže jeho text nebyl v Maďarsku vůbec zveřejněn. Jak může dojít sluchu?

Jak čelit nepravdám

Právo lidu, které dosud tuto tématiku zanedbávalo, si najednou v čísle 7, 1989 uvědomuje, že je nutné čelit maďarské propagandě a stavět proti ní přesvědčivá fakta. Dosud si tohe v zahraničí všímaly jen slovenské časopisy. Nyní vyšla v USA další publikace The Hungarians: Divided nation /Maďaři: rozdělený národ/ s příspěvky 21 autorů, kteří zpochybňují mnoho v dějinách vzájemných vztahů, obhajují asimilační politiku vůči Slovákům v minulosti, obhajují podíl Maďarska na dělení Československa v roce 1938, zábor zakarpatské Ukrajiny v roce 1939, pikantní je, že u nás se zlobí o Stalinovi, jak nám nevrátil Podkarpatskou Rus, ale že ji zabrala v letech 1938-9 hortyovské Maďarsko, se jakoi zamlčuje. A mlčí to snad už ani nevědí. Až po silácké výroky o genocidě Maďarů na Slovensku, zřejmě v dunajské kotlině velmi oblíbené. Autor recenze J.M. vyzývá autory doma i v cizině uvést na správnou míru značný počet tvrzení publikace. Bylo by prý načase, aby v Praze, Bratislavě pochopili potřebu takové publikace. Dosud to byly spíše zahraniční české časopisy, které se tematice vyhýbaly. Tak když jsem upozornil na tento šovinisticko-iredentistický proud v maďarské publicistice na „modrou knihu" a napsal jsem studii Postavení a problémy maďarské menšiny na Slovensku, ujal se jí jen dr. Martin Kvetko. Ač je to text již z roku 1985, dosud není českým čtenářům zcela dostupný. Až nyní, když zní maďarské polnice "Hrr na Trianon", značné probuzení. Pozdě, ale přece.

179

Io.Io. 1989

O príjemnom aspekte jednej nepríjemnosti

Spisovateľ môže hovoriť o tom, prečo píše. Skôr či neskôr o tom hovoriť aj musí. Ľudia sa zvyknú zaujímať o jeho motiváciu či názory, niekde i o jeho honoráre, ak vyjadrujú úspešnosť alebo popularitu. Ale môže spisovateľ hovoriť o tom, prečo je prekladaný? Ak sa neprekladá sám - sotva. Ťažko sa môže rozhodnúť "byť prekladaný", toto dôležité rozhodnutie musí spraviť niekto iný. Býva to prekladateľ, kto dostáva otázku, prečo tohoktorého spisovateľa preložil.

Spisovatelia sú pochopiteľne prekladaní radi. Veď ich diela sa takto stávajú prístupné ďalším čitateľom, znovuožívajú, ak je, pravda, preklad dobrý. A tak hoci spisovateľ nemôže hovoriť o tom, prečo bol preložený, nie je mu ľahostajné, a k o preložený bol.

Keď som nedávno uvažoval o svojom prvom texte preloženom do angličtiny, nemohol som veľa povedať o tom, či to bol preklad vydarený. Nikdy som nebol v Anglicku a angličtinu ovládam zle. Navyše som lúštil iba cenzorovu verziu pôvodniny. Toto sklamanie ale onedlho vyvážil zážitok, keď iný môj text bol preložený dobre, do reči, ktorú dôverne poznám, hoci písať sa ňou neodvažujem iné, ako listy priateľom. Držal som v ruke skutočne živý preklad, ktorý uchoval ducha predlohy a citlivo rešpektoval zákonitosť štýlu. Nebol to preklad otrocky verný, šťastne operoval slangovým výrazom tam, kde v mojej rodnej reči chýba, no v prostredí, kde sa preklad číta, je bežný. Blízka mi bola i forma, v akej sa mi text dostal do ruky. V duchu tradície samizdatových edícií, akými sú Petlice, alebo Expedice, bol v záhlaví opatrený inštrukciou o dôvernosti, riadky neboli zalamované do neosobných stĺpcov, ohmataný žltý papier, ktorý dobre saje cyklostylovú farbu, referoval o čitateľskom záujme, kľúčová veta textu bola volnou rukou podčiarknutá večným perom.

Jednalo sa o preklad do češtiny. Dôverne poznám túto reč - ako dieťa som v nej paralelne s rodnou slovenčinou objavoval svet. Preto si trúfam povedať, že viem na češtine oceniť ako sa neustále vyvíja v svojej hovorovej forme, ako vie byť vzletná v poézii, ako archaická, ak má vyjadriť atmosféru minulú, pričom sa súčasne dokáže zmocniť tak poetiky amerických beatnikov, ako tisícročného odkazu Číny.

Rozhodne nepatrím medzi tých, ktorí preklad slovenského textu do češtiny podceňujú. Považujem za pochopiteľné, že i väčšina

českých spisovateľov dáva prednosť českému prekladu pred slovenským originálom. Vidím príčinu v tom, že česká a slovenská kultúra sú celkom odlišné a jazyková príbuznosť češtiny a slovenčiny iba mýli. Dobrá znalosť českého prostredia mi umožňuje vnímať slovenčinu ušami /očami/ Čecha, ktorý ak nemá povedomie slovenských kultúrnych súvislostí, slovenského fenoménu /a myslím si, že toto povedomie v Čechách nie je bežnejšie, ako povedzme povedomie fenoménu francúzskeho/, vníma moju reč ako "nedokonalú češtinu, čo sa mu pri poľštine, alebo srbštine určite nestane.

Dôverná znalosť češtiny ma žiaľ i čosi stojí. Svoje texty nemôžem publikovať bez konzultácie slovenčinára, lebo sú "bohaté" na bohemizmy, na neslovenské slovné spojenia a na množstvo gramatických chýb. Ak som teda povedal, že v češtine píšem iba listy a že sa do češtiny neviem preložiť, má to hlbšiu príčinu, než rýdzo jazykovú. Súvisí to s tým, ako ma určuje duchovný rozmer slovenskosti, súvisí to so snahou o adekvátne verbálne uchopenie komunikácie v princípe neverbálnej. Jediný môj doterajší pokus preložiť sa do češtiny, ktorým bol článok v minuloročnom vianočnom čísle Svobodného slova, zákonite stroskotal práve na bariére, o ktorej pritom tak dobre viem: stroskotal na tom, že čeština je slovenčine záludne podobná. Na moje veľké prekvapenie sa mi nepodarilo do češtiny účelovo preniknúť, stať sa príležitostne Čechom. Odvtedy hľadám prekladateľa.

A odrazu, za okolností, keď som to najmenej čakal, som zistil, že prekladateľa mám a samoľúbo som vychutnával vety, ktoré mi hovorili z duše. Článok má správne názov "S walkmanom v Bratislave", čo ale prekladateľ nemohol vedieť, pretože bol odkázaný na nahrávku z rozhlasu Slobodná Európa. Jedná sa o fejtón z augusta tohto roku, ktorý pod rúškou priehľadnej zápletky s novým walkmanom /o ktorom v závere poviem, za aké honoráre som si ho kúpil/, má za cieľ výslovne sa udať úradom, ktoré prenasledujú slušných ľudí tak rafinovane že zostať na slobode človek občas paradoxne pocituje ako trest. Prekladateľ výborne vystihol za transparentnou slovenskou vetou, ku ktorej si Slovák automaticky domýšľa latentne prítomné emócie, to nabrúsené ostrie, ktoré čeština smie /a mala by či dokonca musí/ vyjadriť explicitne, rozohrať údernejšou dikciou, dôsledne dopovedať.

Nemám v úmysle sa tu šíriť, ako som sa k tomu prekladu dostal, bolo to za okolností, ktoré s literatúrou súvisia iba politicky, teda okrajovo. Vyšetrovateľ, ktorý mi ho ukázal, konal tak v mojom najvlastnejšom záujme, kvalifikovane citujúc paragraf, ku

ktorému som sa podľa jeho mienky nebezpečne priblížil. Nie je nezaujímavé, že sme nad českým prekladom sedeli dvaja Slováci. Predstavuje to dnes rovnaký symbolický signál, ako keby sme v inom historickom kontexte sedeli nad prekladom ruským, nemeckým, alebo maďarským. Čeština naznačuje centrálny /federálny/ interes, absencia slovenčiny, teda originálu, upozorňuje na miestny nezáujem, alebo na miestnu lenivosť... ale o tom nemám v úmysle sa dnes šíriť.

Mám prekladateľa do češtiny, výborného, a hoci poznám iba jedno jeho dielo, tuším, že asi spracoval i seriál mojich prísloví. Viem, že v českom prostredí sa slovenským originálom nepresadím a napadlo ma, že by bolo možné vyhnúť sa duplicitnej práci, keby sa mi jestvujúci prekladateľ ozval. Hádam by sa našla i forma, ako mu bezpečne doručiť i iné texty, ktoré sa síce nehodia do rozhlasu, ale v okruhu čitateľov Monitoru by o ne mohol byť záujem. A konečne, i môj prejav uznania by mne neznámemu prekladateľovi mohol dobre padnúť, ak svoju prácu robí rád. Využívam teda neskromne túto príležitosť, aby som mu oznámil svoju adresu a ponúkol mu spoluprácu.

Doba zreje k spoznávaniu sa neúnosne rozdelených literatúr. Nadväzovanie osobných kontaktov medzi autormi rôznej orientácie má veľké perspektívy. Kým v kruhoch, pre ktoré pracuje môj prekladateľ do češtiny, jestvuje intenzívny záujem o nezávislú tvorbu, z našej strany evidujem pretrvávajúcu nedôveru. Pokus o zrušenie bariéry, ktorá nás oddeluje od našich tajných čitateľov, nepovažujem za zbytočný. I oni však môžu spraviť čosi pre to, aby sa dialóg zbytočne neodkladal: mohli by vrátiť spisovateľom ich texty a knihy, ktoré už za tie roky musia mať dávno prečítané.

Ivan Hoffman, Zochova 16/XII, 811 03 Bratislava. /Mám i telefón, ale zistil som, že je odpočúvaný./

Havel od začátku

Ke všem slávám a cenám dostal Václav Havel v tyto dny i dárek, který je pro spisovatele poctou nejpatřičnější: knihu svých textů z let 1983-1989. Do knihy byly zařazeny všechny texty, t.j. eseje, články, rozhovory a prohlášení, které Havel napsal po propuštění po svém nejdelším věznění, v dodatcích jsou pak i texty ze začátku Havlovy publicistické činnosti. Vydání je tak pohotové, že stihlo téměř všecko, kromě toho, co už stihnout nemohlo, totiž skvělou Havlovu přednášku, připravenou pro slavnostní převzetí Mírové ceny německých knihkupců. Slyšel jsem tuto řeč v trojím provedení, v provedení autora, pak Jana Třísky a Maxmiliána Schella. Působivost Slova o slově v projevu obou herců mě doslova přikovala ke křeslu, na kterém jsem seděl. Tak to ale má být, divadelní autor píše své věci pro hereckou dikci.

Havlova nová kniha se jmenuje Do různých stran a vyšla v Československém středisku nezávislé literatury v Scheinfeldu, uspořádal ji Vilém Prečan, který napsal úvodní poznámku, ediční poznámku a se spolupracovníky, kteří jsou v úvodu vyjmenováni, doplnil knihu přehledem životních dat a událostí a takřka kompletní bibliografií Havlových děl v češtině i jiných jazycích. Havel tedy nemá v této knize jen své texty, ale také souhrn všech informací o osudech svého díla, které by dnes on sám mohl podat asi ztěží. Bez ohledu na myšlenkové bohatství, kterým se čtenář v knize potěší, budí sám předmět - kniha úctu k pečlivosti a přesnosti, s jakou je to vše uděláno. U Havlových spisovatelských přátel by mohla tato vydavatelská komplexnost vzbudit i závist, se kterou budou ovšem uvnitř statečně bojovat. Když už je o tom řeč, chtěl bych upozornit i na to, že v angličtině má Havel stejně pečlivou vydavatelku a komentátorku svých her v Markétě Goetzové-Stankiewiczové, Vaněk's Plays, 1989.

Spáchal bych nesmysl, kdybych se pokoušel komentovat třeba jen i ty nejdůležitější Havlovy texty z knihy a ukápnout za každým nějakou tu chválu nebo charakteristiku, kniha má 526 stran. Čtenáři československých samizdatů nejdůležitější texty již četli a mají v paměti i čas a situaci, které je rámcovaly. Mne zaujaly texty starší, které jsou zařazeny v dodatcích a které jsem dosud nečetl. Z nich pak především Havlův dopis Alexandru Dubčekovi

z 9. srpna 1969.

Ale ještě než se zastavím u tohoto dopisu, ze kterého se dá podle mého odvodit myšlenková anamnéza Havlových politických postojů, které dnes v jakési legendizující zkratce obíhají ve světových masmediích, nedá mi, abych neocitoval několik vět z Havlova projevu na konferenci Svazu československých spisovatelů v červnu 1965. Havlovi bylo tehdy 28 let.

"Všimněme si například jen toho, jak často je dnes důležitější to, jakých slov používáme, než to, o čem mluvíme! Slovo - jako takové - přestává být znakem pro kategorii; získává jakousi okultní moc proměňovat jednu skutečnost v druhou; neargumentuje se myšlenkami, ale pojmy. A tak najednou stačí, aby bylo použito čarovné slovo "disproperce", a neomluvitelný diletantismus je náhle nejen omluven, ale dokonce snad i povýšen na jakousi historickou nutnost; stačí, aby sadismus byl oblečen do honosného pojmu "porušování socialistické zákonnosti", a hned se nám už nejeví v tak zlém světle; stačí, aby se spadlé římsa nazvala lokalitou a kritika údržby domů kritikou komunální, a hned máme pocit, že se vlastně nic tak hrozného nestalo;" /str. 378-379/

Jak vidět, má Havlova filozofická promluva ve Frankfurtu nad Mohanem svůj začátek již zde. Konec konců lze v těchto několika větách najít klíč k povaze Havlových her. Nechci tím říci, že Havel rozvíjí celý život jedno téma, chci spíše upozornit na to, že si již v mládí otevíral způsobem sobě vlastním dveře k noetické záhadě slova a skutečnosti, jazyka a jím sprostředkovaného přístupu ke světu. Tato záhada ho vzrušovala a domníval se vidět v ní překážku k zřetelnému pojmenování lží, do kterých je zapředena společnost. Havel už tehdy podnikal výzkumy nástroje, se kterým měl celý život zacházet. Podivuhodné je, že se náš mladík vydal tímto směrem téměř ve stejné době, kdy řešení záhady velmi sofistikovaně prozkoumávali filozofové jazyka a přírodovědci jako Popper, Kuhn, Lakatos a jiní. Tedy v době, kdy se hledalo nějaké paradigma, které by zmírnilo důvodné podezření, že jazyk je velmi nespolehlivým nástrojem k jednotnému popisu problémů, které se vynořily před přírodními vědami. Náš mladík měl štěstí, že prošel bez úhony kolem rozšířené marxistické jistoty, že objektivní realita existující nezávisle na vědomí, je tímto vědomím spolehlivě popsatelné. Je to v Havlově případě lákavé téma a já ho doporučuji nějakému příštímu doktorandovi. Ten snadno zjistí, že nedůvěra ke

slovu a tím pádem k totalitnímu nároku na jedno jediné pojetí světa a člověka se táhne celým Havlovým dílem. Výraznou tečkou za tímto tématem je kratická hra, která se jmenuje Chyba.

Já se však chci zabývat dopisem, který Havel napsal v předvečer prvního výročí srpna Alexandru Dubčekovi. Havlovi bylo 32 let a dopis je doprovázen mnoha omluvami, aby si adresát snad nemyslel, že mu chce mladý spisovatel radit. V jádře je však už tento dopis stručným definováním všech dalších Havlových politických postojů a vášnivý étos tohoto apelu klade již základy Havlova rozhodnutí pro život v pravdě a pro preferenci mravního postupu v politice. Havlovo vidění celého československého dilematu té doby bylo jasnozřivé a Havlovy pesimistické prognózy se splnily. Jeho politická orientace v dosti nepřehledné době, zastřené navíc dosti dovedným přikrášlováním politiky tvrdé reality a menšího zla, byla i po všem, co dnes už víme, podivuhodně jasná. V té souvislosti se v dopise velmi vaňkovsky vyjímá věta:"Člověk nemusí být příliš zkušeným politickým pozorovatelem /a já jím rozhodně nejsem/ ..."

Havel předložil Dubčekovi tři možnosti chování, které mu doba nabízí. První charakterizoval jako možnost "provést obsáhlou sebekritiku, přiznat slabost a zaslepenost svého vedení, přistoupit kompletně na sovětskou interpretaci československého vývoje ..." /str. 424/ Nechce se mi ani vypočítávat, kolik politiků této možnosti bez skrupulí a bez hanby využilo.

Druhou možnost vidí Havel v mlčení "... tiše se podrobíte přijatému usnesení a budete vyčkávat věcí příštích." /str. 425/ A opět se mi nechce vypočítávat, kolik lidí se chytilo této možnosti, odpovídající prastaré zkušenosti tohoto zeměpisného prostoru.

Třetí možnost, kterou Havel Dubčekovi nabídl, to je už skutečné vyznání víry. Havlovo doporučení Dubčekovi je zdánlivě jednoduché a je koncentrováno do této věty: "Jde tedy jinými slovy o to říci pravdu, trvat na ní a odmítnout vše, co ji staví na hlavu." /str. 426/

Kdyby zůstalo jen u toho, každý politik by mohl s dobrým svědomím odmítnout takový apel jako blábol intelektuála, který si nikdy k politické džungli nečichl, neví, co to obnáší, a létá si v mravních výšinách odtržen dokonale od tvrdé politické praxe. Jenže

Havel nezůstal u této výzvy zaslané poštou do Kostnice, ale velmi podrobně a působivě vyložil v dopise národní důsledky každého ze tří postojů. Jestliže se nezdály třeba dost přesvědčivé tehdy, dvacet uplnulých let jim dodalo váhy, která se nedá sprovodit ze světa utilitární kalkulací s dobovými reálnými možnostmi. Havel bez obalu Dubčekovi naznačil, že "Váš čin nic pozotivního nepřinese, spíš naopak: bude zneužit k dalším represím. To všechno je však zcela zanedbatelné ve srovnání s nesmírným mravním - a tím z hlediska dlouhodobého vývoje i společenským a politickým - významem, který by tento Váš postup měl pro budoucí osud našich národů: lidé by pochopili, že si lze vždycky zachovat své ideály a páteř; že lze čelit lži; že jsou hodnoty, za něž má smysl se bít; že existují ještě vůdci, jimž lze věřit; že žádná okamžitá politická prohra neopravňuje k totální historické skepsi, dokáží-li postižení svou prohru důstojně nést." /str. 426/

Havel by dnes uznal jistě sám, že se tehdy pokoušel naložit příliš velké břemeno na jednoho jediného člověka, že přesunul na anarchistickou stranu oblíbené učení o úloze osobnosti v dějinách. Nechci se teď zabývat otázkou, zda vůdce nebo i třeba deset vůdců správnou odpovědí na Havlův apel mohlo zachránit situaci. Na Havlově textu mě fascinuje to, jak přesně sečetl všechny důsledky, které bude mít opačné chování politiků. To vše se už samozřejmě netýká Dubčeka, ale těch, kteří si z nabídky možností zvolili zcela vědomě tu první. Stalo se, co se mělo stát a co Havel předpověděl: "Jít touto cestou by znamenalo popřít 'v zájmu strany' sebe sama, svou pravdu, své přesvědčení, svou práci, své ideály; poplivat vlastní dílo a zradit všechny naděje s Vaším jménem spojené; ponížit sám sebe a hluboce urazit většinu Čechů a Slováků, kteří vědí, jak věci skutečně byly; vzít lidem poslední jistotu, poslední ideál, poslední zbytky víry v lidskou čest, ve smysluplnost charakterního chování, v lepší budoucnost a ve smysl jakékoli oběti pro celek a uvrhnout je tím hluboko do morální bídy, provázené ztrátou všech vyšších hodnot a vedoucí k všeobecnému rozvoji sobectví, přizpůsobivosti, kariérismu a lhostejnosti k osudům druhých.

... šok z pádu posledního ideálu by nemohl vést k ničemu jinému než k mravní kocovině a marasmu, z nichž bychom se možná nevzpamatovali po celou generaci; byla by to likvidace jak posledních zbytků národního sebevědomí, tak i posledních zbytků důvěry v komunimus." /str. 424/

Citoval jsem tak rozsáhle Havlův dopis hlavně proto, že vyvrací obecnou lidovou pověru, že ve složitých politických krizích nik vlastně nikdo neví, co by se mělo dělat, že v takových situacích je lepší se držet při zemi a že dějiny vůbec jsou násilí, se kterým si obyčejný člověk neporadí. To, o čem Havel píše, bylo tehdy přítomno v národním vědomí a v méně artikulované podobě tušily důsledky mravní kapitulace miliony lidí. Jak už to však v našich dějinách bývá, politikové jednali pouze v zájmu své třídy, jak zní omšelé poučení z Machiavela.

Když se začaly naplňovat Havlovy prognózy tohoto dopisu, začal on sám rozvíjet vlastní poučení z národního sklamání do koncepce nepolitické politiky a kultivace občanského nezávislého postoje. Napadá mi přitom, jak je až podivné, že člověk tak záhy, již na začátku svého zralého myšlení je určen na celou svou budoucnost. Havel v dopise Dubčekovi vypracoval mravní strukturu politického chování a když na ni z politiky nepřišla odpověď, přisvojil si ji sám. Toto chování ho pak přivedlo na místo, na kterém dnes je. Z dopisu to však ještě nevyplývá, v něm je Havel ještě veden představou společnou všem intelektuálům: napsal jsem dopis, řekl jsem vše, co si o tom myslím a to je vlastně vše, co jsem jako spisovatel mohl udělat. Až později si uvědomil, že to není vše, co může intelektuál udělat. Stalo se mu tak to, co mnohým jiným před ním, když pocítili nutnost zaplést se slovem do národního osudu. Nemohu to tvrdit s jistotou, ale pravděpodobně se Havel sám dívá s údivem na posledních dvacet let ve svém životě. Napsal jednoduše dopis, ale asi nezamýšlel naplnit jeho smysl svou vlastní aktivitou a svým vlastním lidským osudem. Ale něco ho asi ponoukalo, aby si sedl a napsal dopis, ve kterém vymyslel vzorec pro svůj životní postoj. Ten ho pak vedl přes vězení až do dnešní situace, kdy mladí lidé volají na náměstí jeho jméno. Ředí už se nedá nic dělat.

Milan Šimečka

163

Z katalogu čtenářských záznamů - Ivo Kotrlý

Rudolf Arbek: Život na splátky. /Západočeské nakladatelství, Plzeň 1989, vydání I., odp. red. V. Klonek, náklad 4 400, s. 161, cena 16,- Kčs/

Dne 21. října 1989 přinesl většinový čs. denní tisk, buď na straně první, nebo v co nejvýraznější úpravě, správu, cituji co nejstručněji:

"Náš práce přepřijal president ČSSR spisovateli Rudolfu Arbkovi z Plzně ... za angažovanou literární tvorbu."

Jakých výsledků se dobírá angažovaná literární tvorba, odpovídající potřebě přestavby ČSSR, vedené Husákem a Jakešem? Proč pocítil president republiky a soudruzi z ÚV KSČ zdůraznit takto angažovanou literární tvorbu českého spisovatele, právě před oslavou výročí vzniku ČSR?

A. Arbek sepsal totiž literární dílo o nikdy nekončící nenávisti komunistů vůči všem, co není naprosto jejich. V knize Život na splátky autorka popisuje, jak i nebohému příslušníky KSČ je nutno občas mlátit a silně fyzicky strestat a eventuelně pak vidiselně na čelo. /V knize opakuje, že "velkým Z" - jako zvířeti až do smrti, jak navíc v dosloví ještě vyjevuje./ Ano, konečně našel Jakeš s Husákem spisovatele, který beze zbytku naplňuje jejich potřebu - jaké knihy před usnutím číst. A. Arbek v angažovaných, stranických tradicích naší literatury, kráčí ve stopách národního umělce I. Olbrachta. Mnozí si pamatují, jak znásilňil Olbracht svou Annu proletářku. Nositel Máje práce, spisovatel současný své literární dílo, po 24 kapitolách, znásilňuje takto /cituji se strany závěrečné, z odstavce posledního/: "Jednou jim to všechno vrátíme, nic se nebojte." "Že vrátíme i s úroky", ozve se Anka...".

Co nám vrátí i s úroky, Anka Proletářka, z knihy z roku 1989? Obyvatelům Československa vrátí i s úroky všechny šestky, které skupina příslušníků KSČ prošila za Masarykovy republiky. Ano, takovým kulturním svědectví policie socialistického státu musí mlátit 28.10. 1989 lidi na Václavském náměstí: především proto, že vrací tak "i s úroky" vše, co napáchal T.G.M. se svým buržoazním sparátem. A po padesáti letech a více jsou ty úroky už pěkně velké!

Setkají se tedy president ČSSR a ÚV KSČ před 28. 10. 1989 svou radostí: máme věrné své spisovatele, kteří angažovanou tvorbou literární svědectví vše naším věrným zpřevětlit! Na jejich dílo upozorníme odměnou co nejhlučnější a knihu Máje práce oceněnou dáme do rukou příslušníků SNB, aby jim komunisté vždělí, proč bijí a tlučou lidi za přestavby, při výročí připomínky vzniku Masarykovy republiky.

Na knize Život na splátky, jediném to knižním díle spisovatele, nositele Máje práce A. Arbka, je skutečně nejzajímavější ta co nejmilitantnější ideovost komunistů. A. Arbek bez skutečné únavy pouze opakuje

ideové vyznění svého díla:

"Jednou jim to vrátíme i s úroky..." Cituji např. ze s. 114, jak dobovou demagogii potřebují komunisté "za přestavby" v SSSR vydávat za věčnou politickou pravdu. /A jen spisovatele ochotné odporovat zásadní historické pravdě odměňuje prezident Řády práce./ Citát z R. Hrbka:

"Nejhoří jsou soudruzi, poměry v Kosicko-oslavanské pánvi na horevě. Havíři se bouří, protože jim uhlobaroni snižují už tak mizerné mzdy. Chleba už není ani pro děti."

Na s. 115 pak čteme následná, logická slova, mladého komunisty k mladému komunistovi: "Jednou jim to vrátíme i s úroky, na to se spolehni". Politika KSČ je od roku 1948 do roku 1969, s přetržkou něpolika měsíců v roce 1968, ovládána touto komunistickou devízou: lze to vidět i na osudech stovek českých literátů. Vítězným únorem 1948 nastala odveta komunistů vůči všem, kdo za Masarykovy republiky nebyli naprosto jejich: vůči katolíkům, sokolům, živnostníkům, akademikům, důstojníkům, atd. Velice bych se divila tomu, kdyby 28. 10. 1989 u sochy sv. Václava Čechy socialistická policie nezmlátila: tu by pak už vladli na Pražském hradě falešní a nepravi komunisté!

Správný příslušník KSČ vrací veškeré křivdy s úroky, a to po "věčné časy". Nezhoršně není ovládán Desaterem a potřebou křesťansky odpouštět. Musím se však zamyslet nad potřebou "angažované" literární tvorby, zásadně lhát o minulosti. Ano, v době, kdy za hladomoru, organizovaného KSSS, umíraly v SSSR skutečně miliony dětí, u nás nebylo o mnoho lépe! Socialistická literatura, hodná ocenění prezidenta republiky Řádem, tvrdí se sugestivitou sobě podobnou: horníci v konkrétní Kosicko-oslavanské pánvi měli v roce 1935 "už tak mizerné mzdy", že nejen pracovali o hladu a bez chleba, ale neměli dokonce chléb "ani pro děti"! Ještě že jsou v archivech okresu Brno-venkov zachovány dokumenty o tom, jak právě v době Hrbkem popisované přidělovaly úřady Československé republiky stavební povolení k [illegible] temným horníkům k početným stavbám rodinných domků! Na stavení stojí dodnes a jsou jejich potomky velmi úspěšně obývaná. Dokonce notářství tohoto socialistického státu vybírají nyní od dětí, pro něž dle Hrbka "ani chléb nebyl" notářské poplatky a dědické daně z těch hornických domků, ve výši nemalé! V archívech jsou dochovány dokumenty o tom, jaké desetitisícové částky utráceli horníci Kosicko-oslavanské pánve i kolem roku 1935 za alkohol, taneční zábavy, fotbalová utkání, boty u Bati, koloniální zboží v proletářském družstvu Včela, atd. Je v paměti lidí, kolik vepřů poráželi každoročně horníci při domácích zabijačkách, kolik z nich pěstovalo poštovní holuby a jak děti horníků dojížděly denně autobusem či vlakem z Oslavan na studie na gymnasiu v Ivančicích. Co to ale není na dnešní pravdě, kulturně v literatuře prosazované! R. Hrbek jako spisovatel

v dnešní společnosti slovo, jemu je přidělován kád práce, on má
v dnešní společnosti slovo, jemu je přidělován kád práce, on má
pravdu, protože je především věrný komunista, zatím co já musím být
ráda, že mne za tuto samizdatovou stať, rozmnoženou na vyklepaném
psacím stroji, neuvrhne do vězení StB. Takovouto skutečnost, k obrazu
svému, potřebovali v ČSSR vytvořit pro jeden a tříčtvrtě milionu ko-
munistů a přes 15 milionů občanů prezident republiky a generální ta-
jemník KSČ. A kdo jim v tom napomáhal a napomáhá, bude především oce-
něn. Zaznamenávám to politicky nejdůležitější: copak tento můj záznam
na situaci něco změní? Ani v nejmenším ne!

Miroslav Hlaváč: Rubínová léta. /Edice Zatva, Čs. spisovatel, Praha
1986, odp.red. J. Šanda, vydání I., stran 160, náklad 4000, cena 13,-Kčs/

Jestliže někteří funkcionáři KSČ z řad spisovatelů ČSSR začali neochotně přiznávat pravdu o jednotě čs. literatury, pak vládnoucí moc v socialistickém státě činí vše pro to, aby oficiálních spisovatelů bylo všude /včetně PENu/, co nejvíce. Spisovatelů věrných KSČ musí být hodně, víc a co nejvíce. Proto např. časopis velkého formátu lidového práva, se strhujícím názvem Bezpečnost, přinesl v červenci 1989 soudruhům radostný článek, pod titulkem: Spisovatel s hodností generála. /Ocituji aspoň první otázku redaktorky Hany Vlkové: "Jak se vám, soudruhu generále, psala vaše poslední kniha a na čem nyní pracujete?"/ V tomto případě vůbec nezáleží na jméně čs. spisovatele, titulek je nesmlouvavý: Spisovatel s hodností generála. Ano, ta "hodnost generála" je literárně významná. /Však na další straně zájem o čs. literaturu u redaktorů časopisu Bezpečnost pokračuje, viz titulek: "Manifest" výprodeje socialismu./

Spisovatelé jsou z řad generality čs. armády mobilizováni přece jen vyjímečně. Daleko častěji jsou vybíráni /schopnými redaktory nakladatelství/ z řad čs. novinářů. Dostávají příležitost k debutům kdykoliv - i v důchodovém věku. Hlavně že píší chválu na Gottwalda, KSČ a tak podobně. Literární úroveň není pro nakladatelské domy kritériem: politická příslušnost rozhoduje. V této logice literárního dění vystoupil jako debutant M. Hlaváč /bývalý pedagog, asistující na novinářské katedře/, v roce 1986 šedesátiletý. A - jeho prózy, jak jinak - jsou o mládí! Cituji z nadšeného hodnocení v denním tisku /od J. Švandelíka, Práce ze dne 28. 5. 1987, název "Literární recenze"/:

"A jak jinak než návratem do minulosti debutovat!/.../ Hlaváčův případ je ovšem šťastný, neboť jeho próza netrpí vnitřní samoúčelností, povrchností a lidskou uzavřeností do nitra soukromí. Je to kniha

zápasící o nový život, o novou společnost i nové dětství a dospívání."

Ano, takto vidí reálně-socialistická kritika svůj úkol a přímo bojové poslání /ověřitelné v případě R. Hrbka nebo M. Hlaváče/. U jimi vychvalovaných autorů oddaných KSČ - "próza netrpí" - i když trpí čtenář! Pod direkty v zápasu o vše nové: život, společnost i to nevinné dětství, v Zatvě gottwaldovské, jež srovnává vše do stínu srpu a kladiva. Vždyť M. Hlaváč v některých povídkách z onoho tuctového tuctu chválí Lidovým milicím nejmilejšího vládního činitele, z období kol února 1948. Cituji např. ze s. 104:

> "tak se do historie zarámoval známý hlas Klementa Gottwalda, který nám všem oznámil, že se kolo dějin v naší zemi definitivně pootočilo a volání zástupů se dotýkalo nebes a hladilo všechny ulice a celou republiku a" ... atd.

Zde zaznamenávám přímo pedagogicky příkladný umělecký záměr čs. prozaika: Kolo dějin přestalo být kolem! V tom dějinném okamžiku slávy Kl. Gottwalda, ano - "volání zástupů se dotýjalo nebes" - a "kolo dějin v naší zemi se definitivně pootočilo". Ale tou definitivou - ztratilo - svou kolovost! Čím se stalo v našem světě - pozastavených! - dějin? Možná, dle vyznění uměleckého textu M. Hlaváče - kosočtvercem: se sexuelní čárkou uprostřed. Cituji pokračování výše uvedeného textu:

"A já se díval na ten svůj blonďatý zázrak a Jituna byla také celá naměkko a nechali jsme se pohlcovat tím neopakovatelným okamžikem".

Nová mládež je ta, která se nechává pohlcovat Gottwaldovým stínem, definitivním pozastavením kola dějin "v naší zemi" až po - sexuální vzrušení! Umělecká próza tohle pěkně viditelně - rubínově, tak jako hvězdy na kremelských báních - popíše: ne snad vrtichvostsky s "lidskou uzavřeností do nitra soukromí"! Vnitřní samoúčelnost prózy? Ale vždyť tím próza trpí! A naopak: čs. socialistická próza přímo umělecky rozkvétá, kdykoliv k ní dolehne hlas a nauka Klementa Gottwalda! Buc a buch do kolesnosti blbů, pod direkty zápasu o vše nové: jen myšlenka komunismu může společensky v naší vlasti zvítězit.

Peter Oderich: Žiji správně?/Edice Život a zdraví, Avicenum, Praha 1988, vydání I., překlad PHDr. J. Srnec, s. 144, náklad 40 000, cena 11,-Kčs/

V neuvěřitelně vysokém nákladu doputovala z NDR k čs. čtenářům kniha, vysvětlující magii reálného socialismu u našich východoněmeckých bratrů. A to vědecky /nejen autor, ale též překladatel Srnec je CSc/: nakladatelství Avicenum se snaží oslovovat i naše vědecké kruhy. Cituji

poznatek ze s. 65:

"Slovní sugesce způsobují objektivní biochemické a jiné fyziologické změny v krvi, moči, žaludku, atd."

V úvodních stranách knihy můžeme pak číst tvrzení, která si socialistický čtenář může číst stále znovu: tak dlouho, dokud se nedostaví ta žádaná slovní sugesce. Cituji ze s. 17:

"Už léta neprožíváme žádné krizové jevy. Stagnace, inflace či nezaměstnanost jsou pro nás cizí slova. Neznáme boj o holou existenci, strach z budoucnosti, krizi vzdělání ani masové ohlupování lidí. V naší společnosti je nemyslitelné nemít střechu nad hlavou. Málo závažné jsou u nás takové jevy, jako je sociální izolace, prostituce, narkomanie nebo záplava sexu či hororu. Členové naší společnosti uznávají přednosti socialismu, který jim dává možnosti pro všestranný rozvoj osobnosti."

A tak dále...

Jsem přesvědčena, že socialistický vědec Peter Oderich ví: Žiji správně. V NDR přece nemohou lidé prožívat "krizi vzdělání", když od r. 1963 do 3. 11. 1989 se o vzdělání starala ministryně, původně telefonistka, ale s aprobací pro výchovu nejvzácnější: jako manželka sdílela jednu postel se samotným Erichem Honeckerem! Lidé vzdělávání v systému škol jí řízených, hleděli v Praze do výkladních skříní, kde na ně zírala i v češtině vědecká kniha P. Odericha: Žiji správně? Tito obyvatelé NDR se totiž snažili masově /a snaží se o to pochopitelně i dál/ skrze pražské velvyslanectví kapitalistického státu uniknout ze státu dělníků a rolníků. /"který jim dává možnosti pro všestranný rozvoj osobnosti"./ Jak to, že slovní sugesce na občany socialistického státu s nejvyšší životní úrovní celého východního bloku - přestává platit? Kde udělala chybu vědecká fronta komunistů? Vždyť i v této knize tak sugestivně poukázala na neodlišitelnost současného imperialismu od "hitlerovského fašismu"! Cituji z knihy z roku 1988, ze stra-ny 65:

"Díky odhalení zločinného použití psychofarmak ve vietnamské válce byla světová veřejnost seznámená s tím, jak strašné účinky mohou mít tyto drogy a s jakým cynismem a despektem vůči člověku jich lze použít. Imperialistická válka USA, která se svou krutostí nelišila od druhé světové války rozpoutané hitlerovským fašismem, byla umožněna mj. i díky těmto chemickým prostředkům."

Jaké to chemické prostředky musí imperialisté z USA a NSR míchat řádným mladým občanům NDR do stravy, že jako šílení zanechávají na ulicích Prahy svůj majetek, tak těžko za socialismu získávaný, a stojí v mrazu v masovém davu na Malostranském placku? Namačkaní

jak Američani, bez myšlenkového pohlédnutí na vlast, kde nezmají "ani masové ohlupování lidí"? Přitom se právě v NDR vědečtí pracovníci v oblasti zdravotnictví tolik snažili, aby USA obviňovali, že v tamních laboratořích byl proti lidstvu vytvořen virus AIDS /nebo jak nedávno vedly USA válku v hitlerovských intencích/. Ano, proč jsou vydávány knihy podobné Oderichově "Žiji správně"?" vůbec s otazníkem za titulem? Nepodnítila tato kniha k úvaze statisíce občanů reálného socialismu, aby se třeba v NDR ptali sami sebe: Žiji správně? A když si řekli ne - teprve potom - nastoupili cestu necestu do říše kapitalismu, říše tak vskrze imperialistické?

Otazník za titulem - Žiji správně? - jako kdyby pootevíral dvířka do morálky společností, ovládaných komunisty. Něco je zřejmě ve vzduchu, neboť na pomoc komunistům vykročili, ve svém tisku, v ČSSR, i bratři ze strany socialistické. Cituji názor bratra J. Kubuluse, otištěný v deníku Svobodné slovo z 26. 10. 1989, pod názvem s otazníkem: "Jaká je naše morálka?" /S.3/:

"Nezbavili jsme se však ani alkoholismu, ani prostituce, ani podvodníků a dalších tzv. pozůstatků kapitalismu, ale přibyly nám narkomanie a ekologické problémy. /.../ Tím, že jsme dlouhá desetiletí opomíjeli morálku člověka, nezabývali jsme se ani kvalitou politiky. Jsem rád, že to je právě naše strana, která se morálky obecně a morálky v politickém životě ujímá. Náš ÚV však dnes udělal pouze pověstný první krok. Nemůže vyřešit všechno. Měl by to však být zárodek laviny, která postupně smete všechno špatné z našeho soukromého i veřejného života."

Ano, v reálně socialistickém státě má v Národní frontě KSČ pod svým předsednictvím své partnery. A ten nejmenší z nich, z početně nepatrné socialistické strany, se v ÚV rozhodl zrodit lavinu /"která postupně smete všechno špatné z našeho soukromého i veřejného života"/. Jen nevím, v případě letošního podzimu a neustávajícího odchodu občanů NDR skrze Prahu do oblasti imperialismu, zda v ČSSR neuvolnila tato situace skutečnou morální lavinu, která již viditelně smetla stovky motorových vozidel. Působnost této zárodečné laviny v morálce čs. občanů nemohl vynechat ani reálně socialistický tisk. Cituji opět ze Svobodného slova, ze dne 31.10. 1989, z článku "Auta odvezena do NDR": "Motorová vozidla, která v Praze zanechali před několika týdny turisté NDR a odcestovali do NSR, byla již odvezena...do NDR. Kolik jich bylo v Praze před odstraněním ukradeno, nelze říci, neboť se neví, kolik turistů NDR do Prahy vozidly přijelo. Téměř 6Pa vozidel bylo vykradeno a poškozeno. Lidé od 16 až do 40 let i starší kradli autorádia,

magnetofony a jiné věci, které tam majitelé zanechali. Z některých vozidel nebo motocyklů zůstala jen "kostra". Příslušníci VB, jak jsme se včera dozvěděli, zadrželi v celé Praze celkem 178 pachatelů těchto krádeží, proti nimž je vedeno trestní stíhání a budou brzy postaveni před soud. Zajímavé je, že tato auta neodcizovaly nebo nevykrádaly specializované party zlodějů na motorová vozidla, ale náhodní lupiči, kteří chtěli snadno získat vozidlo nebo určité věci, po nichž zatoužili. Z motocyklů nebyl nalezen ani jeden Simson, o kterézto jednostopé vozidlo je v celé ČSSR značný zájem."

Koho z občanů ČSSR může podobná lavina krádeží, rozpoutaná v civilizované Praze na podzim 1989, zarazit? Mládež nová, mládež Gottwaldova se kdysi učila "snadno získat" - "určité věci, po nichž zatoužili". I ty verpánky ševcům byly odebírány, chalupy chalupníkům, co se přes noc stali "kulaky", etc. Nejlepší z Gottwaldovy mládeže, její tajemník, M. Jakeš, je nyní nejmocnějším mužem v ČSSR. A že byly před zraky Evropy a televizních kamer okrádáni obyvatelé z oblasti Míšně? Ó, v tom je dávná pražská - a husitská! - tradice! Husitství bylo označeno za nejrevolučnější epochu národních dějin a ta byla mládeži dána KSČ vědomě za vzor. Pak na závěr musím ocitovat pravdivá slova z kroniky Mistra Vavřince z Březové:

"I stalo se, že po dvou týdnech, když nebylo vidět žádnou moc královu, Pražané uvázali se v Hrad a vloživše tam sto strážců ze Starého města a sto z Nového, jej obsadili. A následujícího dne zvonili na všechny zvony a zpívali Tě Boha chválíme. A následující úterý potom spálili na návod kněze Jana s rouháním mistrovské obrazy a oltářní tabule velmi umělé a drahocenné a mezi jinými, aby jejich zběsilost byla zjevnější, vystavili obraz Krista sedícího na oslíku na cimbuří kostela, a obrátivše ho tváří k Míšni, rouhajíce se volali: "Jsi-li ty Kristus, požehnej Míšni!" A hned strčivše ho z cimbuří, rozbili ho na kousky. /.../ A kdyby se přemnozí páni s jinými šlechetnými muži o to nepřičinili, zamýšlela lotrovská obec rozbořiti hrad s chrámem našich patronů".

271

Karel Kučera: (Knížka o orlických Schwarzenbercích).

Český šlechtic František Schwarzenberg. Z vyprávění Františka Schwarzenberga, z archivních materiálů, dokumentů, svědectví pamětníků a schwarzenberského archivu zpracoval Vladimír Škutina, Polygon, Zürich 1989, 271 str.

Zájem o českou šlechtu a její úlohu v dějinách sílí. Historik však s lítostí pozoruje, že jde o proud nesený více dojmy a náladami než o pracovní zájem pramenící z touhy po poznání a podložený intenzívním studiem dlouho opomíjené, a tím také náročné tématiky. Snad pokusy o únik do vzdálených a z odstupu let až bájně poklidných starých časů vzrušují stejně intenzívně jako v nás působí nové generační tužby lidí, instinktem se stavící proti všemu, co kdysi uznávali jejich předchůdci. Zvláště ti, kdož se upnuli v obdivném nadšení ku památkám barokního umění a především barokní architektury jako markantnímu dokladu vzdělanosti rakouské éry naší minulosti, často až neuvěřitelně lehce přenášejí svůj obdiv na jejich dávno mrtvé stavebníky, aniž by o skladbě, životě a duchovním profilu tehdejší společnosti a doby věděli jinak cokoliv podstatného. Odtud pak již vede jen krátká cesta k objevu středoevropské identity jako zvláštního fenomenu českého dějinného vývoje a touha po širších obzorech ji dokáže naivně nadřadit identitě národní. To vše hodně zapadá i do představ o potřebě odlehčit našemu svědomí od zátěže "revolučních mýtů a ideologií". A jak to jednou nastoupená cesta duchovní přeměny vyžaduje, vytváří se představy o mýtech v takovém rozsahu, že lze do jejich spektra v zápalu filozofické očisty, českými fenomenology důsledně prováděné, začlenit Palackého i Masaryka a v krajním případě dokonce existenci samostatného Československa. Nepíši tyto poznámky proto, abych potomkům šlechtických rodů nepřál uznání zásluh jejich předků. Vím z vlastního studia, čím vším v 19. stol. šlechta přispěla rozvoji národního hnutí. Domnívám se, že její podíl nedokázali tehdy v tomto směru spravedlivě docenit ani mnozí současníci. Ale znám i příčiny vzájemného odcizení mezi šlechtou a lidem, nebo lépe řečeno širším národem na přelomu století, které nenastalo pouze z módy a povrchního radikalismu revolučních proudů, nýbrž bylo ovlivněno též bezradností neřkuli odporem, s nímž šlechta hleděla vstříc idejím moderní demokracie. Udivují mne proto nová schemata, jež se o vzájemném poměru vytvářejí a také nedostatek objektívního zkoumání jevů, jež nikdy nemohou být jednoznačné.

Ale nerad bych na tomto místě rozváděl další úvahy, jak jsem k nim byl přiveden četbou výše uvedené práce, která mnohé z dotčených tendencí podivuhodně zachycuje. Jen noblesou profesora Františka Schwarzenberka si dovedu vysvětlit, proč poskytl ne právě příliš zdařilé knize imprimatur, když se již ku škodě historické vědy rozhodl svěřit sepsání svých vzpomínek jinému. Svěřil se nám i s motivací své nechuti k vlastnímu spisování: "...Dodnes je mi někdy zatěžko v sobě najít onen křesťanský přístup - odpouštět", vyložil Škutinovi při evokaci svých prvních zážitků s nacistickým režimem. "A to je hlavní důvod," pokračuje na 72.straně jeho text, "proč jsem nechtěl nikdy psát své vzpomínky či paměti, pokud se mi nepodaří překonat negativní pocity v sobě k určité skupině lidí." Čteme-li již my toto místo s jistým respektem, dovedeme pochopit i bezměrnou úctu, kterou Škutina cítí k tak čistě formulované myšlence i k tomu, kdo ji vyslovil, jak se sám z toho vyznal v závěru knihy. Ale to je, bohužel, také skoro vše, co nám může být na Škutinově postoji sympatické. Málo a snad vůbec to již neplatí o jeho redakční a literární práci, neboť není pochyby, že si převzetím závazku složil větší úkol než stačily jeho síly. Podtitul knížky počíná obratem: "Z vyprávění..." a také zhruba dvě třetiny celku obsahují vzpomínky, povětšinou Škutinou volně zpracované, i když mezi ně zařadil některé autentické pasáže. V dalším se podtitul dovolává i pramenů archivních, takže teoreticky by se výsledek měl pohybovat někde na rozmezí mezi vzpomínkami a biografií. Jelikož však memoárový materiál mezi zdroji Škutinovy práce převládá, mluvme raději o vzpomínkách.

Osvětlit život a prožitky osobnosti Schwarzenberkova významu ovšem vyžadovalo, aby si pořadatel i spisovatel v jedné osobě stanovil cíl náročnější, než mu kdysi dovedly poskytnout Werichovy legrácky. Znamenalo to pro něho také povinnost vést a někdy, chtěj nechtěj, i usměrnit práci vzpomínajícího, vcítit se a často zcela pohroužit do mnoha scenérií rozdílných dob posledních století do té míry, aby dokázal opravit a případnými dotazy navázat nit vyprávění, popřípadě zasáhnout i tam, kde obraz autorovi ztemněl a vypravěč v úloze vlastního tvůrce minulosti sklouzl do nepřesností nebo soudovým pohledem zkreslil původní smysl vzpomínané události; mýlit se je totiž příliš lidské a každý, kdo někdy vzpomínal, dobře ví, jak je těžké udržet časový sled událostí a nezadat intaktní přesnosti faktů.

Málo z toho ovšem Škutina dovedl. Nemá smyslu jej činit odpovědným za řadu omylů a nepřesností. Byli bychom asi příliš nároční, kdybychom mu chtěli vytýkat, proč nepoznal, že na sklonku republiky již dávno nebylo Svatováclavské záložny /str.72/, že ne Josef Pekař, ale Jaroslav Goll patřil mezi učitele pozdějšího císaře Karla /str.120/ nebo že malíř Marco Stretti nemohl být prapravnukem Josefa Jungmanna, když se Jungmannova pravnučka provdala za bratra jeho otce /str.139/, abychom naznačili, jaké omyly máme na mysli. Ale bezpochyby především na něho padá zodpovědnost za řadu mírně popletených a podvně podaných příběhů z minulosti schwrzenberakého rodu. Jmenujme za všechny stať "Proč byl v Praze postaven Husův pomník", máme-li ki k tomu uvé příklad /str. 77/. Zdá se, že přes "dvouletý, skoro denní styk osobní" s Františkem Schwarzenberkem, jímž se tak trochu pyšní, nepronikl do atmosféry a ducha látky natolik, aby mu mnoho historických souvislostí nedokázalo neustále činit potíže. Vytýkáme tu věci, jež laickému publiku zpravidla nevadí. Kniha se nepochybně i tak bude líbit. Ale to nemění nic na skutečnosti, že sepsané vzpomínky nejvážnějšího ze žijících aristokratů české země mají podobu, mohu-li převzít cizí formulaci, "fejetonistických paběrků, zamýšlených patrně pro populární četbu lidovou". Převzali jsme tato slova od Josefa Pekaře, o němž se přirozeně v knize mluví na mnoha místech, ale ani toto označení, jež historik užil při jednom negatívním posudku práce svého žáka, nemůže vystihnout onu nelogicky řazenou a patrně úmyslně na přeskáčku sestavenou tříšť historek a anekdotických zkazek suplující nám vzpomínky muže, jenž by mohl jistě sdělit mnoho cenného, kdyby intelekt Škutinův nebyl zaujat hromaděním příběhů à la "Nebožtík u ledu" /Str. 84/ a "Protektorátní vláda vstává na pokyn českého prince" /str.136/. Mimochodem, dochované fotografie z pohřbu kardinála Kašpara vylučují pointu této povedené historky. U většiny příběhů vadí i forma podání; řekl bych, že nemotorné literární ztvárnění, připomínající staré kalendáře, přímo žene pisatele do věcných chyb. Nepříznivě působí i násilná tendence díla. Tvůrce si neuvědomil, že obraty jako "miláček společnosti" /str. 88/ se tlučou s jinými /"... až s neuvěřitelnou prostotou,. str. 25/. Vše nasvědčuje tomu, že Škutina teprve nedávno objevil sílu a cenu pravé tradice, takže se nevyvaroval obvyklého přepínání neophytů. I z vojenských vzpomínek Schwarzenberkových vytěžil didaktickou lekci o české národní povaze. V pouťové alegorii klade do kontrastu prostou stravu

šlechty s lehůdkovými snídaněmi dětí zbohatlíků: "... Zatímco v měšťanských rodinách si otcové přáli aby se děti měly líp než jsme se měli za mlada my, u šlechty nic takového neplatilo. Naopak. Tvrdá řehole od mlada, protože to patřilo k tradici. A až neuvěřitelná prostota - místo šlehačkového dortu kus chleba..." - "Aby jó nebyla nejlka možná," citoval při takových příležitostech s oblibou z lidových rčení sesnulý F.X.Šalda.

Ačkoliv ve formě zpracování jsou mezi jednotlivými částmi knihy zřetelné rozdíly, vysvětlitelné i převzetím některých přímých vzpomínek Františka Schwarzenberka, oddychneš si teprve na stránkách, kde počínají převzaté články jeho přátel /zde je i kratická historie rodu z pera Josefa Anderleho/, po nichž se představuje sám výborem svých nedávných literárních prací. Přes 50 stránek textu tu přináší převážně příspěvky směřující k otázkám novodobých českých dějin. Po krátkém výňatku z promluvy řeči pronesené před 51 lety v Collegiu Maximu pražské právnické fakulty následující po sobě interview z časopisu Reportér na téma: "Čím byla v mých očích Bílá hora", dále přednáška o politickém profilu Františka Palackého /1976/ a o něco mladší výklad o Masarykově pojetí české státnosti /1980/; úryvek z obsáhlejší stati "Hácha - Beneš" rozebírající se zaměřením pamětníka vzájemný poměr obou prezidentů je po obsahové stránce nejzajímavějším příspěvkem výboru doplňného i otištěním dvou prohlášení historické šlechty, /jedná se o memorandum ze září 1938 podané prezidentu Benešovi; druhé, méně známé z téhož měsíce roku příštího bylo adresované již státnímu prezidentu Emilu Háchovi. Representanti historické šlechty se v něm slavnostně přihlašovali k českému národu ve snaze čelit nátlaku nacistů, kdyby se pokusili vnutit dávno již českým, avšak svým původem cizím rodinám německou národnost./ Závěť Františkova prastrýce a poručníka dra Bedřicha Schwarzenberka /1862 - 1936/ - /"... Umírám pak věren do smrti českému národu. Bylo-li se mně stalo jinak u veřejnosti jednati, lituji toho co nejvíce i odvolávám a odprošuji každý podobný skutek veřejně...", v ní píše dlouholetý předseda Společnosti Nár. musea/ je pak závěrečnou přílohou této dokumentační části publikace, jež byla vydána jako dodatečná poctivost ku letošním pětasedmdesátinám vlastního autora.

Profesora dra Františka Schwarzenberka jistě netřeba v odborné revue podrobněji představovat. Patří ku generaci, jíž jako poslední bylo ještě popřáno, aby prožila mládí ve zděděných sídlech svého rodu.

Dospívala v létech první republiky a snad díky tomu mohla výrazněji a určitěji formulovat svá národní stanoviska. Ve změněných podmínkách se bylo třeba rozhodnout a není pochyby, že mladí šlechtici se v mnohém dostali dál a ztratili některé zábrany svých předků, jejichž upřímné a dlouhým pobytem v zemi umocněné češství bylo ve své realizaci přece jen brzděno jak sociálními přehradami, tak i stavovskou výlučností. Františku Schwarzenberkovi připadlo prvenství v tom, že jako snad nikdo jiný v jeho společenské vrstvě a ještě výrazněji než jeho stejně cítící, ale spíše ku vědecké a literární práci směřující bratr, pronikl do mnoha oblastí českého života, aby se zcela sžil s jeho zájmy - ne pouze jako společník a vzdálený pozorovatel, nýbrž jako činný účastník veřejného dění. Ke vstupu do státní služby byl vyzván ještě prezidentem Benešem, avšak počátek jeho skutečné úřední dráhy spadal již do atmosféry změněné mnichovskými událostmi. Druhá republika se programově odvracela od uplynulých let a zdůrazňovala právě ony tradice, za jejichž nositele mohl být dr. František princ Schwarzenberk právem považován, když opět užíval šlechtického titulu. Ku překvapení mnohých nevyužil toto období lákavé konjuktury a přiřadil se k těm, kdož zdůrazňovali princip kontinuity s předchozím státním životem. Později se souhlasem prezidenta dra Emila Háchy službu dokonce opustil, protože nechtěl složit slib věrnosti Hitlerovi a pro zbytek války se věnoval odbojové činnosti. Jestliže i po více jak čtyřiceti letech emigrace vyplněné akademickou prací i obětavým působením v krajanských organizacích zůstal věrný svým zásadám i vhodě úsměšků nad národními city, vypovídají právě jeho vzpomínky, jak mu mnoho záleží na objasnění českých tradicí svého rodu.

Schwarzenberkové patří k pobělohorské šlechtě a do českých zemí přišli později než například Liechtensteinové, ale značný pozemkový majetek, rozmnožený později i zbytky rožnberského bohatství zděděného po Eggenbercích, je brzy posunul do popředí české stavovské obce. Správa rozsáhlých statků poměrně dlouho odváděla knížecí vlastníky od účasti na věcech veřejných. Teprve v 19. století, kdy se rod rozštěpil na dvě linie a orlické panství se stalo základem nově vytvořeného svěřenectví, nacházíme příslušníky rodu na předních místech v armádě, ve službách sféry duchovní i zemědělské. Zároveň se Schwarzenberkové podíleli na sněmovní činnosti; již před březnem se uplatňovali na zasedání českého sněmu a zvýšenou měrou byli aktivní po

vydání říjnového diplomu, v nových podmínkách obnovené ústavnosti. Do tábora historické šlechty se hlásili zástupci obou majorátů, avšak v orlické linii pocit příslušenství k zemi přesáhl rámec běžného zemského vlastenectví. František Schwarzenberg to klade do souvislosti s působením orlického zámeckého kaplana Františka Josefa Slámy, který "udělal ze synů polního maršála Schwarzenberga nadšené české vlastence". To rozhodně nebyl zjev v šlechtické společnosti té doby ojedinělý. I na syny jiných panských rodin působil vliv jejich českých vychovatelů. Jistě ne náhodou právě na ty, kdož sekpozději sblížili se staročeskými politiky. Jmenujme namátkou Jana Harracha i Jiřího z Lobkovic. Vzpomínky v oddíle o "gubernatoriu" kladou vychovatele mezi "lidi z nejubožejších" /str. 58/. Nicméně v starší době a z pohledu odlišného měřítka sociálních představ českého prostředí toto povolání požívalo značnou společenskou prestiž. Mezi vychovateli převažovali kněží, avšak postupující laicizace poskytla možnost uplatnění i absolventů jiných studií, takže i mnozí čeští literáti takto počínali svoji životní dráhu /A.J.Vrťátko, Ferdinand Schulz, Josef Štolba, ale též Albín Bráf a mnozí další/.

Na rozdíl od většiny šlechtických rodů, kde generační střídání sympatií a nezájmu v národních věcech bylo běžné, udržela se v tomto směru u orlické linie ve většině generací vzácná jednota, takže spolu s Lobkovici a některými větvemi Kínských, Černínů a Kolovratů byli členové rodu považováni za šlechtický tmel národní strany. Způsobila to především popularita Františkova praděda Karla III. ze Schwarzenberka a jeho velké řečnické umění dovedené šťastnými formulacemi k nesmírné účinnosti. Zájem o rolnickou otázku rozšířil dokonce jeho věhlas i mezi mladočechy, u nichž během státoprávního západu stále doutnaly slabé jiskřičky nedůvěry vůči šlechtickým spojencům. Vzpomínky přináší mnoho dokladů, jak právě vědomí o účasti rodiny na těchto politických bojích bylo na Orlíku živé. Avšak při vší pozornosti, predilekci a konečně při úplném ztotožnění se autora s českými zájmy odhaluje nám jeho vzpomínání i příčiny, proč a v čem se při precizování těchto otázek již v minulosti rozcházelo šlechtické hledisko s představami občanské složky národního hnutí.

Nejvíce to vyniká ve Schwarzenberkově přednášce o Palackém, zcela založené na objasnění vztahu Palackého k české šlechtě. Autor chtěje vyložit důsledky rozdílu mezi právem přirozeným a historickým v celé šíři, také sledoval, jak se tento rozpor uplatňoval

"v afektech emociálních". Proti vlastenectví a patriotismu, jež zdůrazňují společnou příslušnost k zemi a všem jejím obyvatelům bez výjimky a odpovídají zásadám práva historického, klade jako antipod národovectví a nacionalismus zaměřené na ztotožnění se jedince se skupinou etnickou a stojící opět blíže programu práva přirozeného. Výklad přiznává, že vlastenectví a národovectví se nemusí vzájemně vylučovat. Že však motiv vlastenectví je kluden výše je patrné z poznámek o proměnách nacionalismu, kdysi vůdčí síly evropských dějin 19. století, jenž skončil v běsnění nacistického a fašistického šovinismu. Vlastenectví důrazňující naproti tomu příslušnost k zeměpisně omezenému celku, ať jím již bylo myšleno české království nebo nad ním se klenoucí rámec vyšší jednotky ve formě podunajského soustátí, bylo pro šlechtu přitažlivější, neboť šlechta inklinovala k mínění, že jenom v jeho širším rozpětí lze udržet pohromadě více etnicky odlišných skupin, jak autor podotýká," bez třenic mezi národnostními složkami uvnitř téhož státu." Tím nás přirozeně přivádí ke kořenu problému.

Zásady zemského vlastenectví formulovaného s opatrností, aby ani náznakem nebránilo síle rakouské státní myšlenky, byly pro národní hnutí bezesporu posilou v předbřeznové době. Tehdy šlechtický patriotismus projevující se ve zvýšené úctě k historii a minulosti vlasti pomáhal národním snahám již tím, že bral české obyvatelstvo vůbec v úvahu, nemáme-li konečně mluvit o podpoře, kterou v nepříznivých podmínkách metternichovského Rakouska poskytovala šlechtická záštita kněžstvu a hospodářskému úřednictvu stojícímu v popředí národního ruchu. Po revoluční mezihře a následujícím období absolutismu, kdy byly všechny představy o novém Rakousku výhradně tlumočeny z posic úředního etatismu, který pohlížel na aspirace neněmeckých národů jako na podvracení říše, se centralizující a germanizující tendence musily uplatnit i v nových ústavních podmínkách. Od prvních náznaků ústavnosti byli Češi v porovnání s ostatními národy habsburského soustátí přímo zásadně přezíráni - v rozmnožené říšské radě zasedali rakouští i čeští Němci, Maďaři, Poláci, Italové, byli zde zástupci jižních Slovanů a Rumunů, avšak žádný etnický Čech. Jestliže se proto Češi chtěli dožadovat podílu na teoreticky rovnoprávném rozvoji rakouských národů, nemohli vycházet ze zásad zemského patriotismu, nýbrž musili vystoupit jako skupina etnická - také proto, že jinak by nemohli uplatňovat nejdůležitější ze svých poža-

davků v oblasti vzdělanosti a školství. Činili to i za předpokladu, že budou za tyto své postoje ze strany stoupenců německého Rakouska prohlašováni za ultranacionály, což se také stalo. Avšak zároveň v takovém počínání nespatřovali nic, co by je uvádělo do rozporu se státoprávním programem, na němž se dohodli s historickou šlechtou a jehož, přirozeně v souladu s ní, zdaleka nepožadovali jen v zájmu svého národního kmene. Uvážíme-li, že historickoprávní orientaci posiloval i dojem z postupu Maďarů, nebylo těžko pochopit, proč čeští politici přistupovali k dohodě s nadějemi, že stoupenci historické šlechty se po vzoru šlechty polské a maďarské v dohledné době přihlásí k národu též jazykem, čili etnicky. To byl přirozený a další závažný důvod uzavřeného spojenectví, zatímco první mohl být považován za více taktický. Češi prostě potřebovali spojence, když stranická volební geometrie Schmerlingovy vlády na zemském sněmu z nich učinila menšinu ve vlastní zemi. Tím nelze říci, že by nestáli o to, aby šlechta posílila těžce se rodící strukturu národní společnosti. Nedostatek zámožných a společensky reprezentačních vrstev byl chápán jako slabina českého života a v evropském povědomí stále platila představa, že národ bez šlechty není národem.

Není zde dosti místa, abychom rozváděli příčiny, které určovaly postup druhé strany, tj. historické šlechty, do nichž nám dal před časem nahlédnout Havránek. Ale víme, že naděje českých politiků se nesplnily v míře jak očekávali a že pouze knížata Karel Schwarzenberk a Jiří Lobkovicz, spolu s hrabětem Jiřím Harrachem se přimkli k národní straně s přesvědčením a důsledností, která se vesměs udržela i u jejich potomků; ač třeba dodat, že i Jindřich Clam Martinic, stratég a vlastní vůdce historické šlechty, zpočátku usilující udržet dohodu s národní stranou převážně v politické rovině, vyvodil z dohody konsekvence a převzal funkci předsedy Nár. musea. Všichni dohromady spojili svůj vliv k tomu, aby po počátečních obtížích seskupili příslušníky nejurozenějších rodin v politickou stranu, dostatečně početnou, aby později několikrát a zčásti též za pomoci příznivě nakloněné vlády dokázala ovládnout velkostatkářskou kurii zemského sněmu. Avšak do národního tábora je většina jejich stoupenců již nenásledovala. Sympatie pro Čechy nebyly mezi nimi natolik silné, aby se mohly přeměnit ve vědomí české národní identity. Šlechtě jistě vadil demokratický a lidový ráz českého

hnutí, v obou atributech výraznější než tomu bylo u německé národní skupiny, jejíž plutokratické vrstvy snáze mohly navazovat se šlechtickými kruhy společenské kontakty; i úcta českých panských rodů k osobě Františka Palackého, kterou Schwarzenberk zvláště zdůrazňuje, utrpěla v padesátých letech trhliny, neboť šlechta v něm hledala iniciátora a původce svatodušního povstání. 1/ Tyto důvody bychom přirozeně mohli rozmnožit o četné jiné, avšak i bez nich nám musí být jasno, že jejich součet působil u české strany rozčarování. Také velmi brzy se otázka spolupráce se šlechtou stala spornou otázkou české politiky, zvláště když národní předáci ve snaze dodržet dohodu byli nuceni pro některé šlechtické požadavky zadat svému liberálnímu přesvědčení. Masarykem později zdůrazněný povzdech Palackého z roku 1864 o tom, že "otázka o národu a šlechtě stala se v poslední době jablkem Eridiným mezi námi", nám odhaluje kořeny politické roztržky, k níž v národní reprezentaci pro tuto otázku došlo. 2/

Rozčarování bylo ovšem umocněno skutečností, že v samé soustavě zemské politiky se Češi ve vztahu vůči svým šlechtickým spojencům dostali do nerovného postavení, máme-li na mysli příměř s německou sněmovní delegací. Ve vzpomínkách je kladen důraz na jednotu šlechty jako vedoucí a zcela kompaktní síly společnosti, která se pouze ve směru své orientace politické dělila na šlechtu historickou a ústavověrnou. V počátcích nebylo mezi frakcemi opravdu velkých rozdílů a ústavověrná Auersperkova skupina, ovládající po prvních sněmovních volbách i početně většinu velkostatkářské kurie, oponovala historickému právu spíše z dynastických důvodů, plédujícímu pro nerozdělenou moc císařského majestátu. Zato v průběhu šedesátých let, po organickém začlenění ústavověrných do vládní většiny, bylo již rozdělení šlechty shodné s orientací národní. Alespoň potud, že ústavověrní velkostatkáři se cítili Němci, byli součástí německého politického bloku a měli podíl a brali účast na všech kulturních podnicích v rámci společenského života německého v Praze i ve Vídni, jsouce vždy ve střehu, mělo-li dojít k oslabení politických pozicí českých Němců.

Vůči jasně německé orientaci ústavověrných aristokratů zastávala historická šlechta - přes české zaměření některých vůdčích osobností - v národních otázkách teoreticky utrakvistické, v praxi však spíše indiferentní stanovisko. To vedlo její zástupce k větší a střídavě opět menší passivitě, kdykoliv čeští poslanci předkládali

návrhy národně závažnějšího obsahu. Bylo to způsobeno především okolností, že historická šlechta poskytla svému klubu programní myšlenku, určila politickou taktiku a v osobě hraběte Jindřicha Clam Martinice dodala talentovaného vůdce, avšak sjednocujícím prvkem celé strany se stala idea konzervativní, důrazem na individualitu zemí symbolicky oponující centralistické politice německých liberálů. Konzervativní hlediska přitom strana uplatňovala přibližně v onom rozsahu, jak se pro ně r. 1860 vyslovila většina členů rozmnožené říšské rady, dříve než inspirovala vydání říjnového diplomu.

Mezi konzervativními velkostatkáři, jak zněl také oficiální název klubu, od počátku proto zasedali vedle kavalírů s Čechy sympatisujícími také šlechtici postrádající s nimi bližších kontaktů; podobně se otevřeněji nebo zase skrytěji k německé orientaci hlásili i mnozí z oněch šlechticů, které do klubu přivedlo jejich přísné katolické přesvědčení, ač mezi kněžskými členy, tj. mezi klubovými preláty, měli Češi poměrně nejvíce přátel, především kardinála Bedřicha Schwarzenberka, jehož vliv udržel majorátní pány významných rodů mezi voliči konzervativní kandidátky i po dobu vládní perzekuce; ten patřil mezi hlavní protagonisty státoprávní politiky a nejednou sám osobně zprostředkoval styk s českými předáky. Ze české a německé pozice zůstávaly v konzervativním klubu pro další léta vyrovnané, o to se více přičnili někteří občanští majitelé deskových statků, které národní strana do klubu vyslala.

Tím však nemohl být z pohledu české veřejnosti vyrovnán nepoměr mezi snahou ústavověrných šlechticů účinně přispět německé kulturní věci a mezi ostentativním chladem, s nímž historická šlechta dokázala absentovat akce pro duševní rozvoj národa tak nepopiratelného významu, jako byla stavba Národního divadla. Okolnost, že předáci historické šlechty byli v této příčině často nevybíravým a hrubým způsobem mladočechy napadáni, mohla jen částečně vysvětlit jejich nezájem o otázky české literatury a dramatického umění.

Přestože politická dohoda konzervativních sil s českými poslanci prokázala svoji životnost a na půdě českého zemského sněmu i mimo ní byla úspěšně praktikována skoro po třecet let, bylo by nesprávné soudit, že se po tuto dobu státoprávní koncepce u obou stran udržely stejně živé a že politické akce jejich seskupení vytvářely plynulý tok státoprávní rezistence. České státní právo, na rozdíl od práva uherského, přerušením své návazné kontinuity přece jen ztratilo

postupem doby mnoho na přitažlivosti, takže neúspěch fundamentálek v podstatě ukončil aktívnější kapitolu státoprávního boje. Odmyslíme-li si hrdé zevní formy odporu, jak se projevovaly zvláště v období dualistické přestavby říše a pod dojmem roztrpčení ze zmaření Hohenwartova pokusu o české vyrovnání, třeba zdůraznit, že účinek opozice byl zeslabován dynastickým smyslem šlechty, jež vždy rozlišovala mezi opozicí vůči vládě a vůči panovníkovi. Také ve Schwarzenberkových vzpomínkách je v Škutinově podání s velkým porozuměním vyložena tato téze, jejíž aplikace při společném postupu s lidovými poslanci, méně vnímavými pro tyto jemné rozdíly, mnohokrát také zavdala aristokratům důvod k pohoršení. Avšak co činit za situace, kdy mocnář se cítil solidární s vládou do té míry, že se neuzavíral intervencím a účasti ve volební agitaci v průběhu stranicky řízených voleb, nebo když s podobnou ochotou sankcionoval zemské zákony zajišťující nadpráví vládnoucí strany /v otázce voleb. řádu apod./ s takovou bezpečností, že ani případné vítězství státoprávní opozice by nedokázalo vytvořit předpoklady, aby nepříznivý stav mohl být právně anulován? Feudálním výkladem dynastické věrnosti si šlechta sama zahražovala cestu k principům důsledné ústavnosti.

Jistě zde nemůžeme podrobně líčit vzájemný poměr a všechny další peripetie vztahu českých občanských politiků k historické šlechtě od sedmdesátých let. Úmyslně opomíjím další rušivý moment kooperace, skrývající se v myšlence slovanské, jak ji Čechům opět připomněly výsledky balkánských osvobozovacích válek a pobuřující katolické cítění šlechty souběžně stále důrazněji proklamované vlivem závěrů I. Vatikana. Po překonání určitých náznaků krize ve vzájemném poměru právě pro tuto otázku - jak to dávala tušit Riegrova jednání s německými liberály v Emmersdorfu - však obě složky české opozice po dlouhém váhání společně vstoupily do říšské rady, aby se tam s ostatními silami pravice podílely na vytvoření nové vládní většiny. Pro politiku historické šlechty bylo přitom příznačné, že se stejnou důsledností, s jakou její zástupci státoprávní linii prosazovali a na jejím často až dogmatickém výkladu vůči staročechům trvali, se dokázali po dobu účasti ve vládní Taaffeově většině dokonale od ní abstrahovat, aniž by se jí navenek vzdali. V tom směru opět prokázali větší pružnost než čeští politici. Slova Františkova děda, Karla IV. ze Schwarzenberka, pronesená v listopadu 1889 při debatě na zemském sněmu, "že ústava se vžila", byla považována za

doklad této změny v nazírání mladší generace historické šlechty, nastupující do činné politiky. Působila již tím, že byla polemicky namířena proti mladočechům, kteří se tehdy pokoušeli státoprávní boj opět oživit. Veřejným míněním byla proto přijímána /podobně jako krátce potom vyslovený a české kruhy zcela šokující jeho odsudek husitů/ jako spíše elegický dovětek na proslulý výrok řečníkova otce Karla III. z r. 1871, v němž jménem historické šlechty sliboval hájit státoprávní samostatnost českého království "až do těch hrdel a statků". To vše již byla vzdálená minulost. Přítomnost spěla k punktacím, pro jejichž realizaci v následujícím roce stoupenci historické šlechty vyvinuli velké úsilí, i když jim musilo být jasné, že punktační dohody svými důsledky akceptují německou myšlenku rozdělení země. Zájem přispět ku soustředění konzervativních sil však svou naléhavou účelností působil k tomu, že strana nakonec ztratila ohled na podstatu vlastního programu.

Budiž dovoleno v této souvislosti upozornit na řadu výkladů věnovaných ve vzpomínkách vladařským plánům následníka trůnu Františka Ferdinanda. Autor nás informuje, jak jeho vzpomenutý děd se snažil u arcivévody působit, aby uznal české státní právo: "... V té době ovšem byli lidé, kteří tvrdili, že věrnost ku starému historickému celku, jako byla koruna svatováclavská, už nemá takovou důležitost jako národovectví. Decentralisace by se musila dít na základě přirozenoprávním, sebeurčení národů, což by ovšem znamenalo - pokud se Čech týče - odtržení Sudet...", uvádím z formulací Škutinových. Vidíme, že je tu opět vytvářeno zdání, jako by státoprávní zásadu měl ohrožovat princip etnický. Ale právě k tomu třeba poznamenat, že motivem koruny svatováclavské, jako článku uvádějícího v jednotu prastarý celek Čech, Moravy a Slezka, byla novodobá státoprávní teorie české šlechty doplněna občanskými poslanci, tedy stupenci tzv . národovectví, jimž šlo o etnické sjednocení českého národa ve všech těchto zemích. Původní projekty historické šlechty vycházely toliko z práv jedné země, tj.království Českého, a není bez zajímavosti, že i v roce 1871, při pokusu o české vyrovnání první návrh Clamův klade do kompetence českého dvorského kancléře, stínového zástupce země ve vídeňském ministerstvu /měl jím být Bohuslav hrabě Chotek, otec Žofie, pozdější kněžny Hohenbergové/ pouze zemské záležitosti české a teprve po úmluvě s dalšími účastníky porad byla v projektu jeho pravomoc rozšířena. Nemíním touto poznámkou věrohodnost infor-

mace znevažovat. Jsem přesvědčen, že Schwarzenberkové v otázce státního práva na následníka naléhali. Mám jen pochybnosti, bylo-li možno předpokládat, že projekt trialismu, zahrnující české země do oblasti jen málo změněného Předlitavska, by unesl další decentralizační plány vytčené části.

Jinak představy, že by František Ferdinand byl nakloněn "velice příznivému řešení české otázky" práce nemůže nijak doložit. Jsou založeny na dohadech podložených přátelskými styky, jež samy o sobě mohou jen podat doklad tendence. Je těžké zjistit, zda opravdu koupil Konopiště, "aby byl blízko" Čechám. Bylo-li 44% půdy české země deskovým majetkem a panství v Čechách zakupovaly mocné cizí rody v zájmu výhodných investic /uveďme namátkou Hohenzolerny, morganatickou větev domu Hessenského - výčet dalších by zatížil beztak již obsáhlý referát/ sama držba českého zboží nemůže mít povahu důkazu. Šlo spíše o zbožné přání všech, šlechty i českých politiků, šířené po smrti korunního prince Rudolfa a navoděné tu a tam laskavým gestem. 3/ Avšak je nepravděpodobné, že by sám následník byl ochoten uvědoměle vycházet vstříc takovým náladám - již z politických důvodů. Okázalé sympatie k českému prostředí mu mohly jen uškodit ve Vídni, kde po nástupu mladočechů převládlo mínění o nebezpečném kursu české politiky. Zvláště po svém sňatku si nemohl dovolit podobnou chybu, bereme-li v úvahu, že jeho ženě byl ustavičně připomínán její původ /česká hraběnka!/, přičemž nedostatek povinné "rovnosti původu" /Ebenbürtigkeit/ byl stupňován předsudky o Češích. V práci je kladen důraz na to, že v okolí následníkově se později pohybovala osobnost Hodžova, o němž panuje mínění, že mohl platně do následníkových záměrů zasáhnout. Nechuť vůči Maďarům však nebyla dostatečně vyvážena skutečným zájmem o jiné národy monarchie, konkrétně o Čechy, abychom zcela nevybočili z otázky, kterou stať přednostně řeší. Českým politikům dost dlouho trvalo, než lépe odhadli zdrženlivost arcivévodových úmyslů. Zpočátku jim nechyběla dobrá vůle, smíme-li užít takový termín pro oblast politiky. Jako jediní v Rakousku popřeli dokonce platnost následníkovy enunciace; dr. Karel Kramář jménem klubu podal 1901 při projednávání otázky na říšské radě právní ohražení, v němž prohlásil, že kompetence ve věci posloupnosti v zemích koruny České přísluší výhradně zemským sněmům těchto zemí. Avšak jak pohlížel následník na Čechy měla později nejlépe dovodit Švihova aféra vyvolaná tím, že arcivévoda dů-

věrné informace poskytnuté mu předákem českých radikálů dal zaplatit z prostředků pražského policejního ředitelství. Navyklý na lokajské služby svého okolí, zatlačil možnost navázat styky s nezanedbatelnou složkou českého politického tábora na úroveň konfidentských zpráv.

V jedné věci třeba ovšem autorům práce přisvědčit. František Ferdinand bránil ze všech sil vypuknutí válečného konfliktu a účasti Rakouska v něm. Nemohl se proto podílet na přípravách světové války. To vše ostatně bylo v odborné literatuře doloženo. Vzpomínám si, jak i u nás zesnulý Jaroslav Werstadt na toto téma již 1957 přednášel v Historickém klubu a dokazoval na rozboru následníkovy korespondence s hrabětem Berchtoldem, že mírová politika Františka Ferdinanda je naprosto prokazatelná. Protože kdysi sám šířil legendu o "konopištských růžích", považoval Werstadt za svou povinnost své předchozí názory veřejně opravit. "Buržoazní" historici však tehdy publikovat stále nesměli, takže pouze do Lidové demokracie se mu podařilo vpašovat stručný výtah svých tézí. Důvod arcivévodovy mírové politiky spatřoval v jeho náboženské víře, k čemuž u následníka přistupovala i znalost vojenských otázek monarchie. Instinktivně tušil, že válečné dobrodružství by stát rozložilo a viděl v těchto souvislostech jistě dál než císař, s problémy říše nepochybně zevrubněji seznámený. Ostatně i Redlichův deník v tom směru přinesl důležité svědectví od osob stojících blízko Míčovému náměstí i přímých členů Berchtoldova kabinetu /hrabě Hoyos/. Ti všichni tehdy sice hleděli válce vstříc s nadějí, protože byli přesvědčeni, že jejím prostřednictvím vyřeší monarchie své problémy, ale loyálně přiznávali, že ironií osudu třeba za její vznik děkovati smrti muže, který jediný by měl patrně odvahu válečnému požáru zabránit. Avšak kdybychom si na základě těchto nepopiratelných faktů přáli idealizovat portrét následníka v míře, jak to činí Schwarzenberkovy vzpomínky, nalezli bychom také v Redlichově deníku, jehož autora rozhodně nelze vinit z nedostatku rakouského vlastenectví, hojně dokladů arcivévodových neuvěřitelných postojů, jeho neznalosti osob a věcí a ostentativního nezájmu proniknout do politických problémů Rakouska. František Ferdinand žil v izolaci, osobně zdůvodňované snad i tím, že tajil všechny své vladařské plány a předsevzetí /to výklad autorů také přiznává/ a oporu hledal pouze u šlechty, protože celkem správně předpokládal, že u ní uspěje se svými absolutismu nakloněnými záměry. Rovněž šlechta v mnohém na něho spoléhala, a to tím spíše, že mohla pozorovat,

jak úměrně se zavedením všeobecného volebního práva počíná slábnout její vliv. Ale vše, co nám svědectví Schwarzenberkovo o těchto stycích přináší, jen dokazuje, že kontakty byly příliš slabé a ustrnuly na úrovni běžných společenských konvencí. Obě strany spojovala věrnost konzervatívním zásadám, avšak chyběla jim odvaha ke společnému postupu, schopnost modifikovat konzervativní hledisko v nových podmínkách i důsledné politické myšlení: dokazuje to i válečná politika některých následníkových důvěrníků, z nichž Otakar Černín neváhal pro udržení spojeneckého svazku s Německem desavouovat mírové pokusy svého panovníka.

Autoři však z nepochopitelných příčin stále retušují následníkův portrét. Paušálně odsuzují a předem za přehnané prohlašují všechny kritiky jeho postupu. Vytvářejí náladu jakési vše obepínající idyly, popírají napětí mezi Belvederem a císařským dvorem; jdou dokonce tak daleko, že vyvracejí, co bylo napsáno o pohřbu arcivevodských manželů - odvolávajíce se na informace rodinné - a střídavými pohledy do minulosti se snaží dodat závažnosti takovým soudům. Dokazují - nevím proč právě v této souvislosti - na příkladu opět, že kdyby nedošlo ku svatodušnímu povstání roku 1848, byla by se podařila federalizace říše a došlo k uznání českého státního práva, ač podobný názor, zastávaný kdysi z nedostatku informací a z důvodů nechuti k revolučním ecesům Palackým, Riegrem a českými politiky vůbec a převzatý v ideové návaznosti přirozeně Pekařem, byl dávno vyvrácen pramennými doklady základní studie Kazbundovy. Nechápeš, proč dnes, kdy vše má význam jen historický /a také spor o Františka Ferdinanda by měl zajímat především historiky/ se v této, pravda, populární knížce projevuje tak málo smyslu pro objektivní posouzení věcí. Nechápeš, nebo správněji nepochopil bys, kdyby nakonec nebyl proloženým způsobem otištěn závěr, jejž třeba citovat: "Ferdinand d´Este by byl uspokojil požadavky malých národů v říši sociálně a národnostně spravedlivé. Tyto národy mohly vytvořit soustátí s výhodami velmocenského postavení, s výhodami možnosti společné obrany. Proti nátlaku jak se strany Německa, tak se strany Ruska... a pravděpodobně by si ani jeden ani druhý nemohl dovolit to, co si dovlil Hitler a Stalin. A v neposlední řadě národohospodářské výhody velkého celku - společný trh a měna a všechno to, oč usiluje dnešní Evropské společenství." Tečka! Zde však již Škutinovy formulace upadají do politické triviálnosti, pomocí níž snad lze vysvětlit mnoho z toho, co bylo uvedeno předtím, ale

jejíž smělé konstrukce odborný referát již rozebírat nemůže.

Vím, látka se mi rozrůstá pod rukama, avšak o dvou věcech je třeba se ještě zmínit. Jestliže některé zjednodušující soudy o účasti šlechty v našich novodobých dějinách si můžeme vysvětlit tím, že kniha dost přebírá z druhé ruky, že je tu tlumočeno mínění starších generací, stálým opakováním poněkud zjasněné, do schematu upravené a zbavené jakýchkoli pochybností, čekáme přirozeně více od výkladů, které jsou podloženy osobními zážitky Františka Schwarzenberka. Měřeno hlediskem závažnosti jde v první řadě o zkušenosti z jeho diplomatické činnosti u Vatikánu, k níž byl předurčen i důvěrnou znalostí terénu a problematiky. Forma Škutinova zpracování ovšem způsobila, že nejsou podány vcelku, ale i tak lze z nich vyčíst mnoho pro historii cenného. Dovídáme se především, jak se Schwarzenberk na své poslání připravoval a jak při studiu starších úředních zpráv byl přiveden k poznání, že bude třeba vzájemné styky republiky s Vatikánem po válečném přeryvu budovat od začátku. Situace se opravdu v mnohém podobala poměrům po první světové válce, kdy zastupování československých zájmů u Svatého stolce převzal Kamil Krofta. Podobná byla především atmosféra rušného poválečného období, v níž věci, o něž tu šlo, byly považovány za nedůležitou epizodu. Směrodatní činitelé republiky byli po roce 1918 stejně jako po roce 1945 zcela absorbováni prvními úkoly domácí politiky a měli přirozeně málo času na řešení složitých otázek církevních, jež bylo navíc závislé na nejbližším vývoji politické konstelace. Rádi vše odkládali na pozdější dobu. Rozdíl bych viděl pouze v tom, že po první světové válce projevoval Vatikán ve vztahu k Československu více iniciativy a diplomatické aktivity. Odpovídalo to tehdejším změnám na mapě střední Evropy, k níž byl nucen zaujmout stanovisko. Ti, kdož papežskou politiku tehdy určovali, si byli vědomi, že rozklad Rakouska umožní církvi, aby při stanovení nových podmínek ve vztahu vůči nástupnickým státům se mohla osvobodit od staletých závislostí na státním organismus. Avšak i obnovení diplomatických styků s Francií vedlo Vatikán k příznivějšímu posuzování její úlohy jako protektora Malé dohody a mělo vliv na jeho vztah k Československu, dokud Lateránské dohody opět nedonutily vatikánská místa brát větší ohled na italské zájmy ve středoevropské oblasti.

Po druhé světové válce tuto aktivitu poněkud zkomplikovaly důsledky skutečnosti, že Vatikán se ještě před vypuknutím války poměrně brzy smířil s dočasným zánikem Československa. Bylo jistě těž-

ké, aby Svatá stolice odmítla projevy synovské oddanosti Tisova luďáckého režimu. Ze Schwarzenberkova líčení, zachyceného nám Škutinou, také vystupuje sympatická a moudrá tvář nuncia Mons. Rittra. Ale jeho odjezd z Bratislavy nutno brát více jako osobní, Československu přátelsky nakloněné gesto. Státní sekretariát uznal fait accompli a nunciatura v hlavním městě Slovenska pokračovala ve své činnosti, i když o jisté zdrženlivosti Vatikánu vůči novému režimu v průběhu dalších let svědčil určitý nepoměr mezi vybavením a provozem obou legací. Agendu nunciatury obstarávali v Bratislavě nepříliš vysoko postavení úředníci, zatímco slovenská vláda rezervovala vyslanecká místa u Vatikánu pro přední luďácké politiky. I kdyby to dnes bylo pro některé naše slovenské přátele sebevíce lákavé, nebudeme patrně nikdy moci považovat Slovenský stát za prodloužení československé suverenity. Uznání samostatného Slovenska Vatikánem navíc vytvořilo důležité precedens, jímž byly mařeny všecky pokusy čsl. vlády v exilu a především prezidenta Beneše uvést styky do předchozího stavu. Tím byly vytvořeny teoretické předpoklady k poválečným těžkostem. Že byly pak prakticky využity slovenskými a českými komunisty, takže za přispění nátlaku Sovětského svazu musily být vzájemné styky obnoveny na nižší diplomatické úrovni, bylo za daného stavu pochopitelné. Je jistě mnoho katolíků, kteří budou každou kritiku papežské válečné diplomacie považovat za těžké provinění věroučné, avšak katolického přesvědčení autora těchto řádků se poněkud dotýká, musí-li číst, že Mons. Tardini byl po válce ochoten se v otázce uznání Slovenského státu dovolávat obdobné pragmatické politiky sovětské, o níž je přece známo, že byla výsledkem podivného kursu despotického režimu Stalinova. Byla-li slova Tardiniho v dané chvíli alespoň projevem určité obratnosti, méně to již platí o jeho vzpomínkách na poněkud laciné domluvy, které v období první republiky z Vatikánu mířily na adresu českých a slovenských katolických vůdců, "aby v zájmu církve a státu našli společnou cestu". Stačilo přece naznačit Hlinkovi, aby mírnil protičeské štvanice svého hnutí, nebylo-li ovšem pravým úmyslem tohoto "táhnutí za jeden provaz" působit na Šrámka, aby upustil od spolupráce se socialistickými partnery v předmnichovské koalici.

Jakkoliv se v černobílém pohledu Škutinově může jevit politika Vatikánu navenek jako málo obsažná, zachycuje jeho vyprávění v tomto oddíle - třeba znovu to opakovat - názorný obraz tehdejších poměrů. Napadá mne přitom, že by snad nebylo ještě pozdě, aby se prof. Schwar-

zenberk vzdal svého předsevzetí a vyložil znovu, tentokráte bez prostředníka a svými uvážlivými slovy, jak pohlíží kupříkladu na duchovně výrazný, avšak v mnohém jen částečně objasněný zjev Pia XII. Není jistě těžké obhájit tohoto papeže před pošetilými útoky Hochnhutovými, uvážíme-li že musil čelit problémům, o nichž se nesnilo jeho předchůdcům; v jeho panování však stále zůstává mnoho nejasného. Smíme-li vyjít od známého výroku Mauriacova, musí nám být zřejmé, že ne všem současníkům byly jeho "mírnější metody" dostatečně adekvátní přímo úděsně nemírné době /chceme-li totiž opakovat eufemismus, jímž kniha na 94.str. naznačuje, v čem se odlišoval od Pia XI., jehož protifašistické stanovisko přirozeně sdílel/. Půlstoletí, dělící nás již od počátku válečných událostí, by nemělo oslabovat naši soudnost a náš konečný úsudek by také neměl být ovlivněn pocitem vděčnosti, s níž byly v padesátých letech přijímány jeho modlitby za církev mlčící.

Ale rád bych přešel již k Schwarzenberkovu příspěvku Hácha - Beneš. Jde o úryvek z obsáhlejší stati, jenž sám o sobě dokazuje, jak dobré paměti by bezpochyby byšly z pera jeho autora. Neseznamuje nás sice s věcmi příliš novými. Již před více jak 20 léty vydaný II. svazek Act ocupationis Boh. et Mor. přinesl řadu pozoruhodných pramenů, z nichž si lze učinit představu o vztazích protektorátních osobností s Benešem a Londýnskou vládou. Otázka byla ostatně se střídavým úspěchem vysvětlována i v literatuře. Půvab a cena Schwarzenberkovy úvahy však spočívá v tom, že nezávisle na těchto pramenech nebo alespoň bez jejich podrobnější znalosti doplňuje jejich obsah shodným obrazem zaostřeným z centra protektorátní izolace. Je to pohled zasvěcence znalého členitosti prostředí, kudy prokmitávaly konexe domácí i zahraniční rezistence s Háchou a některými členy protektorátní vlády. Nikde jsem se dosud nesetkal s tak přesným zachycením Háchových postojů, které by byly ve shodě se svědectvím, jež jsem měl kdysi možnost vyslechnout nejen od účastníků té oficiální strany protektorátní bariéry /dr. Klumpar, doc. Stáník/, nýbrž i od pracovníků v odboji /prof. dr. Fr. Bauer, dr. J. Jína/. Významné je především potvrzení toho, že dr. Emil Hácha v celé řadě důležitých otázek postupoval odlišně, než mu radili někteří horlivci z jeho okolí, snažící se viditelnou loyalitou k okupantům získat od nich pro protektorátní strukturu určité koncese. Schwarzenberk většinou diskretně neuvádí jména, ač všichni víme, koho má na mysli. Pro poměry v druhé republice a v prvních létech protektorátu bylo příznačné, že určité špičky

státní byrokracie byly přesvědčeny, že přišla jejich chvíle, aby v zastoupení odstraněných a důvěru veřejnosti vesměs ztrativších politiků rozvinuli své administratívní schopnosti. V tom směru se zvlášť uplatňovali ti jedinci, které si Hácha na Hrad přivedl od Nejvyššího správního soudu. Byl jejich blízkosti natolik navyklý, že se nechtěl ani v novém postavení o jejich služby nechat připravit. Na jejich rady však přece spoléhal méně než čekali, takže teprve později, v důsledku stupňující se Háchovy choroby, mohl dr. Kliment spolu s některými jinými úředníky prezidentské kanceláře více vystupovat jeho jménem. Bylo to již po odstranění dr. Jiřího Havelky, jehož cílevědomé energii Hácha přece více podléhal. Ale právě proto, že prof. Schwarzenberk tak dobře vidí do poměrů na pražském Hradě v době Háchova prezidentského období, se mi zdá nedůsledné, soudí-li zároveň, že by tito Havelkové a Klimentové, přes jejichž úsudek se dovedl Hácha nejednou přenést, měli na něho tak rozhodující vliv, že by především díky jejich přímluvě prezidentský úřad převzal /str. 247/. Necháme-li stranou Háchovy pohnutky osobní, které opět Schwarzenberk vykládá jistě správně a které lze definovat jako uvědomnělou oběť starého člověka poskytnutou potřebě národního celku, mohli takovou autoritu k domluvě míti pouze jako staří osobní přátelé, jako vyslanec Mastný, profesor Sommer, snad i další profesoři, s nimiž byl spřátelen od let společné služby u Zemského výboru /Hoetzel a Lašťovka/. Nesmíme zapomínat, že Hácha byl od počátku kompromisní kandidát na úřad hlavy státu. Jeho kandidatura měla být určitou hrází před ctižádostí vpřed se deroucích osob, jichž se v dusném prostředí druhé republiky počalo objevovat nemálo. Tím se stalo, že Háchovu kandidaturu jako nejlepší řešení podporovali také přátelé bývalého prezidenta. Jejich názory u svého strýce nejednou tlumočil architekt Kamil Roškot.

Velkou předností Schwarzenberkova postupu je, že jemně a se smyslem pro realitu rozebírá odlišné motivy a politické přístupy domova a exilu a vysvětluje, jak i při věrnosti společné myšlence národní identity se musila nutně rozcházet stanoviska dr. Háchy s hledisky zástupců emigrace. Čteme se zájmem, jak vyhlášením Benešovy prezidentské kontinuity byl Hácha překvapen a zaskočen - snad i osobně dotčen a zklamán - avšak na jeho kladném poměru vůči Benešovu zahraničnímu poslání se tím jen málo změnilo.

Zmiňujeme-li se o přednostech Schwarzenberkovy úvahy, nesmí nám

ovšem uniknout, že si autor úlohu neobyčejně ztížil tím, že svůj pokus o zachycení Háchova politického profilu nevložil do bezpečnějšího historického rámce; ukázalo by se, jak velký vliv na vývoj vztahu Beneše a londýnské vlády k státnímu prezidentu měl vlastní průběh války. Situace Čechů nebyla v porovnání s ostatními porobenými národy záviděníhodná. Na rozdíl od většiny vlád evropských zemí, které po obsazení domácího území Německem prostě přenesly své sídlo do zahraničí, zůstali ústavní činitelé republiky doma, vnucený stav přijali a byli uvrženi do nezáviděníhodné úlohy kolaborace s okupanty. Odbojová centra v zahraničí byla tak vytvářena zástupci umlčeného domácího politického života bez větší osobní součinnosti s dosavadními oficiálními orgány státu, a jejich zástupci se potýkali se všemi těžkostmi z toho vyplývajícími. Snad jen francouzský odboj byl v podobné situaci, ač ten se přirozeně mohl opírat o velký duchovní a morální potenciál Francie a mocenskou podporu její koloniální říše. Ve chvíli, kdy Němci počali nutit domácí reprezentaci Protektorátu do okazalé solidarity s nacistickou politikou, byla exilová vláda v Londýně opět nucena před tváří veřejného mínění spojeneckých zemí tyto projevy pranýřovat a nevyhýbat se přitom kritice osob, jež nacisté k tomu účelu zneužívali. Osobní tragédii Háchovu vidím v tom, že dokud spolupráce a kontakty se zahraničním vedením byly bez problémů, byly všechny jeho záměry na úřad rezignovat právě v zájmu této spolupráce Londýnem odsouvány; když se poměry změnily a ze strany Londýna byla Háchova rezignace naopak vyžadována, byl již státní prezident chorobou a proměnou svého okolí vmanévrován do představ, že nemůže své postavení opustit. V setrvání v úřadě spatřoval jediný prostředek, jak mírnit okupační násilí. Po ukončení války byly zdůrazňovány jen negativní stránky tohoto jeho počínání. Pod dojmem vítězství spravedlivé věci byly všem jasné pouze neblahé důsledky kjeho rozhodnutí v březnu 1939. Statisíce mrtvých učinily osobní oběť Háchovu iluzorní. Teprve zkušenosti z dalších let vytvořily předpoklady k citlivějšímu pohledu. Historici ostatně vždy věděli, že bez náležitého časového odstupu nemohou být jejich úvahy vnímavé k dějinné objektivitě.

Soudím, že by bylo na čase trochu té objektivity zachovat i pro druhého ze vzpomenuté dvojice. Proti památce Edvarda Beneše dnes zuří krevní msta přirozeně uvolňující zábrany lidí. Dokázal-li i český filosof Jan Patočka v úvaze "Co jsou Češi" při hodnocení Beneše dojít k soudům zcela zničujícím a tak podivně kontrastujícími

se všemi korektnostmi, jimiž zahrnoval Beneše živého i jeho chladnoucí tělo /mám na mysli nekrolog v Krit. měsíčníku/, můžeme si učinit představu, jaké vášně zuří v běžné disidentské a emigrantské literatuře. Není pak divu, že zahraniční autoři typu Golo Manna píší tak nehorázně, když oživují dávno vyvrácené pomluvy a s literární fantazií rozvádějí náznaky málo autentických pramenů. Máme-li na mysli dualitu Hácha-Beneš vystupuje jejich vzájemná závislost na tomto pozadí navenek logicky. Jako by spravedlivější názor na osobu Háchovu vyžadoval zatratit toho, kdo zdánlivě zavinil jeho utrpení, smrt v pankrácké vězeňské nemocnici a podvakráte svou malověrnou ústupností nalomil charakter národa.

Lze jen ocenit, že Schwarzenberkův příspěvek se vymyká těmto tendencím. Autor se moudře omezil na osobní dojmy. Jeho stať je zaměřena především vzpomínkově jako svědectví účastníka událostí a konečný úsudek také vyhražuje budoucnosti. I když si nedovedeme představit, co bylo předmětem jeho dalšího líčení - článek není otištěn celý - pochybujeme, že na následujících stránkách metodu pozměnil. Zabývá se ostatně Benešem v zájmu prohloubení portrétu Háchova a řekl bych také nijak důsledně. Vychází převážně z práce Táborského, když komentuje a vysvětluje jednotlivé body Benešovy kritiky Háchy, v projevu z Londýna 13.června 1942, a staví k nim do konfrontace vše, co sám od Háchy o těchto problémech slyšel. Jiné Benešovy soudy Háchovy činnosti opomíjí /znovu opakuji, že pochybuji o tom, že zná výše uvedenou edici; při povaze a zaměření svých vývodů by pak musil vytknout rozdíl mezi Benešovým příznivým hodnocením Háchy do června 1941 a jeho odsudky dalšího Háchova setrvání v úřadě po příchodu Heydricha/. Také jen letmo polemizuje s Drtinovými pamětmi. Ani zde, alespoň podle mého mínění, není daleko od pravdy, když má za to, že Drtinův předpoklad hledat u Háchy nedůvěru k Benešovým lidem je neodůvodněný. Avšak uvažujeme-li o těchto Drtinových soudech, jistě založených, jak správně poznamenává Schwarzenberk, i na zkušenostech z vystupování nových Háchových lidí, nelze než přiznat, že v některých svých projevech a vystoupeních neměl Hácha štěstí - že často kolísal. Beneše, Drtinu i mnoho jiných musilo zarážet, jak ochotně a důsledně akceptoval tézi druhé republiky, že není sám zatížen minulostí předchozích let československé samostatnosti. Pročítáme-li dnes záznamy z jeho březnové audience u Hitlera, k níž se dostavil ještě jako prezident suverénního státu,

musíme i my připustit, že generacím, jež nebyly zcela zvyklé všudy a za všech okolností se přetvařovat a podbízet, znělo jeho oslovení Hitlera dosti poraženecky.

Tato návštěva, v níž byl přinucen "vložit osud českého národa do rukou říšského kancléře" / z jeho vlastnoručního záznamu vysvítá, že sám první užil těchto slov/ mnohokrát byla a je dosud kladena do souvislostí s Benešovým postupem v únoru, jako novější variantou Háchova osudného kroku. Také Schwarzenberk se nevyhýbá tomuto srovnání, když poměrně decentně a s plným soucitem pro churavého prezidenta cituje slova, adresovaná jím v červnu 1942 Háchovi /"... všecky slabosti, všecky ohledy, všecky kompromisy a všecky taktiky mají své meze i v tak tragické situaci. Ve chvíli, kdy některou z nich překročíte, potřísníte sebe i svůj národ"/. Jeho postup je sugestivní ve své jemnosti a většině čtenářů bude jistě připomínat zjevení se Nemesis jako symbolu vyšší spravedlivosti dějin. Mezi oběma událostmi je jistě mnoho podobného: již oslabené dispozice obou aktérů, málo vhodné k tomu, aby jejich nositelé vzdorovali nátlaku, naznačují podobenství. Avšak nestudujeme historii proto, abychom nepostřehli podstatné rozdíly při srovnávání událostí, které - jako v Benešově případě - ovlivnily na mnoho desetiletí vývoj našich novodobých dějin.

Byť byl Háchův osud sebetragičtější a možnosti jeho odporu sebemenší, musil akceptovat a více než nečinně přihlížet zničení české státní samostatnosti a začlenění našich zemí do německé říše za okolností, pro něž bychom v tisíciletých dějinách státu nenalezli příkladu. Také v únoru 1948 přijetím demise ministrů nekomunistických stran a jmenováním nové, převážně komunistické vlády učinil Beneš rozhodnutí s dalekosáhlými důsledky pro demokratický vývoj státu. Právní charakter státu tím však nebyl likvidován a stejně nebyla ohrožena národní identita jeho obyvatel, jimž za války hrozila devastace národní. Tento rozdíl může být zanedbatelný pouze pro toho, kdo v zajetí ideologických představ nevidí v likvidaci státního života nic negativního. Myšlenka suverenity a nezávislosti - jak dějiny dostatečně prokazují - vždy podmiňovala duchovní růst a sociální i hospodářský rozvoj národů. Byla-li v naší části po válce rozdělené Evropy tato nezávislost v podstatě iluzorní, nemohla být navždycky potlačena - což opět příklad sousedních států

dovoluje; avšak aby se tak stalo, bylo potřebné zachovat její institucionální strukturu. Nechci rozvíjet otázku vlastní Benešovy "viny" a jeho podíl na výsledku únorových změn. Ale každý historik, který by kupříkladu ve stopách Josefa Pekaře /smíme-li tu uvést příklad osobnosti, jíž v přehodnocování hodnot ještě bylo popřáno trochu autority/ se chtěl více zabývati tím, co bylo než tím, co býti mělo, bude musit být střízlivější a skeptičtější k soudobým úvahám. Rozhodnutí i zodpovědnost jedince nemohly být takového rozsahu, aby donekonečna měly vykupovat viny ostatních. Opomíjely by se při takovém postupu i jiné, podstatnější souvislosti. Nemíním tím současně popírat oprávněnost požadavků mravně-kulturních a mravně-ideových při evokaci a rozvíjení obrazu našich moderních dějin, ani rozhodovat otázku, byl-li Beneš oprávněn činit Háchovi moralistní výčitky. Mají-li však být jeho vlastní slova ustavičně obracena proti němu, třeba vytknout i skutečnosti zpochybňující všeobecně přijímanou paralelu.

Z toho, co bylo dosud řečeno, vyplývá, že máme-li shrnout celkový dojem, nebude to pro Škutinovo dílo příliš lichotivé. Málokdy se však stane, že i tak problematická kniha vyvolá řadu nových otázek. Akceptujme tedy i její hlas do diskuse o smyslu naší nedávné i dnešní duchovní orientace. Karel Čapek kdysi napsal: "Skutečnost je k tomu, abychom ji objevovali a poznávali, měnili i revolucionovali; ale není k tomu, abychom si z ní vybírali, co se nám pasuje, abychom ji omezovali, falšovali a odmítali. [4/] Mnoho z toho se týká jistě i historie, z které si tentokráte Škutina nijak zvlášť zostřeným nástrojem bez ostychu zakrojil, jak to vyhovovalo jeho zájmu a jeho potřebám.

860
+ 25

1/ Vzpomínal na to Rieger v dopise Strossmayerovi z 21.8.1884, když na jeho podnět rekapituloval možnosti spolupráce slovanských národů monarchie: "... Ein Zweiter Moment des Zusammengehens der österr. Slaven war im verstärkten Reichsrathe - Ich gab mir mit Palacký Mühe, aber damal war unser Adel noch befangen in dem albernen Glauben, dass wir zwei die Pfingstage in Prag hervorgerufen hatten; erst später lang es mir eine Verständigung darüber mit Clam M. herbeizuführen; ...".
Opis dopisu uložen v Riegrově pozůstalosti, ANM, Rieger 57/2.

2/ T.G.Masaryk, Česká otázka, 6. vyd. 1948, s.115; Palackého článek s názvem "O demokracii", vyšel v Národu 6.1.1864, byl přetištěn v Radhostu /III, 1873, s.141/ a poté in Spisy drobné /I, 1898, s.191/;

3/ 24.ledna 1889 psal ku př. Rieger dceři M. Červinkové: "...Byl jsem včera na Národní besedě. Přijel tam arcikníže František Ferdinand Este o 1/2 11. Když přišel, šel nejprve přímo na kněžnu Lobkovicovou /Jiříkovou/ a promluviv s ní, když mu řekl adjutant hrabě Wurmbrand, obrátil se a přišel zrovna na mne a mluvil se mnou hodnou chvíli. Já mu pravil, že si přejeme, aby si zamiloval Čechy, k nimž nyní náleží co velkostátkář český. Pravil, že se mu Konopiště velmi líbí, o kráse Čech, o Praze, o sále a bálu atd. ...", J.Heidler,- J. Čusta, Příspěvky k listáři dra Frant. Lad. Riegra, II, 1926, s.384;

4/ K. Čapek, Místo pro Jonathana. Praha 1970, s. 140.

Psáno pro Historické studie.

Ota Filip

BELLA ITALIA, MÁ LÁSKO ZHRZENÁ
aneb: Řím musí být zničen!

Jel jsem v září rešeršovat do Říma materiál pro německý článek o Anežce České, po svaté Ludmile a svatém Václavovi třetí svaté z rodu Přemyslovců. Svatá Anežka mě v Římě neochránila, ačkoliv jsem se tam zabýval jen životem této obdivuhodné ženy.

Už výjezd do Říma byl děsivý. Já, zkušený talijánský cestovatel, který přece ví, že do Říma normální Evropan vjíždí jen a zásadně hodinu před svítáním, jsem se mercedeskou cpal do města krátce po pravém poledni, kdy Římané, vesměs sexuálně zahemovaní frajeři a vejtahové, uhánějí auty domů na "siestu" v naději, že by si tentokráte snad mohli užít. Ale protože jim předcházející, vesměs dlouholeté zkušenosti praví, že jim to ani o téhle siestě s jejich signorami a signorinami nevyjde, vyřizují si své sexuální choutky a komplexy cestou domů v ulicích věčného města. Strkají přední masky aut do každé díry, řvou, otírají se o sebe blatníky, troubí jako jeleni v říji, pádí přes křižovatky na červenou, což v Římě dnes platí za hrdinství. Na římských silnicích se tedy krátce před polednem dne 11. září zase odbývala ta nánražková soulož pomocí aut - a já do toho vjel. Proniknul jsem celkem úspěšně až k centrálnímu nádraží, tam se mi však zaboha nepodařilo zahnout do ulice vedoucí k Piazza Asti, kde byl náš hotel. Sevřela mě totiž dvě auta, zleva fiatka, zprava opel; hned jsem poznal, že mě vlastně chtějí přefiknout. Trvalo mi to asi deset minut, než jsem na kruhovém objezdu ty buzeranty silou 130 koní odtlačil, jednoho na chodník, druhého do protisměru, kde si to s ním vyřídil autobus.

V zápalu boje jsem však nezpozoroval, že manželka dostala z toho římského bordelu šok. Zaparkoval jsem tedy na záhonu kvetoucích mimóz, aby si Marie vydechla, aby mohla polknout prášek na uklidnění a zapít ho kolou z plechovky. A vtom tam přifrčel v elegantní tropické uniformě frajer - policajt na moto-guzzi a začal, jak byl už taky "nadrženej", řvát, cože parkuji akorát v mimózách. Ukázal jsem mu "velkýho ptáka" a zařval česky: "Odprejskni, emajle, než ti rozbiju držku!" Policajt porozuměl a odfrčel. A potom jsme se skutečně dostali na Piazza Asti, což byl skoro zázrak.

Odpočinuli jsme si a vyšli k večeru do římských ulic. A Řím, to zkurvené město, se mi začalo mstít za to, že jsem ho v poledne pojebal a dostal se autem přece jen tam, kam jsem chtěl. Jen jsem se u kolosea otočil, už mi někdo ukradl peněženku s 250.000 lirami. Příští den, když jsem do knihovny bádat o Anežce svaté z rodu Přemyslovců, ukradli mi zloději druhou peněženku, tentokráte jen s 50.000 lirami, asi právě v okamžiku, kdy jsem se zastavil před průčelím svatého Petra a obdivoval to velkolepé dílo Michelangelovo, které jinak nemám rád. Zbytek drobných mincí, ne moc, jen asi za deset dolarů, mi šlohli v Sixtinské kapli. Byl jsem rád, že mi zbylo 15.000 lir v zadní kapse. Schoval jsem je tam, abych měl, až dostuduji materiál o svaté Anežce, na taxík zpět do hotelu. Ale cestou z knihovny k taxíkům na rohu Via Concordia jsem se zastavil v chrámu svatého Petra u oltáře svatého Václava, prastrýce svaté Anežky. A když jsem na svatého Václava, jehož podoba mi připomínala milého strýčka Machalíka ze Vsetína v ochotnické roli mlynáře v Jiráskově Lucerně, koukal a trochu jsem se i modlil, tak mi někdo vyhmátl i těch posledních patnáct tisíc.

To mě zdeprimovalo tak, že jsem cestou domů po Via Concordia k Andělskému hradu, před jehož branami lze zahlédnout nejkrásnější římské dívky, bohužel asi pochybné pověsti, které by jinak potěšily můj pohled, hořce, ponížen a navztekán, zaplakal.

Do hotelu jsem šel hodinu a půl pěšky. Má cesta vedla přes Piazza Venetia přímo pod balkónem, z něhož kdysi duce řval, že navěky zůstane věrný fýrerovi a odkazu římských cézarů. Kráčel jsem širokou třídou, kterou od památníku krále Viktora Emanuela ke koloseu nechal římskými památkami prorazit duce, a představoval jsem si, jak (coby římský cézar) předhazuji v koloseu římské zloděje lvům. Když jsem se znaven opřel o sokl antické sochy Marca Aurelia, stačil jsem tak akorát včas bleskurychlým pohybem stáhnout levé zápěstí, na němž nosím nekřesťansky drahé zlato-titanové hodinky, žádný japonský šmejd, nýbrž poctivou švýcarskou práci. Kdybych se býval zpozdil o zlomek vteřiny, tak mi je asi osmiletý římský cikán jistě dokázal šlehnout přímo z ruky.

Večer nás s manželkou pozval zástupce Goethe-Institutu na večeři. Svěřil jsem se kulturnímu zástupci země, jejímž jsem nyní občanem, jak mě v Římě okrádají. Zkušený muž se jen zasmál, a aby mě utěšil, pověděl nám historku: Ještě před rokem uřezávali římští zloději ženám závěsné tašky. Nějaký hbitý obchodník však začal vyrábět a prodávat malé plastikové bombičky, ostatně z české suroviny, z tak zvaného "semtexu", a dodával k nim zařízení na dálkové odpálení. Dámy tedy uložily bombičku do kabelky. A když kabelku zloději odřízli a ukradli, počkaly pár vteřin - a pak ten semtex na dálku i se zlodějem odpálily. Tímto způsobem zahynulo prý jen v Římě v roce 1987 a 1988 asi padesát zlodějů; přesné číslo však nikdo neví a nechce ani vědět. Dámy dodnes diskrétně mlčí, policie se tváří jakoby nic, my muzikanti, podsvětí se třese strachy před dámskými kabelkami, před aktovkami a jinými lehkými zavazadly.

Když jsem ten večer spočítal ztráty, které mi vznikly krádežemi, dospěl jsem k částce 650,- DM. Není to sice moc, ale ani málo. Ale více než těch ztracených 650,- DM mě štvala, ba deprimovala skutečnost, že mě, zkušeného cestovatele po Itálii a znalce země, dokázali zloději okrást a obrat způsobem více než zahanbujícím. Manželka mě uklidňovala: "Ale co, hlavně, že ti nemohou ukrást rádio z auta!" Podotýkám, že římští zloději dokážou během 35 vteřin, místři i za dvacet, jak jsem se dočetl ve Sternu, otevřít každé auto a ukrást i to nejlépe zabezpečené rádio. Rádio mi z auta v Římě skutečně neukradli, ale... ale nebudu předbíhat události.

Povzbuzen tím, že mě před, při a po večeři se zástupcem Goethe-Institutu nikdo neokradl, vyměnil jsem si třetí den v Římě ráno v bance 400,- DM za liry a jel zase do Vatikánu studovat materiály o svaté Anežce Přemyslovně. Hotelové taxíky byly pryč, taxíky na rohu Via Apia nuova zmizely. Musel jsem tedy do Vatikánu autobusem. Učinil jsem proto bezpečnostní o-

patření: Těch dvě stě osmdesát tisíc lir, pět bankovek po padesáti tisících a šest pětitisícovek jsem zabalil do kapesníku a prispendlil jsem ho do pravé náprsní kapsy. Cesta z Piazza Asti do Vatikánu trvá autobusem asi 45 minut. Na každé zastávce jsem si v té tlačenici sáhl na pravou náprsní kapsu a nahmatal jsem v ní v kapesníku složené bankovky. Měl jsem dobrý pocit, že jsem římské zloděje tentokrát převezl. Naposledy jsem si na kapsu sáhl na konečné stanici Citta del Vaticano. Když jsem šel přes náměstí před svatým Petrem, chytl mě jakýsi podivný neklid. Sáhl jsem si do pravé náprsní kapsy - a málem mě trefil šlak: Místo kapesníku s bankovkami jsem v ní měl pečlivě složenou první stránku včerejšího vydání deníku Il Republica...

Pravím, že Řím musí být zničen!

Je to město nemravné, plné lotrů, zlodějů, je to město hlučné, špinavé a agresivní, má sice smysl pro smyslnost, ale plete si ji s oplzlostí, žijí v něm tři miliony gaunerů, v nichž starý Řím a dva tisíce let křesťanství nezanechalo sebemenší stopu. Řím, kromě Vatikánu, katedrál, kostelů a římských památek měl být už dávno zničen, srovnán se zemí, vymazán z map! Ten břídil Nero! Zapálil jen to, co hoří, zapomněl na zdi! Jaké neštěstí, že se ani Vandalům ani Germánům, dokonce ani Hunům nepodařilo s Římem zatočit, jak zasluhuje! Jaký tragický omyl, že němečtí císaři plýtvali germánskou krví Dragem nach Osten! Co tam, na východě, hledali? Vždyť je tam jen zima, žil tam nekulturní, divoký lid, jako třeba Prusové. Proč nedobyli a nepodrželi Řím až po Afriku, která přece začíná kousek jižně za Vatikánem, možná dokonce už u Lateránské baziliky, hned za branou za Via Apia nuova, kterou do města vstoupil Římem a jeho neřestí zcela vyjevený svatý František. Když už se německým císařům nepodařilo zničit Řím, tak ho měli aspoň podržet. Evropa by se bývala pohnula ze severu na jih.

Pobyl jsem v Římě den navíc jen proto, abych Římany mohl urážet. Jezdil jsem záměrně bez jízdenky autobusy ve středu města, vždy jen jednu stanici, abych stihl co nejvíce jízd. Když jsem vstoupil do autobusu, oorátil jsem kapsy u kalhot, totéž jsem udělal s vnitřními i vnějšími kapsami saka, a pronesl jsem nahlas následující nazpaměť naučenou italskou řeč: "Dámy a pánové, vážení římští zloději! Jak vidíte, vstupuji mezi vás takřka nahý, což ve vaší zkurvené římské hantýrce, jakou by se neopovážil hovořit ani otrok pověřený za dob slavných cézarů vynášením fekálií, znamená bez peněz. A proto pravím, že nikoliv Kartágo, ale Řím měl být i s vámi, zlodějští zkurvysyni, zničen!"

Řeč jsem pronesl vždy krátce před zastávkou, abych mohl včas prchnout.

Když jsem čtvrtý den ráno platil v hotelu účet, okradli mě u kasy jen o sto marek. Poděkoval jsem zloději ve smokingu, ba zaslzel jsem dojetím, páč kdyby to byl zlý člověk a kdyby chtěl, mohl mě, protože jsem platil American Expressem, okrást i o pět stovek.

Skoro dvacet dní jsme pak s Marií pobyli v Tarquinii u moře. Tam nás ani moc okrádat nemohli, protože jsme byli v plavkách. Jen když jsme si dali v baru na pobřeží espreso, capucino nebo dolce, čili koláč, tak mě švihli vždy o dvě, Marii o čtyři marky. Na vstupném do etruského muzea v Tarquinii nás Talijáni obrali o dvacet marek, ale vynahradil jsem si to: Pro přítele Jana Rosnera, slovenského literárního vědce, který žije v Mnichově a sbírá kameny, jsem v muzeu ukradl střep z pravého etruského džbánu. Když jsem platil hotel u etruského moře, tak jsem skoro zajásal a nabyl nového sebevědomí. Recepční nás okradl sice o 200.000, ale když jsem ho na přestupek upozornil, vrátil mi 80.000 lir. Jaké velkorysé gesto! Slušně jsem poděkoval.

Cestou po dálnici směrem na Veronu a Brennero, čili Brenner v Alpách, jsme si s manželkou libovali: Však se tak moc ani nestalo. Mohli nám ukrást auto, protože po mercedeskách jdou Talijáni jako soudruzi po kapitalistických devizách.

K večeru jsme dorazili na Brenner.

Na italské straně hranic jsme na parkovišti zastavili, vystoupili z auta, zamkli dveře a šli jsme do kiosku utratit poslední liry, které nám Talijáni nestačili ukrást. Když jsme se za pět minut vrátili s flaškou chianti na parkoviště - bylo auto fuč. Napadlo mě, že zloděj nemohl s autem jet jinam než těch dvě stě metrů k hraničnímu přechodu do Rakouska. Tak jsem se rozběhl k hranici a zahlédl naši modrou mercedesku šinout se pomalu k talijánské pasové kontrole, která vlastně, jako ostatně na všech západních hranicích, málokdy kontroluje. Za volantem seděl černý Talián, jako vystřižený ze zločineckého alba sicilského města Palerma, vedle něho další. Zařval jsem: "Zloději!" Talijáni se ohlédli, vyskočili z auta a uháněli stmým svahem nahoru směrem k věčnému sněhu. Italští celníci a policajti si jich ani nevšimli. Já si však hned všiml, že mi chybí mé velmi kvalitní autorádio. Tři hodiny jsem z italských četníků páčil protokol o krádeži rádia a poškození zámku, jakož i spínacího zařízení na startéru, protože bez protokolu by mi pojišťovna v Německu nevyplatila ani zlámaný fenik.

Když manželka až v Rakousku zjistila, že nám chybí i jeden kufr - zloději ho možná ukradli už před Mantovou, kde jsem čerpal naftu, nebo na parkovišti před hranicí - přijali jsme fakt se stoickým klidem, ba přesvědčovali jsme se, že jsme zavazadlo určitě zapomněli v hotelu u moře.

Nechci Itálii už nikdy vidět!

Bella Italia! Kašlu na tvou modrou oblohu, plivám do tvých moří! Tvé spaghetti mi lezou krkem právě tak jako tvá lasagna. Tvé římské telecí medailony nebyly stejně k jídlu, tvé saláty místa klidně zapomenu. Espreso nechci už ani cítit; ve srovnání s tvým capucino je české nebo bavorské kafe s mlíkem delikatesa. Odmítám v Mnichově navštívit mou dosud oblíbenou restauraci Mario. Rozhodl jsem se bojkotovat italské zboží, víno, ovoce, boty, košile, obleky. Vše, co bylo italské, jsem rozdal nebo zahodil.

To, že mě v Itálii soustavně okrádali, už přebolelo. Kdo jede do Itálie, ten přece ví, kam jede, co ho tam čeká a nemine. Ale způsob, jakým mě Talijáni okrádali, mě hluboce urazil a pokořil. To ti, bývalá lásko, bývalá bella Italia, už nikdy neodpustím!

(26. 10. 1989)

Ivan K a d l e č í k :

ŠKORPIÓNY
/besednica/

Panuje mi nočný škorpión z rodu pavúkovitých.

Ním dobodaný, v hlbokej ľudskej a občianskej bezmocnosti, mám toho všetkého plný umelý chrup, navštívený darom zlosti a jeduplný, nemám iné východisko než emigrovať do podzemia, skryť sa - kam? - do vlastného srdca. Do vlastného srdca sa radšej ukryjem pred škorpiónom ako by som mal žobroniť o dialóg s ním: veď o čom by sme spolu hovorili? ako bodcom chvostíka omámiť drobný hmyz? A tak si sedím v pracovni vlastného srdca, ani žena si nevšimla, že som preč. Do srdca nie je ďaleko, alebo ako sa to vezme. Je tam teplo: Cigáni mi za poldecák skadesi nanosili trochu dreva na zimu, lebo štátne lesy ... V posvätnej zúrivosti blúdim z chvejúcej sa pravej komory do ľavej predsiene a naspäť, ba aj lecikedy do pivnice ilegálne zájdem, i keď sa veľmi nechcem miešať do svojich vnútorných záležitostí, aj do pivnice vojdem, kde na dne súdka ešte čosi zvýšilo, ten zvyšok je mlčanie, the rest is silence, alebo ešte čosi tichšie. Som teda dobrovoľný väzeň svojho srdca a podobá sa to na slobodu. Zavretý, zamknutý, nikomu neotváram, ani mladej poštovej doručovateľke menom Skvostná (lebo neprichádza).

A možno to, kde žijem, ani nie je moje srdce. Možno patrí tebe, Skvostná. Ak je tak, potom to, čo sa nado mnou večne natriasa, sú dva rodné vŕšky, na nich verejný hostinec, teplé nápoje a poživeň, kruhová pagoda pre ukonaného pocestného, tuláka bez mena a bez domova, čo si vrodený smäd ústami uháša. (A potom ve stínu prsů bych jí pohodlně spal jak tichá samota, pod kopci dřímající...)

Ale keď mi v srdci bude už nudno a dlho, ujdem, vydám sa na cesty do tých kopcov, na túry vysokohorské, ako sme si to s Charlesom sľúbili. Zoznámili sme sa vo Fakultnej nemocnici v Bratislave a spriatelili pri oslavách narodenín: on ich má deň po mne. Zoberiem si dobrú obuv, čakan, nepoužitý prezervatív, stanovú celtu, fľašku tuzemského rumu, lano, neveľa hašišu, asi funt. Na prsiach Skvostnej budem bivakovať v snehu, na Damoklovom lane zavesený medzi nebom a zemou nad chmárami. Všade pod veľhorou rozprestretá veľstrana. Temná. Ani zísť sa mi nebude chcieť dolu, len na Slovensko hľadieť, na jeho literatúru a umenie zdecimované, na vlasť industrializovanú. Podo mnou ďaleko dolu zostane triedna nenávisť a láska, svár a škriepky, škorpiónia zloba, štipľavá blbosť. Len výšky a výšky. Ale

aj moje výšiny sú nízke. Po juhovýchodných stráňach Skvostnej stehien sa spustím, obrovský slalom na lyžiach (alebo bez nich), belavá lavína dolu bruškom. (Po chuti běhal bych po horstvech jejích svalů, svah jejích kolenou bych zlézal jako skálu.)

No moje alpinistické sklony, žiaľ, majú svoj háčik ako tie skoby: za čo si kúpim kompletný horolezecký výstroj? Situácia je totiž taká, že si vybavujem invalidný dôchodok. A keďže výpočet penzie sa vykonáva na základe priemerného mesačného zárobku v posledných rokoch, vinou tzv. normalizácie a konsolidácie, ktorá ma naostro trafila a nesmel som vykonávať adekvátnu, len podradnú prácu, už základ pre výmeru je žobračenka, ak mi ju vôbec úrady priznajú, ak mi vyhovejú, ak im vyhoviem (vyhovieť úradu je zmyslom nášho života i smrti). Za to si ani solídnejšiu truhlu nekúpim (azda mi na ňu prispeje Slovenský literárny fond). Za čo si teda kúpim lyže a otepľovačky?

Nič to, nič. Ľahko si poradím, ako vždy. Pôjdem žobrať. Veď je už načase obnoviť tú krásnu starú inštitúciu žobráctva, to bezstarostné a voľné putovanie, vrátiť sa k počiatkom Homérovskej lyriky a epiky. Pravdepodobne si zoberiem aj harmoniku, lebo prozaik Hrúz sa nezištne ponúkol, že mi bude držať klobúk pre almužny, kým budem hrať. Budeme vedno putovať od mesta k mestu, v dedinských šenkoch sa ľudia tešia na neopakovateľné algoritmy nášho myslenia, zvedaví, akú zvesť nesieme. Budeme skvelo rozprávať klamstvá a vymýšľať si pravdu a tie najsmutnejšie politické žarty, aké len jestvujú. Ľudia nás počúvajú. Dajú nám za to najesť, vypiť, vyspať sa na voňavom plesnivom sene a občas dostaneme riadne po hube, aby sme nespyšneli, aby nám nevyschla fantázia. Môj starý klobúk je plný nových stokorunových bankoviek, každý sa ich rád zbaví, ľudia ich akosi nechcú, čosi sa im na nich nepáči. Ale my, skromní chlapci, nezaťažení politickými predsudkami, uspokojíme sa s nimi, lebo aj bankovky sú výrazom kultúrnej úrovne spoločnosti. Ó, farebná ozdoba šedivých našich dní!

Potom si kúpim krásne nové laminátové lyže. A budem sa šúsom spúšťať húšťavou pahorkov horkých, pateticky strmo dolu Skvostnou, smejúc sa na nej (alebo pod ňou). A podle vlhkých mlh listopadových, jež ženám v očích vlají, bych hádal, hřeje-li snad vášeň pod srdcem.

Možno naozaj, hoci chorý, pôjde s nami aj Charles Baudelaire. Budeme cestou necestou kradnúť a trhať kvety zla (Les Fleurs du Mal). A ukladať ich ako kytice na hroby živým i mŕtvym, nech na nás večne nezabudnú.

November 1989

Eda K r i s e o v á :

O ŠVESTCE

/fejeton/

Šla jsem koupit kapie do malého obchodu se zeleninou. Za pultem byla jedna prodavačka, jak to v malých prodejnách bývá. Vedle váhy měla stát velký hrnek kafe, ze kterého pořád upíjí a až dojde k bahnu, vyleje ho do výlevky a do mokrého a nemytého hrnku nasype nový puar a zaleje horkou vodou. Tahle měla vedle hrnku ještě nakousnutý rohlík, bledý a na pohled gumový. A ta paní vážila a vypadala, že má být už dávno v penzi. Možná má doma nějakého rovněž starého muže, který jí sem navečír chodí pomáhat přenášet bedny a vyhazovat, co je shnilé. A vypadá ta paní i tak, že její děti utekly do ciziny a ona se tu dře, aby nebyla celý den sama doma a aby na to zapomněla. Stála jsem tam ve frontě a dívala se, že je nějak nehezky zestárla. Na vráskách se dá vyčíst celý život do minulosti, jako se na dlani čte budoucnost. Zatrpklé vrásky vznikají z nesplněných přání a ukládají se do svěží a napjaté pleti už kolem třicítky, už si tam stelou a podestýlají neštěstím a marnou touhou a jiné vrásky vznikají od toho, jak se lidé všemu smějí, jak sami sebe neberou moc vážně a tím na životě vyzrají, protože je nemá za co chytit a utrápit. Jsou v zásadě dva typy stárnutí, při nešťastném se obličej smršťuje do špičky, oči a ústa se přibližují do středu a tam se zaknotí do jednoho nerozmotatelného, spečeného knotu, nebo uzlu, sídlu ublíženosti, zapšklosti, nepřejícnosti a neštěstí. A pak je druhý typ, to se tvář čím dál tím víc otvírá, jako by se rozestupovala do prostoru, jako by rozpouštěla svou konečnost a ohraničenost.

Obličej té paní za pultem byl jako pustá a vyschlá zahrádka, kterou nikdo nezalévá a nikdo o ni nepečuje. Už dávno jede život setrvačností a svou vlastní tíhou z kopce. A ta paní vážila moje budoucí papriky a já jsem se jí dívala do tváře upřené k jazýčku vah a viděla jsem někde pod nánosem, pod tvrdší korou, měkkou tvářinku děvčátka, iluzi, která se nevyplnila, obraz, který vyschl, zvlhl a oprýskal a viděla jsem, že umíráme jiní, než jsme se narodili, o tíhu té iluze, která na nás číhá někde po cestě a zákeřně nás přepadne, ani nevíme kdy a jak. S ní pak už dál všechno srovnáváme a nevychází nám to. Až do konce neseme s sebou pořád ten obraz jako zrcadlo, které křivne a ukazuje nás pořád směšnější. Ti, kdo se sami sobě smějí,

stárnou a zrají do prostoru a ti ostatní do špičatosti, v jejíž špičce je jed jako v zubu zmije.

Do obchodu vstoupil pán a postavil se na konec malé fronty. Byla bych si ho nevšimla, kdyby nepromluvil. Bylo mu přes padesát a byl to intelektuál. I on si nesl s sebou praobraz svého života, té celoživotní zrady, která nás pořád provází a v každém okamžiku nás znova zrazuje, představa, největší nepřítel života v pravdě. Ve výkladě byly vystaveny velké modré švestky bosanky, ještě stříbrně ojíněné, a pán se z konce fronty zeptal, jestli by mohl jednu ochutnat.

Nastalo ticho, v němž paní prodavačka stáhla dolů koutky trpké pusinky, čímž se jí brada zkrabatila do vycítavé prselky. V očích neukázalo se nic, ale ústa řekla: "Proč byste je měl ochutnávat?"

"Protože bych rád věděl, jestli jsou dobré."

"To snad vidíte, ne?"

"Já bych je přesto rád ochutnal," nedal se pán. "Já bych vam třeba tu jednu švestku rád zaplatil."

"Tady se nic ochutnávat nebude."

"Dal bych vám za jednu švestku korunu."

"Já korunu nechci," trvala na svém prodavačka. A vážila jiné paní už cibuli. Já byla vyřízená, ale dívala jsem se, jak to dopadne.

"A proč?" chtěl vědět pán. "Když v cizině se běžně ochutnává, proč by se tady nemohlo ochutnavat také?"

Prodavačka zastavila ruce, které vážily cibuli a hleděla teď na pána na konci fronty. Asi chtěla poznat, jestli je to provokatér, anebo zastánce reforem. Asi to nepoznala, protože řekla: "Tady se nic ochutnávat nebude. Do výlohy mi nikdo nepoleze. Kdyby to viděly děti, hned by tam lezly."

"Tady žádné děti nejsou," nedal se pán.

"Přestaňte s tím, ale hned," rozkatila se prodavačka a vložila do toho celý rozpor mezi představou a skutečností, propast svého životního zklamání. "Tady je tady a tam je tam. Tady se neochutnava. Já byla taky za mořem. Tam byla na stoleku miska a z ní se ochutnávalo. To je něco jiného. Ale tady mi nikdo bordel ve výloze dělat nebude."

"Já nevím, proč by to nešlo i tady," řekl pán, "proč by nešlo tady ochutnat švestku, když si je chci koupit. To je přece záležitost myšlení, změny v myšlení."

"Tak jste si měl tady nechat, co tu bylo," řekla. "Když jste chtěl ochutnávat švestky. Chtěli jste to, tak to máte, že jo, paní," obrátila se ke mně.

"Mne se nikdo na nic neptal," řekla jsem. "Už to tu bylo."

"Jděte si reformovat jinam," řekla prodavačka. "Mně do výkladu nepolezete."

Urazil se a opustil krám. Srazili jsme se ve dveřích a ušklíbl se na mne. Byl to škleb nad hloupostí prodavačky. Podívala jsem se na něho svým diamantovým pohledem a viděla, že doma chodí v cylindru pod postelí a svého šéfa poslouchá.

84

Ludvík Vaculík: ZATYKAČ

My, kteří Jakešově vládě nevěříme ani slovo z jejích řečí o společenské přestavbě a demokratizaci, musíme se přece nad jedním jejím novým činem zamyslet. Něco se tam musí dít, nějaké zajímavé konflikty se v té vládě ostří: vydala zatykač na Klementa Gottwalda.

Zatykač má podobu stokorunové bankovky, což je vtipný nápad: každý si ho všimne, nikdo ho nenechá ležet a chtě nechtě musí ho podat dál. Počet výtisků je jistě veliký, oběh bude hbitý: v podobě tisícikoruny neměl by zatykač takovou cirkulaci. Podobiznu hledané osoby uvolil se vypracovat znamenitý umělec Albín Brunovský a podařila se mu. Gottwalda poznají i ti, kdo ho nikdy neviděli. Hledí tu na nás sveřepá tvář muže pevně kdysi usazeného ve své moci, jenž nepotřebova už ustupovat argumentům svých kritiků a jenž považoval mravní pochyby o svém postupu za slabost. Od té těžké a hrubé tváře nemohli odsouzenci čekat žádnou milost. Však na jeho rukou, jež na obraze už nejsou, opravdu je krev přátel i nepřátel. Hrboly a rýhy v té tváři nejsou znakem přemýšlení, jaké vídáme v tvářích politiků, vědců, umělců a filozofů na bankovkách jiných států, jsou to ztuhliny umíněnosti.

Na zatykači chybí vysvětlení, proč je onen muž stíhán. Seznam jeho činů by se na tak malou plochu nevešel. Už na začátku své kariéry, před válkou, se Klement Gottwald v čele své organizace snažil s využitím demokratických poměrů v Československu demokracii zničit. Na začátku války podporoval pakt Hitler-Stalin. Později za války dělal vše pro to, aby obnovená republika spadla pod kontrolu Stalinova impéria. Po válce se snažil vyřadit z účasti na vládě ty osoby a bojové skupiny, jež naši zem osvobozovaly z jiné světové strany a s jiným názorem. Mnohé z bojovníků zničil. Během necelých tří let rozbil ostatní politické strany, zbavil je vlivu a založil tak moc, jež vlastně trvá od jeho smrti dodnes. Tato moc rozmetala všecky kulturní, hospodářské, tělovýchovné, studentské a umělecké organizace a spolky. Církve zbavila svéprávnosti. Rozvrátila hospodářskou, kulturní a společenskou stavbu naší vesnice, přervala přirozený vývoj k výrobnímu družstevnictví, vyhnala tisíce sedláků z domovů, zničila jejich rodiny. Vzala jim půdu i nářadí. Živnostníkům a řemeslníkům vzala dílny. Rozvrátila školství, jež mělo vynikající úroveň. Průmysl orientovala na potřebu zbrojení. Nechala zpustnout města, zničila přírodu. Celé nové generace morálně deformovala, vyžadujíc a odměňujíc poslušnost a pokrytectví. Na celá desetiletí uvěznila obyvatelstvo ve státní ohradě, čímž zároveň vypudila statisíce lidí do ciziny, a vypuzuje. Vybírala si k službě především lidi ctižádostivé a hloupé nebo bezectné a chytré. Zahubila mnoho talentů. Všecky škody, které moc založená Klementem Gottwaldem způsobila, nedají se tu ani vzpomenout. Z nich tou nikoli nejmenší je i to, že v této zemi tradičně naladěné k socialismu zhnusila většině lidí i jeho název.

Je samozřejmě otázka, jaký smysl má stíhat pachatele dávno mrtvého. Především je možné, že vláda tu stokorunu ani jako zatykač nemínila, nýbrž naopak, a pak je až omračující, jak daleko je od mínění většiny národa. Dále je možné, že lstivější účastníci moci chtějí ve veřejnosti probudit úvahu, že původ a příčina dnešních poměrů je v tomto samotném zobrazeném muži, a v příznivé chvíli svést všecko na něj. Ano, teď se všichni budeme denně muset dotýkat té tváře, jež si jinak zasluhuje zapomenutí, ale bude to pro nás výstražná připomínka, k jakým koncům vždy vede charakter, metody a politika lidí Gottwaldova druhu. Máme denně příležitost vysvětlovat mladým lidem a dětem nejen minulé události, ale i současné poměry, jež by jim jinak zůstaly nevysvětlitelné.

V tom smyslu je ediční čin Jakešovy vlády velmi užitečný.

(4.11.1989, psáno pro Lidové noviny)